

Studenckie Forum Prawnicze i Administracyjne

Nr 2025

Wydział Nauk Prawnych i Ekonomicznych
Uniwersytetu Zielonogórskiego

Studenckie Forum Prawnicze i Administracyjne

Rocznik

Nr 2025

Wydawca

Uniwersytet Zielonogórski

Komitet redakcyjny Redaktor**naczelny:**

dr Witold Sawicz

Sekretarz redakcji:

Amelia Kubiak

Członkowie Komitetu

dr Anna Chodorowska

dr Grzegorz Góralczyk

dr Agnieszka Kania-Chramęga

dr Magdalena Skibińska

Klaudia Zubrzycka

Tatiana Lewczenko

Olga Stachniak

Rada naukowa**Przewodniczący Rady:**

dr hab. Andrzej Bisztyga, prof. UZ

Członkowie Rady:

dr hab. Martyna Łaszewska – Hellriegel, prof. UZ

dr hab. Tadeusz Stanisławski, prof. UZ

dr. hab. Paweł Kuczma, prof. UZ,

dr. hab. Maciej Małolepszy, prof. UZ

ISSN: 2720-3298

Adres redakcji:

Studenckie Forum Prawnicze i

Administracyjne Uniwersytet Zielonogórski

Wydział Nauk Prawnych i Ekonomicznych

Plac Słowiański 9, 65-069 Zielona Góra

e-mail: sfpauz@gmail.com

© Uniwersytet Zielonogórski
Zielona Góra 2025

Spis treści

SŁOWO WSTĘPNE.....	4
Michalina Cybulska	
Skutki uznania postanowień wzorca umowy za niedozwolone z perspektywy art. 385(1) § 2 Kodeksu cywilnego w świetle Dyrektywy 93/13 oraz orzecznictwa SN i TSUE.....	5
Karol Czepanis	
Ochrona prawna zwierząt w Polsce - zagadnienia wybrane.....	21
Alicja Helena Siputa	
Testament ustny w dobie cyfryzacji - czy prawo nadąża za rzeczywistością?.....	36
Michał Lesiecki, Jakub Łapszyński	
Koncepcja nadużycia prawa podmiotowego w prawie cywilnym zgodnie z art. 5 Kodeksu cywilnego.....	49
Dawid Miziniak, Adam Petla	
Granice <i>ius puniendi</i> państwa w kontekście kryminalizacji posiadania marihuany w Polsce.....	59
Zuzanna Papaj	
Prawo osób tej samej płci do sformalizowania związku w Polsce - wprowadzenie do zagadnienia.....	71
Eliza Rosolska, Iwo Rubaszewski	
Ograniczenie wolności przemieszczania się w dobie pandemii COVID-19.....	85

SŁOWO WSTĘPNE

Drodzy Czytelnicy,

oddawana do Państwa rąk publikacja kolejnego, szóstego rocznika STUDENCKIE FORUM PRAWNICZE I ADMINISTRACYJNE Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych Uniwersytetu Zielonogórskiego, stanowi zbiór artykułów o charakterze naukowym poświęconych aktualnym i istotnym zagadnieniom z zakresu prawa. Prezentowane teksty są efektem analiz i badań studentów III i IV roku prawa reprezentujących różne ośrodki akademickie, z naturalną przewagą studentów Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych Uniwersytetu Zielonogórskiego. Wspólnym mianownikiem wszystkich publikowanych tekstów jest dążenie do rzetelnej analizy obowiązujących regulacji prawnych oraz ich funkcjonowania w praktyce, a także, w niektórych przypadkach, próba odpowiedzi na wyzwania stojące przed współczesnym porządkiem prawnym. Autorzy podejmują zarówno problemy o charakterze teoretycznym, jak i zagadnienia o wyraźnym znaczeniu praktycznym. Tematy badań i analiz wychodzą naprzeciw dynamicznym zmianom legislacyjnym, ewolucji orzecznictwa oraz rosnącej roli prawa w kształtowaniu współczesnych relacji społecznych, gospodarczych i instytucjonalnych. Różnorodność poruszanych tematów oraz stosowanych metod badawczych, odzwierciedla złożoność współczesnych problemów prawnych, postrzeganych przez pryzmat młodych adeptów prawa. Mam nadzieję, że zaprezentowane artykuły spotkają się z zainteresowaniem Czytelników i będą impulsem dla innych młodych prawników do pogłębionej refleksji nad różnymi kierunkami rozwoju tej dyscypliny nauki. Korzystając z okazji, składam podziękowania Autorom tekstów za ich naukową aktywność, wszystkim recenzentom, członkom Komitetu Redakcyjnego oraz innym anonimowym osobom zaangażowanym w niniejszą publikację. Czytelnikom zaś życzę przyjemnej literatury i twórczej inspiracji.

dr Witold Sawicz
Redaktor Naczelny

Skutki uznania postanowień wzorca umowy za niedozwolone z perspektywy art. 385(1) § 2 Kodeksu cywilnego w świetle Dyrektywy 93/13 oraz orzecznictwa SN i TSUE

1. Wprowadzenie

Niniejszy artykuł poświęcony został skutkom uznania postanowień wzorca umowy za niedozwolone, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu stwierdzenia abuzywności na dalszy zakres obowiązywania umowy. Zagadnienie to bowiem nie jest oczywiste, a interpretacja zarówno unijnej dyrektywy 93/13¹, jak i krajowych przepisów jest przyczyną wielu problemów wykładniczych.

W ramach artykułu dokonano analizy zgodności przepisów krajowych dotyczących sankcji za stosowanie niedozwolonych postanowień umownych z regulacjami unijnymi, w szczególności dyrektywy 93/13 oraz orzecznictwem Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Przedmiotem analizy są rozwiązania przyjęte w polskim kodeksie cywilnym, w szczególności art. 385(1) k.c., oraz ich interpretacja przez Sąd Najwyższy, a także zgodność z dyrektywą oraz jej wykładnią dokonaną przez TSUE.

W celu zbadania postawionych problemów badawczych posłużono się metodą dogmatycznie - prawną, polegającą na dokonaniu analizy przepisów ustaw ich systematyzację oraz ustalenie właściwego znaczenia norm prawnych. Oprócz tego dokonano również przeglądu orzecznictwa.

2. Rozwiązania przyjęte na poziomie krajowym

Podstawowym skutkiem stwierdzenia abuzywności, zgodnie art. 385(1) § 1 k.c. jest niezwiązanie konsumenta niedozwolonymi postanowieniami umownymi, przy czym zgodnie z art. 385 § 2 k.c. strony pozostają związane umową w pozostałym zakresie². Jak zauważył R. Trzaskowski interpretacja sankcji z art. 385(1) k.c. stwarza wątpliwości, szczególnie w części dotyczącej jej zakresu podmiotowego³.

Literalna wykładnia omawianego przepisu, w myśl której brak związania postanowieniami abuzywnymi odnosi się jedynie do konsumenta, świadczy o tym, że postanowienie abuzywne pozostaje ważne, ale nie dotyczy ono konsumenta, a więc jest w stosunku do niego bezskuteczne⁴. W kontrze do takiej wykładni można zaprezentować pogląd, który wyraził M. Skory, wskazując, że przyjęcie interpretacji, która wprowadza

¹ Dyrektywa Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz. U. UE. L. z 1993 r. Nr 95, str. 29 z późn. zm.).

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1061 z późn. zm.).

³ R. Trzaskowski, *Komentarz do art. 385(1), art. 385(2), art. 385(3), [w:] Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, wyd. II, red. J. Gudowski, Warszawa 2018, LEX, pkt. 44.

⁴ B. Gliniecki [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, LEX/el. 2025, art. 385(1), pkt V, ppkt 12.

wcześniej nieznane w prawie konsekwencje, byłoby sprzeczne z intencjami racjonalnego ustawodawcy. Ponadto, przyjęcie takiego rozwiązania mogłoby powodować powstanie po stronie przedsiębiorcy uprawnienia bez odpowiadającego mu po stronie konsumenta obowiązku, co nie tylko stanowi błąd konstrukcyjny, ale również implikuje skutki w innych obszarach prawa. Autor jako przykład wskazuje potencjalne trudności interpretacyjne na poziomie prawa podatkowego w sytuacji, gdy konsumenta przestaje wiązać odpowiedzialność z tytułu kary umownej względem przedsiębiorcy, który wciąż, z uwagi na obowiązywanie go abuzywnej klauzuli, posiada wierzytelność o zapłatę. W konsekwencji, zdaniem M. Skorego niedozwolona klauzula, w myśl art. 385(1) k.c. powinna zostać uznana za nieważną dla obu stron stosunku⁵.

Jak można zauważyć w ramach powołanej doktryny, elementem powodującym wątpliwości jest również rodzaj sankcji jakie wywołuje stwierdzenie w umowie niedozwolonych postanowień umownych. W literaturze przedmiotu powszechnie zauważa się różnice interpretacyjne w przedmiocie charakteru sankcji wadliwości czynności prawnej stwierdzonej w ramach wypełnienia przesłanek z art. 385(1) k.c.⁶. Sankcję tę charakteryzuje się jako nieważność bezwzględną⁷, bezskuteczność *ex lege*⁸, bezskuteczność zawieszoną⁹ bądź bezskuteczność częściową¹⁰.

2.1 Sankcja nieważności a sankcja bezskuteczności czynności prawnej

Rozważania, który z wymienionych skutków wadliwości czynności prawnej w przypadku stwierdzenia postanowień wzorca umowy za niedozwolone jest właściwy, należy rozpocząć od krótkiego przybliżenia czym różnią się od siebie sankcje nieważności i bezskuteczności.

Nieważność bezwzględna uregulowana została w ramach art. 58 k.c. Zgodnie z paragrafem pierwszym i drugim wskazanego artykułu, w braku innego unormowania, czynność prawna, która jest sprzeczna z ustawą, zasadami współżycia społecznego, albo została dokonana w celu obejścia prawa jest nieważna. Przyczyny nieważności muszą się zatem odnosić do treści bądź celu czynności prawnej¹¹. Nieważność ta następuje z mocy prawa (*ex lege*) i ma charakter pierwotny, a więc czynność prawna jest nieważna od chwili jej dokonania (*ex tunc*). Inne przepisy prawne mogą jednak przewidywać inny skutek, wtedy sankcja nieważności jest wyłączona. Zgodnie z art. 58 § 1 *in fine* k.c. ma to miejsce w szczególności, gdy nieważne postanowienia zastępowane są odpowiedni przepisami ustawy¹². Nieważność może również mieć skutek tylko do części czynności prawnej.

⁵ M. Skory, *Klauzule abuzywne – zastosowanie przepisów Dyrektywy 93/13 w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej (Niemcy, Anglia, Francja, Czechy, Słowacja, Węgry)*, UOKiK, Warszawa 2007, rozdz. II, pkt 3.

⁶ zob. M. Bławat, K. Pasko, *O zakresie zachowania mocy wiążącej umowy po eliminacji klauzul abuzywnych*, "Transformacje Prawa Prywatnego" 3/2016, Issn 1641-1609, str. 8; H. Ciepla, *Dochodzenie roszczeń z umów kredytów frankowych. Praktyka, orzecznictwo, pytania i odpowiedzi*, Warszawa 2021, LEX, rozdz. 2, pkt 2.3.

⁷ Tamże.

⁸ W. Popiołek, *Komentarz do art. 385(1)*, [w:] *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449(10)*. Wyd. 10, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2020, Legalis, nb 16.

⁹ R. Trzaskowski, *Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem*, Warszawa 2013, LEX, r. V, pkt B, ppkt 4, lit. a.

¹⁰ P. Mikłaszewicz, *Komentarz do art. 385(1)*, [w:] K. Osajda (red. serii), W. Borysiak (red. tomu), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2024, Legalis, pkt F, ppkt I, nt. 43; M. Bednarek, P. Mikłaszewicz, *Wzorce umów*, [w:] K. Osajda (red.), *Prawo zobowiązań – część ogólna. System Prawa Prywatnego. Tom 5*, wyd. 3, Warszawa 2020, Legalis, rozdz. VII, § 39, pkt VI, ppkt 2, lit. E, nb 357.

¹¹ P. Machnikowski, *Komentarz do art. 58*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 1, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2023, Legalis, nb 7.

¹² B. J. Kowalczyk, *Komentarz do art. 58*, [w:] *Kodeks...*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, pkt 1-2.

Natomiast przesłanką takiej częściowej nieważności musi być stwierdzenie, że strony zawarłyby czynność również bez tych wyłączonych postanowień (art. 58 § 3 k.c.). Jak zauważa B. J. Kowalczyk nieważność musi dotyczyć całego postanowienia, a nie jego części, ponadto nieważność częściowa nie może zostać zastosowana, jeśli wyłączone postanowienia miałyby charakter przedmiotowo istotny¹³.

W ramach sankcji bezskuteczności wyróżnić można bezskuteczność zawieszoną i względną, a także bezskuteczność sensu stricto.

Bezskuteczność względna charakteryzuje się brakiem ważności niewadliwej czynności prawnej względem określonych osób przy jednoczesnym zachowaniu mocy wiążącej umowy względem stron umowy. Bezskuteczność względna może występować z mocy prawa albo z mocy konstytutywnego orzeczenia sądu¹⁴. W tej drugiej grupie, najczęściej spotykana jest bezskuteczność względna uznana w oparciu o art. 59 k.c., zgodnie z którym, jeśli zawarta pomiędzy stronami umowa uniemożliwia realizację roszczenia osoby trzeciej, osoba ta może żądać uznania w stosunku do niej bezskuteczności tej umowy, tak aby mogła ona realizować swoje roszczenia¹⁵.

Bezskuteczność zawieszona została uregulowana w art. 63 k.c. i realizowana jest poprzez tymczasowe zawieszenie skutków dokonanej czynności prawnej. Zawieszenie to trwa do nadejścia zdarzenia, jakim jest zgoda osoby trzeciej. Zgoda osoby trzeciej stanowi oświadczenie woli, do którego stosuje się przepisy o zdolności do czynności prawnej i wad oświadczenia woli. Zgoda ta może być wyrażona przed dokonaniem czynności, w trakcie albo po. Zgoda udzielona po dokonaniu czynności wywodzi skutki z mocą wsteczną. Strona zainteresowana może wyznaczyć osobie trzeciej termin na dokonanie potwierdzenia¹⁶. Do czasu wyrażenia zgody czynność nie wywołuje żadnych skutków prawnych, nie jest ani ważna, ani nieważna, jest w stanie zawieszenia¹⁷. Po bezskutecznym upływie czasu bądź w przypadku odmowy udzielenia zgody czynność prawna staje się bezwzględnie nieważna z mocą *ex tunc*¹⁸. Jak wskazują Z. Radwański, A. Olejniczak osobą dokonującą potwierdzenia może być także sama strona umowy, gdyż obowiązek potwierdzenia przez osobę trzecią nie należy do elementów konstytutywnych bezskuteczności zawieszanej¹⁹.

Bezskuteczność sensu stricto jest pojęciem wywodzącym się z doktryny. Jak wskazują Z. Radwański, M. Gutowski, sankcja ta polega na "prostym, pełnym wyłączeniu reguł konsekwencyjnych czynności prawnej"²⁰. W ramach bezskuteczności sensu stricto wyróżnia się bezskuteczność całkowitą oraz bezskuteczność częściową.

Bezskuteczność całkowita sensu stricto ma zastosowanie w przypadku, gdy czynność prawna nie może powodować skutków prawnych, natomiast zastosowania nie znajdują pozostałe uregulowane kodeksowo sankcje wadliwości czynności prawnych.

¹³ Tamże, pkt 5.

¹⁴ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne - część ogólna*, wyd. 16, C.H. Beck, Warszawa 2021, str. 388, nb 780.

¹⁵ M. Przybysz, *Stosowanie sankcji bezskuteczności względnej do roszczeń o zaniechanie*, "Przegląd Prawa Handlowego" 2014, nr 3, str. 37-39, LEX, teza 1, 2.

¹⁶ M. Świerczyński, *Komentarz do art. 63, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 4, red. M. Załucki, Warszawa 2024, Legalis, nb 4-5.

¹⁷ H. Ciepla, *Dochodzenie...*, rozdz. 2, pkt 2.3.

¹⁸ M. Świerczyński, *Komentarz do art. 63, [w:] Kodeks...*, red. M. Załucki, nb 6.

¹⁹ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, str. 387, nb 778.

²⁰ Z. Radwański, M. Gutowski, *Sankcje wadliwej czynności prawnej, [w:] Prawo cywilne - część ogólna. System Prawa Prywatnego. Tom 2*, wyd. 3, red. Z. Radwański, A. Olejniczak, Warszawa 2019, Legalis, rozdz. IX, § 40, pkt VII, ppkt 1, nb 94.

W szczególności o bezskuteczności sensu stricto mówimy w przypadku przepisów, które przewidują wyłączenie konsekwencji czynności, natomiast nie można do nich zastosować kodeksowo uregulowanej sankcji bezskuteczności względnej ani zawieszanej²¹.

Charakterystyka bezskuteczności częściowej sensu stricto jest tożsama z bezskutecznością całkowitą sensu stricto, z tym wyjątkiem, że dotyczy części czynności prawnej, np. konkretnego postanowienia, która zgodnie z wymogiem ustawowym nie wywołuje skutków prawnych.²²

Na podstawie powyższej analizy wskazać należy, że do kluczowych różnic pomiędzy sankcją nieważności i bezskuteczności zawieszanej należą podstawa do zastosowania sankcji oraz jej wpływ na dalsze obowiązywanie umowy. Nieważność bezwzględna jest sankcją surowszą od bezskuteczności. Jej celem jest unieważnienie czynności prawnej z uwagi na nieprawidłowości tkwiące w czynności takie jak sprzeczność z ustawą czy zasadami współżycia społecznego. Głównym celem sankcji bezskuteczności nie jest unieważnienie czynności prawnej, a pozbawienie jej możliwości wywoływania określonych skutków prawnych.

2.2. Orzecznictwo krajowe

Do właściwego zrozumienia omawianych zagadnień nieodzowne jest przeanalizowanie orzecznictwa krajowego. Unijna dyrektywa 93/13 wiąże bowiem Państwa Członkowskie tylko co do rezultatów. Wdrożenie adekwatnej legislacji w tym zakresie należy do ustawodawcy krajowego. Z tego względu, to rozwiązania wypracowane w toku sądowej wykładni na poziomie krajowym stanowią kluczową płaszczyznę do zrozumienia istoty polskich regulacji w zakresie sankcji stosowanych w przypadku uznania postanowień umownych (wzorca) za niedozwolone.

2.2.1 Abuzywność a nieważność umowy

W przedmiocie rozważań przede wszystkim należy się skupić na wzajemnej relacji art. 385(1) k.c. z art. 58 k.c. Pierwszy raz Sąd Najwyższy jednoznacznie wypowiedział się w kwestii czy postanowienie umowne spełniające przesłanki nieważności z art. 58 k.c. może być uznane za niedozwolone w rozumieniu art. 385(1) k.c. w uchwale z 13 stycznia 2011 r. o sygn. III CZP 119/10²³. Jak wskazał Sąd Najwyższy, z wcześniejszego orzecznictwa²⁴ pośrednio wynikała tendencja do uznawania postanowień sprzecznych z bezwzględnie obowiązującymi przepisami jako sprzeczne z dobrymi obyczajami i stosowania do nich sankcji wynikającej z art. 385(1) k.c. W uchwale III CZP 119/10 Sąd Najwyższy sprzeciwił się jednak takiemu rozumowaniu, wskazując, że aby zastosować sankcję z art. 385(1) k.c. postanowienia sprzeczne z dobrymi obyczajami muszą być zgodne z ustawą. Konkludując, w omawianej uchwale zdaniem Sądu Najwyższego:

Postanowienie wzorca umownego sprzeczne z ustawą jest więc nieważne, a art. 385(1) k.c. nie może być traktowany jako przepis, który przewiduje inny skutek w rozumieniu art. 58 § 1 *in fine* k.c., w szczególności ten, że na miejsce nieważnych postanowień

²¹ Tamże, ppkt 2, nb 95-97.

²² Tamże, ppkt 3, nb 98.

²³ Uchwała SN z 13.01.2011 r., III CZP 119/10, OSNC 2011, nr 9, poz. 95, dalej: uchwała III CZP 119/10.

²⁴ Wyrok SN z 17.02.2005 r., I CK 509/04, Pr.Bankowe 2006, nr 12, poz. 41; Wyrok SN z 23.03.2005 r., I CK 586/04, OSNC 2006, nr 3, poz. 51; Wyrok SN z 25.05.2007 r., I CSK 484/06, OSNC-ZD 2008, nr 2, poz. 34.

czynności prawnej wchodzi odpowiednio przepisy ustawy.

Uchwała ta znalazła swoich zwolenników²⁵ jak i przeciwników²⁶. Szczególnie istotny w tej kwestii wydaje się być ten drugi pogląd. Jak wskazuje P. Gorzko w głosie do uchwały III CZP 119/10, chociaż skutek stwierdzenia abuzywności, który polega na uniemożliwieniu danej czynności wywołania skutków prawnych, jest tożsamy ze skutkiem z art. 58 k.c., to postanowienie niewywołujące skutków prawnych nie staje się nieważne. W związku z tym norma z art. 385(1) § 1 k.c. stanowi samodzielną sankcję bezskuteczności *ex lege*²⁷. Ponadto, oceniając zasadność stosowania sankcji nieważności z art. 58 k.c. należy wziąć pod uwagę cel wprowadzenia przepisów opartych na dyrektywie 93/13 jako zmierzających do ochrony interesów konsumenta. W związku z tym nie można uznać, że tak surowa sankcja jak ta wynikająca z art. 58 k.c. stanowi realizację tego celu. Zniesienie całego stosunku byłoby niekorzystne dla konsumenta, który w ten sposób utraciłby możliwość nabycia danego produktu bądź usługi²⁸. W związku z powyższym, zdaniem autora, przy kontroli postanowień wzorca pierwszeństwo powinien mieć mechanizm z art. 385(1) k.c., dopiero po tej kontroli zastosowanie powinna mieć ocena przy użyciu art. 58 k.c.²⁹

Stanowisko odmienne do wyrażonego w uchwale III CZP 119/10 przyjął również Sąd Najwyższy w uchwale z 28 kwietnia 2022 r. o sygn. III CZP 40/22³⁰. Na samym początku należy zaznaczyć, że Sąd Najwyższy nie uznał uchwały III CZP 119/10 za nieprawidłową, stwierdził natomiast, że o ile jest ona zasadna w przypadku postanowień przewidujących karę umowną zastrzeżoną na wypadek nienależytego wykonania zobowiązania pieniężnego jako sprzecznych z bezwzględnie wiążącym art. 483 § 1 k.c., nie oznacza to natomiast możliwości stosowania tak rygorystycznych sankcji w odniesieniu do postanowień naruszających naturę stosunku zobowiązaniowego. W tych ostatnich, zdaniem Sądu Najwyższego, art. 385(1) k.c. może zostać uznany za przepis, który zgodnie z art. 58 § 1 k.c. przewiduje inny skutek od nieważności. We wskazanej uchwale Sąd Najwyższy odniósł się również do skutków jakie niesie ze sobą sankcja z art. 385(1) 1 k.c., wskazując, iż abuzywne postanowienie nie wywołuje skutków nieważności bezwzględnej, a niezwiązania nim konsumenta. Niezwiązanie niedozwolonymi postanowieniami ma miejsce z mocy prawa, a postanowienie abuzywne nie wywołuje skutków od początku zawarcia czynności, co sąd ma obowiązek wziąć pod uwagę z urzędu. Sąd Najwyższy zwraca też uwagę, że sankcja z art. 385(1) k.c. stawia konsumenta w uprzywilejowanej pozycji w stosunku do przedsiębiorcy, gdyż to od jego woli zależy czy chce zapewnić skuteczność niedozwolonym klauzulom. W takim wypadku konsument „może udzielić następczo świadomej i wolnej zgody na to postanowienie i w ten sposób przywrócić mu skuteczność z mocą wsteczną”³¹.

Sąd Najwyższy w uchwale III CZP 40/22 wypowiedział się również o relacji art. 385(1) § 2 k.c. z art. 58 § 3 k.c., a konkretnie, czy w przypadku uznania, że bez klauzul abuzywnych strony nie zawarłyby umowy, jest możliwość zastosowania sankcji nieważności z art. 58 § 3 k.c. W kwestii tej zdanie Sądu Najwyższego jest tożsame

²⁵ T. Szanciło, *Niedozwolone postanowienia umowne w obrocie z konsumentami. Glosa do uchwały SN z dnia 13 stycznia 2011 r., III CZP 119/10*, Glosa 2012, nr 2, s. 71-75, LEX.

²⁶ P. Gorzko, *Glosa do uchwały SN z dnia 13 stycznia 2011 r., III CZP 119/10*, LEX/el. 2012.

²⁷ Tamże, pkt III.

²⁸ Tamże, pkt VIII.

²⁹ Tamże, pkt IX.

³⁰ Uchwała SN z 28.04.2022 r., III CZP 40/22, OSNC 2022, nr 11, poz. 109.

³¹ Tak samo w: Uchwała SN z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56.

z ugruntowanym już wcześniej stanowiskiem judykatury. W tym aspekcie wskazać można chociażby wyrok z 21 lutego 2013 r. w sprawie I CSK 408/12³², w którym Sąd Najwyższy stwierdził, że art. 385(1) § 2 k.c., stanowiący, że po eliminacji klauzul abuzywnych umowa nadal wiąże strony, jest przepisem późniejszym i szczególnym względem art. 58 § 3 k.c., a tym samym uniemożliwia skorzystanie z tej sankcji. Powyższe Sąd Najwyższy potwierdził również w uchwale z 15 września 2020 r. w sprawie III CZP 87/19³³, wskazując, że zgodnie z art. 385(1) § 2 k.c. skutkiem abuzywności nie jest nieważność umowy. Niemniej jednak, Sąd Najwyższy podkreślił, że gdyby postanowienia uznane za abuzywne stanowiły *essentialia negotii* umowy, a więc po ich eliminacji nie dałoby się odtworzyć praw i obowiązków stron, związanie stron pozostałą częścią umowy nie byłoby możliwe³⁴.

2.2.2. Sankcja bezskuteczności abuzywnych postanowień

Stanowisko w przedmiocie charakteru sankcji z art. 385(1) k.c. wyraził Sąd Najwyższy w uchwale z 7 maja 2021 r. o sygn. III CZP 6/21³⁵. W ramach dokonanej analizy Sąd stwierdził, że chociaż cechy klauzul abuzywnych takie jak niewywoływanie skutków *ab initio* i *ipso iure*, co sąd bierze pod uwagę z urzędu, bardziej odpowiadają sankcji nieważności bezwzględnej, to przyznanie tylko konsumentowi możliwości do wyrażenia następczej zgody na związanie abuzywnymi postanowieniami przemawia za uznaniem sankcji z art. 385(1) k.c. jako bezskuteczność zawieszoną. Jak wskazał Sąd, do głównych różnic pomiędzy bezskutecznością zawieszoną a nieważnością należy możliwość następczego wywoływania przez umowę bezskuteczną skutków, a w okresie zawieszenia oświadczenia stron zachowują moc prawną. Ponadto, w ocenie Sądu:

Do czasu podjęcia przez konsumenta definitywnej decyzji jego kontrahent (przedsiębiorca) pozostaje w niepewności, bez możliwości samodzielnego decydowania o skuteczności postanowienia. Zależność tego stanu od woli konsumenta oznacza, że chodzi tu o bezskuteczność zawieszoną na jego korzyść, co odpowiada formule, iż niedozwolone postanowienie nie wiąże konsumenta.

W uchwale III CZP 6/21 Sąd Najwyższy wypowiedział się również o dalszej mocy wiążącej umowy, stwierdzając, że jeśli bez bezskutecznej klauzuli abuzywnej umowa nie będzie mogła dalej obowiązywać, to podzieli ona los postanowienia, a więc również będzie objęta bezskutecznością zawieszoną. W przypadku, gdy umowa miałaby zostać uznana za definitywnie bezskuteczną, a taki stan rzeczy byłby szczególnie niekorzystny dla konsumenta, ten w odpowiednim czasie powinien wyrazić zgodę na związanie postanowieniami. Jeśli konsument nie potwierdzi abuzywnej klauzuli w rozsądnym czasie lub wyraźnie odmawia jej potwierdzenia, umowa staje się ostatecznie nieważna. Alternatywnie, jeśli istnieje możliwość utrzymania umowy poprzez wprowadzenie regulacji zastępczej, umowa staje się skuteczna z mocą wsteczną, zawierając owe regulacje zastępcze.

Przyjęta przez Sąd Najwyższy uchwała została negatywnie odebrana przez doktrynę³⁶,

³² Wyrok SN z 21.02.2013 r., I CSK 408/12, OSNC 2013, nr 11, poz. 127.

³³ Uchwała SN z 15.09.2020 r., III CZP 87/19, OSNC 2021, nr 2, poz. 11.

³⁴ Tak samo w: Wyrok SN z 1.06.2022 r., II CSKP 364/22, OSNC-ZD 2022, nr 4, poz. 51.

³⁵ Uchwała SN z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56; dalej Uchwała III CZP 6/21.

³⁶ D. Kaczan, *Sankcja niezwiązania konsumenta abuzywną klauzulą umowy*, "Monitor Prawniczy" 2023, Nr 6, str. 369, Legalis; Ł. Węgrzynowski, *Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Glosa do uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21*, LEX/el. 2021; G. Sikorski, *Nieważność czy*

wśród której dominuje stanowisko przeciwne przyjęciu sankcji bezskuteczności zawieszanej. Szczególną dezaprobatę autorzy wyrażają wobec uzależnienia ochrony konsumenta od złożenia przez niego oświadczenia. Krytyka dotyczy również konstrukcji samej sankcji bezskuteczności zawieszanej, która w literalnym brzmieniu art. 63 k.c. do zaistnienia potrzebuje wyrażenia zgody osoby trzeciej, co w stosunku do umów zawieranych z konsumentami nie znajduje zastosowania. Ł. Węgrzynowski zwraca również uwagę, że „stan zawieszenia” wynikający z mechanizmu sankcji bezskuteczności zawieszanej nie znajduje zastosowania w sankcji w art. 385(1) k.c. W tej ostatniej mamy do czynienia z wadliwością, którą można naprawić poprzez złożenie odpowiedniego oświadczenia przez konsumenta³⁷.

W przeciwieństwie do stanowiska zajętego w uchwale III CZP 6/21 w późniejszym orzecznictwie Sądu Najwyższego dominuje stanowisko, zgodnie z którym zawarcie w umowie postanowienie niedozwolone obarczone jest sankcją bezskuteczności częściowej *ex lege*³⁸. Częściowy charakter tej sankcji oznacza, zgodnie z brzmieniem art. 385(1) §1 i 2 k.c., że abuzywne postanowienie jest nieskuteczne wyłącznie w stosunku do konsumenta, a strony pozostają związane umową w pozostałym zakresie. Bezskuteczność częściowa, tak jak ochrona konsumenta, powstaje z mocy prawa i działa od chwili zawarcia umowy, a więc wyrok stwierdzający abuzywność ma charakter deklaratoryjny. Sąd Najwyższy odniósł się również o możliwości dalszego obowiązywania umowy w przypadku, gdy zawarte w umowie naruszenia są „znaczej wagi”. W pierwszej kolejności sąd powinien spróbować zastąpić je odpowiednimi przepisami, jeśli jednak to nie będzie możliwe stwierdza się nieważność umowy w całości.

2.3. Następcza zgoda konsumenta

W omawianym zakresie należy również zwrócić uwagę na możliwość zaakceptowania przez konsumenta niedozwolonych postanowień umownych. W tym przedmiocie Sąd Najwyższy wypowiedział się w wyroku z 14 lipca 2017 r. w sprawie II CSK 803/16³⁹, wskazując, że po stwierdzeniu abuzywności postanowienia umownego sąd rozpatrujący sprawę powinien uwzględnić jego bezskuteczność z urzędu, natomiast ostateczna decyzja musi respektować wolę konsumenta. Ten ostatni może przywrócić ważność nieuczciwemu postanowieniu poprzez wyrażenie następczej zgody na jego zastosowanie. Jak podkreślił sąd, zgoda ta powinna być „świadoma, wyraźna i wolna”.

Pogląd ten potwierdził Sąd Najwyższy w uchwale z 20 czerwca 2018 r. o sygn. III CZP 29/17⁴⁰ wskazując, że jednostronne przywrócenie skuteczności postanowieniu abuzywnemu jest zgodne ze stanowiskiem unijnym. Ponadto Sąd Najwyższy podkreślił, że w przypadku następczych zdarzeń za akt sanujący niedozwolone postanowienie nie można uważać wyrażenia zgody przez konsumenta na wyeliminowanie niedozwolonego postanowienia poprzez zmianę tego postanowienia bądź zastąpienie „choćby zmiana ta była indywidualnie uzgodniona”. Możliwość wyrażenia przez konsumenta następczej

bezskuteczność zawieszanej umowy zawierającej klauzulę abuzywne. Glosa do uchwały Sądu Najwyższego (7 sędziów) z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, GSP 2023, nr 1, s. 237-250, LEX, pkt 2.

³⁷ Ł. Węgrzynowski, *Przedawnienie...*

³⁸ Zob. Wyrok SN z 29.06.2021 r., I NSNc 15/21, LEX nr 3192194; Wyrok SN z 1.09.2021 r., I NSNc 338/21, LEX nr 3253400; Wyrok SN z 28.04.2022 r. I NSNc 275/21, LEX nr 3434037; Postanowienie SN z 9.05.2022 r., I CSK 1867/22, LEX nr 3350112.

³⁹ Wyrok SN z 14.07.2017 r., II CSK 803/16, OSNC 2018, nr 7-8, poz. 79.

⁴⁰ Uchwała SN(7) z 20.06.2018 r., III CZP 29/17, OSNC 2019, nr 1, poz. 2.

zgody została również potwierdzona w omówionej już uchwale III CZP 6/21.

2.4. Stanowisko Sądu Najwyższego - podsumowanie

Po zapoznaniu się z orzecnictwem Sądu Najwyższego, należy stwierdzić, że o ile główny cel art. 385(1) k.c., jakim jest ochrona konsumenta, nie budzi kontrowersji, o tyle wciąż złożona i budząca liczne wątpliwości pozostaje realizacja tej ochrony i skutków jakie za sobą niesie.

Sąd Najwyższy prezentuje różne podejścia w zakresie relacji art. 385(1) k.c. a art. 58 k.c. co prowadzi do braku jednolitej wykładni prawa. W uchwale III CZP 119/10 Sąd Najwyższy uznał, że postanowienia sprzeczne z ustawą są nieważne, natomiast w uchwale III CZP 40/22 przyjął, że w przypadku postanowień naruszających istotę stosunku zobowiązaniowego art. 385(1) k.c. jest przepisem szczególnym względem przepisu art. 58 k.c. i może przewidywać inny skutek niż nieważność.

Kontrowersje wzbudza również sam charakter sankcji wynikającej z art. 385(1) k.c. W uchwale III CZP 6/21 Sąd Najwyższy wprowadził koncepcję bezskuteczności zawieszanej, co uzależniało ochronę konsumenta od jego aktywności. Niechęć do tego podejścia potwierdza kierunek w jakim Sąd Najwyższy w ostatnich latach podchodzi do sankcji z art. 385(1) k.c. utożsamiając ją z bezskutecznością częściową *ex lege*. Pomimo nieaprobowanego zaklasyfikowania sankcji, uchwała III CZP 6/21 zaznacza możliwość akceptacji przez konsumenta konsekwencji unieważnienia umowy oraz wyrażenia następczej zgody na abuzywne postanowienia. W tym zakresie uchwała ta jest zgodna z kierunkiem orzecniczym, zgodnie z którym w ramach stosowania sankcji bezskuteczności ustawodawstwo krajowe przewiduje możliwość odrzucenia przez konsumenta skutków jakie sankcja ta wywołuje. W tym celu konsument w sposób wyraźny, z własnej woli i świadomy konsekwencji może wyrazić następczą zgodę, czym przywraca moc bezskutecznemu postanowieniu.

Orzecznictwo jednak wydaje się być spójne w zakresie relacji art. 385(1) k.c. z sankcją wynikającą z art. 58 § 3 k.c. traktując ten pierwszy jako przepis szczególny. Tym samym, sankcja za stosowanie klauzul abuzywnych nie może przewidywać, że ważna po eliminacji klauzul niedozwolonych umowa nie będzie obowiązywać z uwagi na stwierdzenie, że bez tych postanowień strony nie zawarłyby umowy. Ponadto wątpliwości wydaje się nie powodować pozostawienie konsumentowi możliwości zadecydowania czy chce udzielić zgody na niedozwolone postanowienia umowne, jeśli po eliminacji ich z umowy ta nie mogłaby dalej funkcjonować.

Sąd Najwyższy nie wypowiada się w sposób jednoznaczny kto jest podmiotem sankcji z art. 385(1) k.c. Wydaje się, że odpowiedź na to pytanie będzie się różnić od rodzaju przyjętej sankcji. O ile w przypadku nieważności postanowienia bądź całej umowy sankcja ta dotyka każdego z jej uczestników, to w przypadku bezskuteczności zawieszanej dalszy los obowiązywania postanowienia bądź umowy zależy od woli konsumenta, jednak w przypadku odmowy potwierdzenia bądź jego braku, postanowienie, bądź cała umowa stanie się ostatecznie nieważne ze skutkiem dla obu stron. W przypadku bezskuteczności częściowej Sąd Najwyższy opowiedział się za wykładnią literalną, a więc postanowienie nie wiąże konsumenta. Natomiast w przypadku zastąpienia niedozwolonej klauzuli innym postanowieniem bądź uznaniem całej umowy za nieważną następstwa tej sankcji będą skuteczne zarówno w stosunku do konsumenta jak i przedsiębiorcy.

Wnioski płynące z analizy orzecnictwa Sądu Najwyższego wskazują na brak

jednolitego stanowiska w zakresie sankcji za stosowanie niedozwolonych postanowień umownych, co również oddziałuje na interpretację zakresu podmiotowego.

3. Zakres dalszej mocy wiążącej umowy w ocenie TSUE

Skutki uznania postanowień wzorca umowy za niedozwolone reguluje art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13. Przepis ten, podobnie jak art. 385(1) k.c. przewiduje dalsze obowiązywanie umowy, z tym wyjątkiem, że art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 normuje możliwości upadku całej umowy po wyeliminowaniu klauzul abuzywnych. Należy zauważyć, że przepis ten również bezpośrednio nie rozstrzyga kwestii, czy sankcja ma charakter nieważności czy też bezskuteczności. Kwestię tę podjął natomiast Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, co zostało przedstawione w ramach omawiania niniejszego punktu. Ponieważ przepisy krajowe oparte są, jak już zostało wskazane, na przepisach dyrektywy 93/13, wątpliwości interpretacyjne powinny być rozstrzygane w związku z kierunkiem wykładni dokonywanej przez TSUE, którego wyroki mają również moc wiążącą dla sądów polskich.

Analiza przedstawionych wyroków jest niezwykle istotna dla właściwego zrozumienia omawianych kwestii, bowiem TSUE wskazuje na różne możliwości oceny określonego stanu faktycznego, z uwagi na różne okoliczności spraw. Pierwszą z omówionych jest sankcja niezwiązania niedozwolonymi postanowieniami umownymi (ppkt 3.1). Ponieważ procesie orzekania na poziomie krajowym Państw Członkowskich powstała wątpliwość czy możliwe jest utrzymanie w mocy umowy konsumenckiej po wyłączeniu niedozwolonego elementu postanowienia, nieodzowne było zajęcie w tej kwestii stanowiska przez TSUE. Drugą umówioną niżej sankcją jest przekształcenie niedozwolonego postanowienia umownego na inne, dozwolone (ppkt 3.2). TSUE odniósł się w tym przedmiocie do możliwości zastąpienia klauzul abuzywnych przepisami krajowymi danego państwa członkowskiego. Ostatnią i zarazem najdalej idącą w skutkach opisaną sankcją jest nieważność czynności prawnej (ppkt 3.3), która odnosi się to do uznania za nieważną całą umowę.

3.1. Niezwiązanie niedozwolonymi postanowieniami umownymi

Początkowo, w ramach orzecznictwa TSUE opowiadał się za literalną wykładnią art. 6 ust 1 dyrektywy 93/13. W wyroku z 14 czerwca 2012 r. w sprawie C-618/10⁴¹ w ramach odpowiedzi na pytanie czy art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 sprzeciwia się uregulowaniom na poziomie krajowym, które przy stwierdzeniu nieważności nieuczciwego warunku w umowie zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem zezwalają sądowi krajowemu na zmianę treści niedozwolonego postanowienia. Odpowiadając na pytanie TSUE dokonało interpretacji art. 6 ust. 1 dyrektywy 93//13, wskazując, że:

Z brzmienia ust. 1 rzeczonego art. 6 wynika zatem, że sądy krajowe są zobowiązane wyłącznie do zaniechania stosowania nieuczciwego warunku umownego, aby nie wywierał on obligatoryjnych skutków wobec konsumenta, przy czym nie są one uprawnione do zmiany jego treści. Umowa ta powinna bowiem w zasadzie nadal obowiązywać, bez jakiegokolwiek zmiany innej niż wynikająca z uchylenia nieuczciwych

⁴¹ Wyrok TS z 14.06.2012 r., C-618/10, Banco Espanol de Crédito SA przeciwko Joaquín Calderón Camino, ZOTSis 2012, nr 6, poz. I-349.

warunków, o ile takie dalsze obowiązywanie umowy jest prawnie możliwe zgodnie z zasadami prawa wewnętrznego⁴².

W ramach odpowiedzi na pytanie TSUE kategorycznie stwierdził, że omawiany artykuł nie pozwala sądom krajowym na zmianę treści postanowienia uznanego za abuzywne, a postanowienie uznane za niedozwolone nie powinno być stosowane.

Zdanie to TSUE potwierdził w wyroku z 30 maja 2013 r. w sprawie C-488/11⁴³ wskazując, że:

Artykuł 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 [...] należy interpretować w ten sposób, że nie pozwala on sądowi krajowemu, jeżeli stwierdził on nieuczciwy charakter postanowienia dotyczącego kary umownej w umowie zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem, na ograniczenie się, do czego upoważnia go prawo krajowe, do obniżenia przewidzianej przez nie kwoty kary umownej obciążającej tego konsumenta, lecz zobowiązuje go do zwykłego niestosowania rzeczonoego postanowienia wobec konsumenta⁴⁴.

TSUE wypowiedział się również w zakresie czy sądy krajowe mogą stwierdzić za niewiążący tylko element postanowienia umownego. Do kwestii tej TSUE odniósł się w sprawie C-19/20⁴⁵, wskazując, że wykładnia art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 zasadniczo nie stoi na przeszkodzie, aby sąd krajowy usunął tylko nieuczciwą część warunków umownych. Natomiast Trybunał zwraca uwagę, że jest to możliwe tylko, gdy postanowienie, którego element jest abuzywny można podzielić tak, aby tworzyły dwa oddzielne zobowiązania umowne. Natomiast usunięcie takiej części postanowienia nie jest możliwe w sytuacji, gdy doprowadziłoby do zmiany treści tego postanowienia, co należy rozumieć jako zmianę jego istoty⁴⁶.

3.2. Przekształcenie postanowienia abuzywnego na inne postanowienie umowne

Odmienne niż w orzeczeniach przedstawionych w pkt 3.1. niniejszego rozdziału TSUE orzekał w przypadku pytań prejudycjalnych o możliwość przekształcania przez sądy krajowe stwierdzonych w umowach klauzul abuzywnych na postanowienia dopuszczalne w przypadku, gdy eliminacja tych postanowień skutkowałaby upadkiem umowy. W tym zakresie TSUE zaznaczył, iż zastąpienie niedozwolonego postanowienia przepisem prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym lub mających zastosowanie, jeżeli strony wyrażą na to zgodę, co do zasady stanowi realizację art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13. Działanie takie pozwala bowiem na przywrócenie równowagi stron, a konsumentowi umożliwia uniknięcie negatywnych konsekwencji, które mógłby ponieść w razie unieważnienia całej umowy⁴⁷.

W wyroku z 3 października 2019 r. w sprawie C-280/18⁴⁸ TSUE wypowiedział się

⁴² Tamże, pkt 65.

⁴³ Wyrok TS z 30.05.2013 r., C-488/11, Dirk Frederik Asbeek Brusse i Katarina de Man Garabito przeciwko Jahani BV, ZOTSiS 2013, nr 5, poz. I-341.

⁴⁴ Tamże, pkt 60, pkt 3 sentencji.

⁴⁵ Wyrok TS z 29.04.2021 r., C-19/20, I.W. i R.W. przeciwko Bankowi BPH S.A., LEX nr 3166094, pkt 80.

⁴⁶ Tak samo w: Wyrok TS z 26.03.2019 r., C-70/17, Abanca Corporación Bancaria SA przeciwko Albertowi Garcíi Salamance Santosowi, LEX nr 263681, pkt 64; Wyrok TS z 8.09.2022 r., C-80/21, E.K., S.K. przeciwko D.B.P., LEX nr 3399891, pkt 64.

⁴⁷ Zob. Wyrok TS z 30.04.2014 r., C-26/13, Árpád Kásler i Hajnalka Káslerné Rábai przeciwko OTP Jelzálogbank Zrt, ZOTSiS 2014, nr 4, poz. I-282; Wyrok TS z 26.03.2019 r., C-70/17, Abanca Corporación Bancaria SA przeciwko Albertowi Garcíi Salamance Santosowi, LEX nr 263681.

⁴⁸ Wyrok TS z 3.10.2019 r., C-260/18, Kamil Dziubak i Justyna Dziubak przeciwko Raiffeisen Bank International AG, LEX nr 2723333.

również nt. możliwości zastąpienia niedozwolonych postanowień umownych przepisami o charakterze ogólnym, które przewidują uzupełnienie skutków czynności prawnej wyrażonych w jej treści również przez skutki wynikające z zasad współżycia społecznego lub ustalonych zwyczajów. Trybunał wskazał, w stosunku do przepisów na jakie powołał się sąd odsyłający (art. 56 oraz 354 k.c.) nie można zastosować domniemania braku nieuczciwego charakteru⁴⁹.

W kwestii możliwości przekształcania niedozwolonych postanowień umownych istotny jest także wyrok TSUE z 8 września 2022 r. w sprawie C-80/21⁵⁰, zgodnie z którym:

Wyjątkowa możliwość zastąpienia nieuczciwego postanowienia umownego przepisem prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym jest ograniczona do przypadków, w których usunięcie nieuczciwego postanowienia umownego zobowiązywałoby sąd do unieważnienia umowy jako całości, narazając tym samym konsumenta na szczególnie szkodliwe skutki, tak że ten ostatni zostałby tym ukarany⁵¹.

Tym samym TSUE stwierdził, że jeśli wyłączenie niedozwolonych postanowień umownych nie wpłynęłoby na dalsze obowiązywanie umowy, sądy krajowe nie mogą uzupełniać niedozwolonych postanowień przepisami dyspozytywnymi⁵².

3.3. Sankcja nieważności czynności prawnej

W ramach wyroków TSUE poruszył również zagadnienie stwierdzenia nieważności całej umowy w przypadku, gdy zawiera postanowienia niedozwolone. W wyroku z 15 marca 2012 r. w sprawie C-453/10⁵³ Trybunał podkreślił, że do zadań sądu krajowego należy ocena czy umowa po wyłączeniu z niej niedozwolonych postanowień może nadal obowiązywać. Przy ocenie sąd krajowy nie może opierać swojego rozstrzygnięcia wyłącznie na przesłance potencjalnej korzyści, jaką unieważnienie umowy mogłoby przynieść konsumentowi. Trybunał zauważył jednak, że dyrektywa 93/13 nie wyklucza możliwości, aby ustawodawstwo krajowe przewidywało nieważność całej umowy w przypadku stwierdzenia obecności nieuczciwych postanowień, pod warunkiem, że takie rozwiązanie zapewnia lepszą ochronę konsumenta. Wynika z tego, iż prawo krajowe może ustanawiać przepisy, które w przypadku stwierdzenia abuzywności postanowień umowy, pozwolą uznać umowę za nieważną, o ile jest to zgodne z prawem Unii Europejskiej i służy wzmocnieniu ochrony interesów konsumentów⁵⁴.

W ramach orzecznictwa, TSUE podkreślał również rolę konsumenta w decydowaniu o dalszym obowiązywaniu umowy. W wyroku z 8 września 2022 r., w sprawie C-80/21⁵⁵ Trybunał wskazał, że jeśli po przedstawieniu skutków stwierdzenia nieważności umowy w całości, szczególnie tych potencjalnie negatywnych dla konsumenta, konsument zaakceptował je, sądy krajowe nie mają uprawnień do zmieniania niedozwolonego postanowienia, tak aby ta pozostała w mocy. Decyzja konsumenta jest w tym przypadku wiążąca⁵⁶.

⁴⁹ Tamże, pkt 61.

⁵⁰ Wyrok TS z 8.09.2022 r., C-80/21, E.K., S.K. przeciwko D.B.P., LEX nr 3399891.

⁵¹ Tamże, pkt 67.

⁵² Tamże, pkt 67-69.

⁵³ Wyrok TS z 15.03.2012 r., C-453/10, Jana Pereničová i Vladislav Perenič przeciwko SOS financ spol. s r. o., ZOTSis 2012, nr 3, poz. I-144.

⁵⁴ Tamże, pkt 30-35.

⁵⁵ Wyrok TS z 8.09.2022 r., C-80/21, E.K., S.K. przeciwko D.B.P., LEX nr 3399891.

⁵⁶ Tamże, pkt 83-84.

3.4. Możliwość sanowania umowy przez strony

TSUE wypowiedział się również o możliwości sanowania przez konsumenta umowy, której postanowienia zostały uznane przez sąd za niedozwolone. Kwestia ta została poruszona w wyroku z 21 lutego 2013 r. w sprawie C-472/11⁵⁷. Zgodnie ze stanowiskiem TSUE sądy krajowe zobowiązane są do przestrzegania zasady kontrydiktoryjności, która w stosunku do stron procesu może przybierać również formę prawa do "zapoznania się z zarzutami prawnymi podnoszonymi z urzędu przez sąd, na podstawie których zamierza on oprzeć swoje orzeczenie, oraz prawo do dyskusji nad nimi"⁵⁸. W związku z powyższym, dla sądu krajowego stwierdzającego abuzywność postanowienia wiążąca jest wola konsumenta, "jeżeli mając świadomość o niewiążącym charakterze danego nieuczciwego warunku, wskaże on jednak, iż sprzeciwia się temu, aby warunek ten został wyłączony, udzielając w ten sposób wyraźnej i wolnej zgody na dany warunek"⁵⁹. W ten sposób konsument ma możliwość przywrócenia mocy wiążącej postanowieniom abuzywnym umowy.

3.5. Stanowisko TSUE - podsumowanie

Na podstawie przedstawionego orzecznictwa, już na samym początku należy zaznaczyć, że choć interpretacja co do zakresu stosowania sankcji z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, pod wpływem pytań prejudycjalnych kierowanych do TSUE, ewoluowała wraz z kolejno wydawanymi wyrokami, to linia orzecznicza jest spójna.

Główną sankcją jaka wynika z art. 6 ust. 1 jest wykluczenie z umowy niedozwolonych klauzul abuzywnych przy jednoczesnym zachowaniu w mocy całej umowy. Jeśli dalsze funkcjonowanie umowy nie jest możliwe umowa ta powinna zostać uznana za nieważną. Jeśli w toku badania abuzywności postanowień sąd uzna, że tylko część postanowienia ma niedozwolony charakter, sąd krajowy może usunąć pod pewnymi warunkami może usunąć tylko tą część postanowienia pozostawiając resztę w mocy. Takie działanie jest możliwe, jeżeli postanowienie można podzielić na dwa odrębne zobowiązania, a usunięcie abuzywnego elementu nie wpłynie na istotę pierwotnego postanowienia.

Głównym celem dyrektywy 93/13 jest ochrona konsumenta. Z tego względu TSUE stwierdził, że jeśli uznanie całej umowy za nieważną miałoby przyczynić się do zwiększenia tej ochrony, Państwa Członkowskie mogą, w ramach realizacji celu z art. 6 ust. 1, wprowadzić odpowiednie przepisy. Powyższe jest w pełni zgodne z dyrektywą 93/13, której art. 8 przewiduje, że w "celu zapewnienia wyższego stopnia ochrony konsumenta Państwa Członkowskie mogą przyjąć lub utrzymać bardziej rygorystyczne przepisy prawne zgodne z Traktatem w dziedzinie objętej niniejszą dyrektywą".

Jeśli usunięte postanowienia stanowiły istotne elementy umowy, bez których ta nie mogłaby funkcjonować, a sąd krajowy dopatrzył się, że uznanie całej umowy za nieważną skutkowałoby powstaniem uciążliwych konsekwencji po stronie konsumenta, wyjątkowo sąd może zastąpić negatywne postanowienia odpowiednimi przepisami dyspozytywnymi lub mającymi zastosowanie, tak aby umowa mogła dalej obowiązywać. Niedopuszczalne

⁵⁷ Wyrok TS z 21.02.2013 r., C-472/11, Banif Plus Bank Zrt przeciwko Csaba Csipai i Viktória Csipai, ZOTSiS 2013, nr 2, poz. I-88., pkt 31, 35.

⁵⁸ Tamże, pkt 30.

⁵⁹ Tamże, pkt 35.

jest natomiast uzupełnienie luk powstałych po eliminacji klauzul abuzywnych przepisami ogólnymi, które odwołują się do zasad współżycia społecznego czy zwyczajów.

W opinii TSUE przy stwierdzaniu skutków niedozwolonych postanowień umownych nieodzowna jest decyzja konsumenta, który to po zapoznaniu się z negatywnymi konsekwencjami unieważnienia umowy może je zaakceptować. Wtedy to zgoda wyrażona przez konsumenta jest wiążąca dla sądów krajowych, które w takim przypadku nie mogą zastąpić usuniętych postanowień umowy, tak aby ta pozostała w mocy, natomiast są zobowiązane do uznania, zgodnie z wolą konsumenta, umowy za niewiązącą strony w całości. Wola konsumenta jest też wiążąca w przypadku stwierdzania postanowień za bezskuteczne. W takim przypadku konsument, świadomy swojej decyzji, ma prawo do zaakceptowania niedozwolonych postanowień i przywrócenia im mocy wiążącej.

4. Podsumowanie

Po zapoznaniu się z głównymi kierunkami orzecznictwymi, zarówno na poziomie krajowym jak i unijnym, można zauważyć ogólną zgodność polskich przepisów z dyrektywą 93/13 oraz orzecznictwem TSUE. Chociaż art. 385(1) k.c., w przeciwieństwie do art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, nie przewiduje co się stanie, jeśli po wykluczeniu postanowień niedozwolonych z umowy ta nie będzie mogła dalej funkcjonować, w tej kwestii Sąd Najwyższy, spójnie do wymogów unijnych, aprobuje możliwość upadku całej umowy, gdy ta, po usunięciu postanowień abuzywnych, zostanie pozbawiona przedmiotowo istotnych elementów.

W polskim orzecznictwie brak jest natomiast jednolitego stanowiska w przedmiocie sankcji za uznanie postanowień umowy czy też inkorporowanego do umowy wzorca za niedozwolone, co może osłabiać ochronę konsumenta. W szczególności za niezgodne z zasadami unijnymi należy uznać uzależnienie tej ochrony od dodatkowych działań konsumenta jak to ma miejsce w przypadku zaproponowanej w uchwale III CZP 6/21 sankcji bezskuteczności zawieszanej. TSUE, w przeciwieństwie do Sądu Najwyższego, konsekwentnie podkreśla konieczność wykluczenia nieuczciwych warunków z umowy przez sądy krajowe z urzędu, przy jednoczesnym poszanowaniu woli konsumenta w zakresie dalszego losu umowy. W tej kwestii najbardziej zgodne wydaje się stanowisko Sądu Najwyższego, który przewiduje sankcję bezskuteczności częściowej *ex lege*. Ponadto należy wskazać, że orzecznictwo krajowe, wzorując się na wydanych wyrokach TSUE, zakłada możliwość wyrażenia przez konsumenta następcej zgody na związanie abuzywnymi postanowieniami, a także akceptacji uznania całej umowy za niedozwoloną.

W konsekwencji wskazać należy, że choć polskie przepisy i orzecznictwo Sądu Najwyższego co do zasady są zgodne z dyrektywą 93/13 oraz orzecznictwem TSUE, brak jednolitości interpretacyjnej na poziomie krajowym może prowadzić do niespójności w ochronie konsumentów. W związku z powyższym, w ramach ustawodawstwa krajowego niezbędne jest dążenie do ujednolicenia wykładni prawa przez Sąd Najwyższy, tak aby wykładnia art. 385(1) k.c. byłaby w pełni spójna ze standardami ochrony konsumentów przed nieuczciwymi postanowieniami umownymi na poziomie europejskim.

Po zapoznaniu się z głównymi kierunkami orzecznictwymi, najbliższa unijnym standardom wydaje się sankcja bezskuteczności częściowej *ex lege*. Sankcja ta pozwala na utrzymanie umowy w mocy, zapewniając jednocześnie odpowiednią ochronę konsumentów przed nieuczciwymi praktykami przedsiębiorców. Przyjęcie tego rodzaju

sankcji w przypadku stwierdzenia abuzywności postanowień umowy pozwala na zachowanie pewności obrotu prawnego, co jest kluczowe w nowoczesnym systemie prawnym.

Streszczenie

Artykuł poświęcony został analizie skutków uznania postanowień wzorca umowy za niedozwolone. Tekst skupia się na odpowiedzi na pytanie jaki rodzaj sankcji ma zastosowanie w przypadku stwierdzenia abuzywności postanowień umownych, w szczególności czy jest to sankcja nieważności czy bezskuteczności, a także jaki wpływ ma stwierdzenie abuzywności na dalszy zakres obowiązywania umowy. Przedmiotem analizy są rozwiązania przyjęte w polskim kodeksie cywilnym, w szczególności art. 385(1) k.c., oraz ich interpretacja przez Sąd Najwyższy, a także ich zgodność z regulacjami unijnymi i wykładnią dokonaną przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

Słowa kluczowe: klauzule abuzywne, wzorzec umowy, ochrona konsumenta, bezskuteczność, nieważność.

Summary

The article discusses the consequences of declaring template contract provisions prohibited. The paper aims to identify the type of sanction that applies in the event of abusiveness of contractual provisions, in particular whether it is a sanction of invalidity or ineffectiveness, as well as the impact of a finding of abusiveness on the further validity of the contract. The analysis covers the solutions adopted in the Polish Civil Code, in particular Article 385(1) of the Civil Code, and their interpretation by the Supreme Court, as well as their compliance with EU regulations and the interpretation made by the Court of Justice of the European Union.

Keywords: abusive clauses, contract template, consumer protection, ineffectiveness, invalidity.

Bibliografia

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1610 z późn. zm.).
2. Dyrektywa Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz. U. UE. L. z 1993 r. Nr 95, str. 29 z późn. zm.).

Piśmiennictwo

1. Bednarek M., Mikłaszewicz P., *Wzorce umów* [w:] *Prawo zobowiązań – część ogólna. System Prawa Prywatnego*. Tom 5, wyd. 3, red. Osajda K., Warszawa 2020, Legalis.
2. Bławat M., Pasko K., *O zakresie zachowania mocy wiążącej umowy po eliminacji klauzul abuzywnych*, "Transformacje Prawa Prywatnego" 3/2016, Issn 1641–1609, str. 5-28.
3. Ciepla H., *Dochodzenie roszczeń z umów kredytów frankowych. Praktyka, orzecznictwo, pytania i odpowiedzi*, Warszawa 2021, LEX.
4. Gliniecki B. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. Balwicka-Szczyrba

- M., Sylwestrzak A., LEX/el. 2025.
5. Gorzko P., Glosa do uchwały SN z dnia 13 stycznia 2011 r., III CZP 119/10, LEX/el. 2012.
 6. Kaczan D., *Sankcja niezwiązania konsumenta abuzywną klauzulą umowy*, "Monitor Prawniczy" 2023, Nr 6, str. 369, Legalis.
 7. Kowalczyk B. J., *Komentarz do art. 58*, [w:] , Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany, red. Balwicka-Szczyrba M., Sylwestrzak A., LEX/el. 2024.
 8. Machnikowski P., *Komentarz do art. 58*, [w:] Gniewek E., Machnikowski P. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, wyd. 1, Warszawa 2023, Legalis.
 9. Mikłaszewicz P., *Komentarz do art. 385(1)*, [w:] , Kodeks cywilny. Komentarz, red. serii Osajda K., red. tomu Borysiak W., Warszawa 2024, Legalis.
 10. Popiołek W., *Komentarz do art. 385(1)*, [w:] Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449(10). Wyd. 10, red. Pietrzykowski K., Warszawa 2020, Legalis.
 11. Przybysz M., *Stosowanie sankcji bezskuteczności względnej do roszczeń o zaniechanie*, "Przegląd Prawa Handlowego" 2014, nr 3, str. 37-39, LEX.
 12. Radwański Z., Gutowski M., *Sankcje wadliwej czynności prawnej*, [w:] Prawo cywilne – część ogólna. System Prawa Prywatnego. Tom 2, wyd. 3, red. Radwański Z., Olejniczak A., Warszawa 2019, Legalis.
 13. Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne - część ogólna*, wyd. 16, Warszawa 2021, C.H. Beck
 14. Sikorski G., *Nieważność czy bezskuteczność zawieszanej umowy zawierającej klauzule abuzywne. Glosa do uchwały Sądu Najwyższego (7 sędziów) z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21*, GSP 2023, nr 1, str. 237-250, LEX.
 15. Skory M., *Klauzule abuzywne– zastosowanie przepisów Dyrektywy 93/13 w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej (Niemcy, Anglia, Francja, Czechy, Słowacja, Węgry)*, UOKiK, Warszawa 2007.
 16. Szanciło T., *Niedozwolone postanowienia umowne w obrocie z konsumentami. Glosa do uchwały SN z dnia 13 stycznia 2011 r., III CZP 119/10*, Glosa 2012, nr 2, s. 71-75, LEX.
 17. Świerczyński M., *Komentarz do art. 63*, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, wyd. 4, red. Załucki M., Warszawa 2024, Legalis.
 18. Trzaskowski R., *Komentarz do art. 385(1)*, art. 385(2), art. 385(3), [w:] Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna, wyd. II, red. Gudowski J., Warszawa 2018, LEX.
 19. Trzaskowski R., *Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem*, Warszawa 2013, LEX
 20. Węgrzynowski Ł., *Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Glosa do uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21*, LEX/el. 2021.

Orzecnictwo

1. Wyrok SN z 17.02.2005 r., I CK 509/04, Pr.Bankowe 2006, nr 12, poz. 41.
2. Wyrok SN z 23.03.2005 r., I CK 586/04, OSNC 2006, nr 3, poz. 51.

3. Wyrok SN z 25.05.2007 r., I CSK 484/06, OSNC-ZD 2008, nr 2, poz. 34.
4. Uchwała SN z 13.01.2011 r., III CZP 119/10, OSNC 2011, nr 9, poz. 95.
5. Wyrok SN z 21.02.2013 r., I CSK 408/12, OSNC 2013, nr 11, poz. 127.
6. Wyrok SN z 14.07.2017 r., II CSK 803/16, OSNC 2018, nr 7-8, poz. 79.
7. Uchwała SN(7) z 20.06.2018 r., III CZP 29/17, OSNC 2019, nr 1, poz. 2.
8. Uchwała SN z 15.09.2020 r., III CZP 87/19, OSNC 2021, nr 2, poz. 11.
9. Uchwała SN z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56.
10. Wyrok SN z 29.06.2021 r., I NSNc 15/21, LEX nr 3192194.
11. Wyrok SN z 1.09.2021 r., I NSNc 338/21, LEX nr 3253400.
12. Uchwała SN z 28.04.2022 r., III CZP 40/22, OSNC 2022, nr 11, poz. 109.
13. Wyrok SN z 28.04.2022 r. I NSNc 275/21, LEX nr 3434037.
14. Postanowienie SN z 9.05.2022 r., I CSK 1867/22, LEX nr 3350112.
15. Wyrok SN z 1.06.2022 r., II CSKP 364/22, OSNC-ZD 2022, nr 4, poz. 51.
16. Wyrok TS z 15.03.2012 r., C-453/10, Jana Pereničová i Vladislav Perenič przeciwko SOS financ spol. s r. o, ZOTSiS 2012, nr 3, poz. I-144.
17. Wyrok TS z 14.06.2012 r., C-618/10, Banco Espanol de Crédito SA przeciwko Joaquín Calderón Camino, ZOTSiS 2012, nr 6, poz. I-349.
18. Wyrok TS z 21.02.2013 r., C-472/11, Banif Plus Bank Zrt przeciwko Csaba Csipai i Viktória Csipai, ZOTSiS 2013, nr 2, poz. I-88.
19. Wyrok TS z 30.05.2013 r., C-488/11, Dirk Frederik Asbeek Brusse i Katarina de Man Garabito przeciwko Jahani BV, ZOTSiS 2013, nr 5, poz. I-341.
20. Wyrok TS z 30.04.2014 r., C-26/13, Árpád Kásler i Hajnalka Káslerné Rábai przeciwko OTP Jelzálogbank Zrt, ZOTSiS 2014, nr 4, poz. I-282.
21. Wyrok TS z 26.03.2019 r., C-70/17, Abanca Corporación Bancaria SA przeciwko Albertowi Garcíi Salamance Santosowi, LEX nr 263681.
22. Wyrok TS z 3.10.2019 r., C-260/18, Kamil Dziubak i Justyna Dziubak przeciwko Raiffeisen Bank International AG, LEX nr 2723333.
23. Wyrok TS z 29.04.2021 r., C-19/20, I.W. i R.W. przeciwko Bankowi BPH S.A., LEX nr 3166094.
24. Wyrok TS z 8.09.2022 r., C-80/21, E.K., S.K. przeciwko D.B.P., LEX nr 3399891.

Ochrona prawna zwierząt w Polsce - zagadnienia wybrane

1. Wstęp:

Jako ludzkość jesteśmy przyzwyczajeni z istotą prawa jako naturalnego narzędzia do zarządzania naszymi społecznościami. Historycy badają jego początki oraz etapy formowania się go wśród pierwszych cywilizacji, które musiały poprzez liczne próby uczyć się jego wdrażania w życie⁶⁰. Bez niego tworzenie oraz utrzymanie skomplikowanych struktur i ciał społecznych byłoby niemożliwe, a przynajmniej absurdalnie trudne. W zasadzie można uznać istotę prawodawstwa za rdzeń człowieczeństwa, który pozwolił nam osiągnąć niebywały sukces w ekspansji na całym globie. Jest to więc w istocie jedna z niezaprzeczalnych zdobyczy ludzkiego intelektu. Nie jest więc niczym nieprawidłowym, że prawo kojarzy się bezpośrednio z ochroną dobra człowieka. Jednakże coraz częściej skupia się ono także na zabezpieczeniu dóbr nie tylko ludzi, ale także i zwierząt. Wraz z rozwojem intelektualnym i kulturowym coraz więcej państw świata decyduje się na wprowadzanie w swych systemach prawnych przepisów, których bezpośrednim celem jest ochrona zwierząt. Dotyczy to w dużym stopniu państw należących do cywilizacji zachodniej w tym i również Polski. Nowe zdobycze naukowe zmieniły dotychczasowy stan wiedzy na temat umysłów zwierząt i doprowadziło do uznania ich odczuwania, abstrakcyjnego myślenia, inteligencji, a także istnienia zaawansowanych struktur społecznych wśród przedstawicieli wysoko rozwiniętych gatunków. W tej pracy naukowej zostanie poddane analizie sytuacja prawna zwierząt w Rzeczypospolitej Polskiej, jej geneza oraz możliwe metody reformy obecnego ładu legislacyjnego. W szczególności poddane analizie zostaną ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt oraz Konstytucja RP. Ponadto głównym celem tej pracy naukowej jest szerokie przedstawienie obecnej sytuacji ochrony prawnej zwierząt w Polsce i problemów natury legislacyjnej wpływającej na jej stan. Przy poruszanej problematyce zostanie zastosowana metoda w postaci analizy dogmatycznej z elementami metody historycznej i analizy danych empirycznych.

2. Geneza ochrony praw zwierząt w Polsce i na świecie

Zwierzęta przez długi czas w Polsce, podobnie jak i w wielu innych państwach europejskich, były traktowane jak przedmioty o charakterze dóbr materialnych. Koncepte zachodnich myślicieli i teologów były wdrażane w polską mentalność. Nie istniały w Europie stricte prawa, które można by uznać za formę dzisiejszych praw zwierząt. Sama ta koncepcja w ogóle nie funkcjonowała i mogłaby być uznana z pewnością za co najmniej kontrowersyjną. Stosunek do zwierząt był w dużym stopniu determinowany przez religię i twierdzenia filozoficzne. Chrześcijaństwo odrzucało

⁶⁰Skąd się wzięło prawo? - Uniwersytet SWPS,
<https://web.swps.pl/strefa-prawa/artykuly/18509-skad-sie-wzielo-prawo>, (dostęp:20.09.2025).

możliwość posiadania duszy przez jakiekolwiek inne istoty materialne poza ludźmi. Człowiek był w nim uznawany jako tzw. „korona stworzenia”, która ma wszelkie prawo władcze nad każdym zwierzęciem, które w tej materii stanowi formę niższą od ludzi. Zwierzę nie mogło być zbawione ani nie posiadało uczuć, stąd traktowano je adekwatnie do ówczesnej doktryny formowanej przez Kościół. Średniowieczna koncepcja „hierarchii bytów” przejęta przez Św. Tomasza z Akwinu od Arystotelesa, zakładała służebny charakter wszelkich istot nieludzkich. Zwierzęta w tym rozumowaniu były bytami gorszymi i zostały stworzone dla ludzi, i tylko w tym celu. Nie przysługiwały im żadne prawa i było to przewodnie myślenie ludzi tamtej epoki. Można jednak wyróżnić pogląd opozycyjny postulowany przez m.in. Św. Franciszka z Asyżu. Uważał, że zwierzętom należy się szacunek wynikający z ich istoty jako kreacji Boga, co z samo z siebie czyniło je z natury dobrymi. Należy jednak mieć świadomość, że takie myślenie było czymś o raczej marginalnym charakterze i nie zmieniło specjalnie stosunku do tej sprawy wśród społeczeństw. W XVII wieku pogląd o niższości zwierząt względem człowieka pogłębił Kartezjusz. W jego wizji zwierzęta funkcjonowały jako „automaty”.⁶¹ Zaproponował on mechanistyczną teorię wszechświata, gdzie miejsce wszelkich przedstawicieli fauny było sprowadzone do zmechanizowanych bezmyślnych istot. Pierwszą większą zmianę w podejściu do zwierząt przynosi Oświecenie. Wówczas wielu myślicieli, takich jak Jean-Jacques Rousseau, zaczęło dopuszczać pewne zobowiązania człowieka względem nich, wynikające z możliwości odczuwania. Rousseau jednakże nie uważał wcale, że posiadały one rozum i cały czas zachowywał ostrożność przy swych twierdzeniach.⁶² Co więcej istniała wobec nawet tak mało radykalnych poglądów opozycja. Immanuel Kant uważał, że „zwierzęta są tylko środkiem do celu. Celem jest człowiek”.⁶³

W wieku XIX, wzrosło poważnie zainteresowanie tematem ochrony praw zwierząt. W Wielkiej Brytanii w 1821 roku przyjęto pierwszy w świecie anglojęzycznym akt prawny sankcjonujący ochronę istot, które nie były ludźmi. Była to tzw. ustawa Martina - „An Act to prevent the cruel and improper Treatment of Cattle”. Zgodnie z nim za „bicie, znęcanie się lub jakiekolwiek niewłaściwe traktowanie konia, kłaczy, wałacha, muła, osła, wołu, krowy, jałówki, młodego wołu, owcy albo innego bydła”⁶⁴ groziła kara do 5 funtów albo do 2 miesięcy więzienia. Akt ten zainspirował wiele innych państw, które zaczęły wprowadzać podobne przepisy. W 1822 roku nowojorski sąd stwierdził, że umyślne znęcanie się nad zwierzętami jest występkiem w rozumieniu prawa w systemie common law. Z kolei we Francji w 1850 roku przyjęto ustawę „Loi Grammont”, która zakazywała okrucieństwa wobec zwierząt domowych. W Stanach Zjednoczonych zaś uchwalano kolejno podobne przepisy w: 1859 roku w stanie Waszyngton, 1866 roku w stanie Nowy Jork, 1866 w Kalifornii, 1889 roku na Florydzie. W 1835 roku, „Ustawa Martina” po licznych korektach, rozszerzyła swój zasięg, zmieniając się w „Cruelty to Animals Act” – podstawową ustawę chroniącą zwierzęta na terenie Anglii. Zakazywała ona walk m.in. kogutów i psów. W 1824 roku zostało powołane RSPCA – Towarzystwo Zapobiegania

⁶¹Prawa zwierząt – Wikipedia, wolna encyklopedia, https://pl.wikipedia.org/wiki/Prawa_zwierz%C4%85t, (dostęp:20.09.2025).

⁶²„Rozprawa o pochodzeniu i podstawach nierówności między ludźmi” -Prawa zwierząt – Wikipedia, wolna encyklopedia, https://pl.wikipedia.org/wiki/Prawa_zwierz%C4%85t, (dostęp:20.09.2025), (dostęp:20.09.2025).

⁶³I. Kant, *Lecture on Ethics*. HarperTorchbooks, 1963, s. 239.

⁶⁴D. Legge, i S. Brooman, *Law Relating to Animals*. Cavendish Publishing, 1997, s. 40.

Okrucieństwu wobec zwierząt. Wywołało to silną reakcję w postaci powstawania kolejnych tego typu przedsięwzięć.

Ideę ochrony oraz praw zwierząt wspierał także niemiecki filozof Artur Schopenhauer. W późniejszych latach, szczególnie po drugiej wojnie światowej, nastąpił olbrzymi rozwój i radiacja inicjatyw o coraz szerszym zakresie postulatów wobec zwierząt. Miało to związek z coraz szerszym wykorzystywaniem ich w przemyśle spożywczym na skalę przemysłową oraz w badaniach naukowych, gdzie poddawane są eksperymentom naukowym o co najmniej kontrowersyjnym charakterze etycznym, szczególnie przez wzgląd na współczesną wiedzę na temat psychologii kręgowców.

Przechodząc do ochrony zwierząt w Polsce w czasach współczesnych należy zacząć od tego iż w 1919 r. powołano Państwową Tymczasową Komisję Ochrony Przyrody przy Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, która w roku 1926 uległa przeobrażeniu w Państwową Radę Ochrony Przyrody. Nie zajmowała się ona tylko i wyłącznie aspektem ochrony zwierząt, ale zajmowała się m.in. projektami tworzenia parków narodowych, rezerwatów oraz ochroną zwierząt. Ponadto dwa lata później utworzono kolejną instytucję o podobnych celach jaką była Liga Ochrony Przyrody (1928 rok). Jednakże z perspektywy polskiej tradycji prawniczej w zakresie ochrony zwierząt kluczowe znaczenie miało rozporządzenie Prezydenta RP o ochronie zwierząt z 1928 roku. Najważniejszą jego cechą było to iż miało charakter karnoprawny co stanowiło silną podstawę do egzekwowania przepisów. Rozporządzenie to wprowadziło zakaz znęcania się nad zwierzętami oraz precyzowało, że dotyczy to zwierząt domowych oraz dzikich. Opisywało ono metody niehumanitarnego postępowania ze zwierzętami doprecyzowując, że poprzez „znęcanie się” rozumie się poprzez „wszelkiego w ogóle zadawania zwierzętom cierpień bez odpowiednio ważnej i słusznej potrzeby”. Spod pojęcia „znęcania się” wyłączono jednakże doświadczenia wykonywane na zwierzętach w celach naukowych, jeśli były one niezbędne i konieczne do przeprowadzenia badań naukowych. Akt ten należy więc uznać za pierwsze prawdziwe usankcjonowanie ochrony zwierząt na taką skalę i takiej rangi w historii Polski. W 1934 roku została przyjęta pierwsza polska ustawa zabezpieczająca dobrostan przyrody, w tym także zwierząt, które wymieniła bezpośrednio pośród innych części przyrody objętych ochroną.⁶⁵Niemniej jednak ochrona gatunkowa w Polsce międzywojennej nie była specjalnie szeroka. Ograniczała się ona do zaledwie kilku gatunków. Szczególnie wartym tutaj uwagi jest ten, który stanowi jeden z największych sukcesów ochrony zarówno polskiej jak i światowej przyrody. Chodzi tu o żubra europejskiego – zwierzę, które całkowicie wyginęło na wolności w 1919 roku i zostało przywrócone naturze dzięki staraniom polskich naukowców i przyrodników z bardzo wąskiej puli genowej. Późniejsze ustawodawstwo Polski Rzeczypospolitej Ludowej również uwzględniały ochronę przyrody i zwierząt, ale w żadnym momencie nie zostały one wpisane do żadnej polskiej konstytucji w kontekście tych drugich, nawet w tej obecnej.

3. Obecna sytuacja prawna zwierząt w Polsce: Konstytucja RP i Ustawa o ochronie zwierząt

⁶⁵Ustawa z dnia 10 marca 1934 r. o ochronie przyrody Dz.U. 1934 nr 31 poz. 274.

Współcześnie sytuacja prawna zwierząt w Polsce jest zgoła odmienna od tej, która była kształtowana przez poprzednie wieki. Zaszło wiele przemian zarówno tych o charakterze czysto prawnym jak i może co ważniejsze, tych kulturowo-światopoglądowych, które odmieniły podejście oraz wrażliwość społeczeństwa na całą sytuację. Zwierzęta dziś nie są w naszym kraju traktowane jako przedmioty, przynależą im pewnego rodzaju dobra i nie ma przyzwolenia na jakiegokolwiek formy znęcania się nad nimi. Aby jednak odpowiedzieć na to jak rzeczywiście wyglądają obecne regulacje prawne, należy przyjrzeć się aktom normatywnym obowiązującym w Rzeczypospolitej Polskiej.

W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku nie ma żadnego przepisu odnoszącego się wprost do ochrony zwierząt. Może to budzić pytania natury etycznej, filozoficznej czy czysto praktycznej. Być może ustrojodawca działał w sposób zachowawczy, nie chcąc poruszać w najwyższym akcie prawnym aspektów, które są stosunkowo trudne do jednoznacznego zdefiniowania, a ich potencjalna zmiana byłaby zbyt problematyczna. Jednakże przy obecnym stanie wiedzy wydawać się to może niezrozumiałe i budzić pytania o słuszność takiego rozwiązania. Najczęściej występującym sformułowaniem jest bowiem „ochrona środowiska” co pozostawia duże pole interpretacyjne. Artykuł 5 Konstytucji RP stanowi:

„Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Zatem mamy do czynienia z szerokim zobowiązaniem państwa do chronienia bliżej nieokreślonego bytu biologicznego, który jednak nie jest sformułowany w taki sposób, który mógłby zostać jednoznacznie odniesiony wobec zwierząt w kategoriach ochrony ich dóbr wymienionych wcześniej. Niemniej jednak wskazany artykuł zawiera wyraźne wskazanie na obowiązek Państwa do ochrony środowiska kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju, którego zwierzęta istotnie są integralną częścią. Można także wskazać Art.31 ust.3 Konstytucji RP, który zawiera pojęcie moralności publicznej jako wartość, której ochrona uzasadnia wprowadzanie ograniczeń w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw w kontekście ochrony zwierząt. Samo pojęcie moralności publicznej jest niejednoznaczne, jednakże można uznać, że w pewnym zakresie uwzględnia ona także ochronę prawną zwierząt. Dobrostan zwierząt i ich zdolność do odczuwania cierpienia są uwzględnione w polskim porządku prawnym w drodze m.in. ustaw a także stanowią wartości, których naruszanie budzi sprzeciw społeczny. Niejednoznacznym jest jednak formułowanie wniosków świadczących o kompleksowym usankcjonowaniu ochrony zwierząt w klauzuli moralności publicznej. Przykładem wskazanego problemu może być wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 grudnia 2014 r. sygn. akt K 52/13. We wskazanym akcie prawnym Trybunał Konstytucyjny uznał, że:

„Brak zezwolenia na poddawanie zwierząt ubojowi w rzeźni według szczególnych metod wymaganych przez obrzędy religijne jest niezgodny z konstytucją. Odpowiedzialność karna za poddawanie zwierząt takiemu ubojowi jest niezgodna z konstytucją”.

„Z perspektywy konstytucyjnej i konwencyjnej, obwarowany sankcjami karnymi, bezwzględny zakaz uboju rytualnego, stanowi ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii. Wolność uzewnętrzniania religii nie ma jednak charakteru absolutnego. W myśl art. 53 ust. 5 konstytucji i art. 9 ust. 2 EKPC, może podlegać ustawowym ograniczeniom, aczkolwiek tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób”.⁶⁶

Innymi artykułami, które mogą jeszcze rzeczywiście mieć pewne przełożenie na omawianą problematykę są artykuły 74 i 86 Konstytucji RP. Art. 74 stanowi:

„1. Władze publiczne prowadzą politykę zapewniającą bezpieczeństwo ekologiczne współczesnemu i przyszłym pokoleniom. 2. Ochrona środowiska jest obowiązkiem władz publicznych. 3. Każdy ma prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska. 4. Władze publiczne wspierają działania obywateli na rzecz ochrony i poprawy stanu środowiska”.

Art. 86 stanowi zaś:

„Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określi ustawa”.⁶⁷

Można więc stwierdzić, iż władze publiczne są zobowiązane do ochrony szeroko-pojętego środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego. Ponadto za jego pogorszenie każdy ponosi odpowiedzialność przed prawem. Nie są to jednak przepisy, które odnoszą się wprost do ochrony zwierząt i nie stanowią one jej same z siebie. Jednakże nie można podważyć znaczenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w kontekście ochrony zwierząt. Wskazany akt prawny pośrednio nakłada na władze publiczne obowiązki wyznaczające podstawy prawne do formułowania bardziej szczegółowych aktów prawnych. Same zwierzęta i ich ochrona jako przedmiot ochrony nie są przytaczane bezpośrednio w Konstytucji, ale jako część środowiska podlegają ochronie Państwa. W kontekście międzynarodowym warto jednak także wskazać, iż istnieją państwa europejskie, które zawierają w swoich najwyższych aktach prawnych bezpośrednie odniesienia do ochrony zwierząt. Przykładem może być Republika Federalna Niemiec, która w swojej ustawie zasadniczej w artykule 20a stanowi iż „Państwo, w poczuciu odpowiedzialności wobec przyszłych pokoleń, chroni w ramach porządku konstytucyjnego naturalne warunki życia i zwierzęta poprzez ustawodawstwo, a stosownie do ustaw i prawa, przez władzę wykonawczą i wymiar sprawiedliwości”.⁶⁸

Kolejnym aktem normatywnym poddanym analizie jest ustawa o ochronie zwierząt z 1997 roku⁶⁹. Artykuł 1 stanowi:

„1. Zwierzę, jako istota żyjąca, zdolna do odczuwania cierpienia, nie jest rzeczą. Człowiek jest mu winien poszanowanie, ochronę i opiekę. 2. W sprawach nieuregulowanych w ustawie do zwierząt stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące rzeczy. 3. Organy administracji publicznej podejmują działania na rzecz ochrony zwierząt,

⁶⁶ Trybunał Konstytucyjny: Ubój rytualny.

⁶⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej Dziennik Ustaw 1997 r. nr 78, poz. 483.

⁶⁸ Konstytucja Niemiec.

⁶⁹ Dz. U. 1997 Nr 111 poz. 724.

współdziałając w tym zakresie z odpowiednimi instytucjami i organizacjami krajowymi i międzynarodowymi”.

Ustawa stanowi zatem wprost, że żadne zwierzę nie jest rzeczą co oznacza, że traktowanie go w jako rzecz w przypadkach nieobjętych przez ustawę i sprzecznych z jego istotą stanowi naruszenie prawa. Nie ma też wykluczenia czy wyjątków w humanitarnym traktowaniu żadnego zwierzęcia kręgowego. Art. 2 ustawy o ochronie zwierząt stanowi iż:

„Ustawa reguluje postępowanie ze zwierzętami kręgowymi, w tym zwierzętami kręgowymi wykorzystywanymi w celach naukowych lub edukacyjnych w zakresie nieuregulowanym w ustawie z dnia 15 stycznia 2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych (Dz. U. z 2023 r. poz. 465)”.

Przynależy ono każdemu stworzeniu bez względu na gatunek o czym stanowi Artykuł 5: „Każde zwierzę wymaga humanitarnego traktowania”. Jak jednak ustawodawca rozumie pojęcie „humanitarnego traktowania zwierząt”? Sformułowanie to jest jasno określone i brzmi następująco „rozumie się przez to traktowanie uwzględniające potrzeby zwierzęcia i zapewniające mu opiekę i ochronę”. Ponadto ustawa ta zakazuje zabijania jakichkolwiek zwierząt, za wyjątkiem sytuacji przewidzianych w ustawie, którymi są m.in. ubój i uśmiercanie zwierząt gospodarskich oraz uśmiercanie dzikich ptaków i ssaków utrzymywanych przez człowieka w celu pozyskania mięsa i skór czy połów ryb zgodnie z przepisami o rybołówstwie i rybactwie śródlądowym.

4. Obecna sytuacja prawna zwierząt w Polsce: Prawo a rzeczywistość

Jednym jednak z najbardziej kluczowych przepisów w Ustawie o ochronie zwierząt jest bezwzględny zakaz znęcania się nad zwierzętami. Jest ono definiowane jako „zadawanie albo świadome dopuszczanie do zadawania bólu lub cierpień...”. Szczegółowe tego formy są definiowane przez ustawodawcę w artykule 6 1a. Między innymi zakazane są takie formy znęcania się jak zoofilia, celowe okaleczenia zwierzęcia czy modyfikowanie jego wyglądu poprzez zabiegi o celu innym niż ratowanie zdrowia lub życia zwierzęcia. Ustawa wprost wymienia kopiowanie uszu i przycinanie ogonów u psów jako całkowicie zakazane stąd efektem tego jest brak w Polsce legalnych placówek gdzie można wykonywać tego typu zabiegi. Dotyczyło ono najczęściej takich ras jak Dobermany, Dogi niemieckie czy szereg ras brachycefalicznych⁷⁰. Zabiegi takie były przeprowadzane bez znieczulenia miejscowego i wywoływały olbrzymi ból oraz dyskomfort dla psów. Ponadto usunięcie ogona psu jest bezsprzecznie formą kalectwa z uwagi na funkcję behawioralno-społeczną jaką pełni on w jego życiu. Sygnalizuje on innym osobnikom emocje, a jego brak istotnie ogranicza możliwości komunikacji niewerbalnej co może powodować zaburzenia rozwoju oraz ryzyko konfliktów z innymi zwierzętami.

W Polsce za znęcanie się nad zwierzęciem lub jego zabiciem niezgodnie z przepisami, które to dopuszczają, maksymalnym wyrokiem jest kara do lat 3. Jeżeli skazany działał ze szczególnym okrucieństwem grozi mu wyrok od 3 miesięcy do maksymalnie 5 lat pozbawienia wolności. Ponadto sąd za te czyny ogłasza przepadek zwierzęcia i może

⁷⁰brachycefaliczna - z krótka kufą u ras takich jak mops, pekińczyk, buldog angielski (najczęściej molosy) (wikipedia.org) - Brachycefalia - Wikipedia, wolna encyklopedia, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Brachycefalia>, (dostęp:22.09.2025).

również ukarać zakazem posiadania wszelkich zwierząt albo ich określonej kategorii. Dla porównania za przestępstwa skarbowe ukarane karą nadzwyczajnie obostrzoną można otrzymać wyrok nawet 10 lat. W świetle licznych czynów zabronionych, których ludzie dopuszczają się wobec zwierząt mogą się rodzić poważne pytania o przyczynę takiego stanu rzeczy. Żeby odpowiedzieć na to pytanie należy spojrzeć na orzeczenia sądowe oraz dane. Organizacja Otwarte Klatki podaje, że w latach 2017-2019 w prokuraturach objętych badaniem zarejestrowano 4748 spraw odnośnie znęcania się nad zwierzętami, z których jedynie 18,64% zakończyło się wniesieniem do sądu aktu oskarżenia. 82,3% z nich zakończyło się wymierzeniem kary, ale tylko w 21,5% przypadków sądy decydowały o przepadku zwierzęcia. Mamy więc do czynienia z sytuacją gdzie oprawca mimo wyroku nadal posiada zwierzę, które doznało z jego strony wielu krzywd i jednocześnie wymiar sprawiedliwości w ramach majestatu prawa, dopuszcza ryzyko dalszego jego cierpienia. Wiele spraw jest umarzanych już na samym początku i nawet nie jest analizowanych. Z innych danych wynika, że w 2019 roku spośród 459 skazanych za ten czyn, 137 wyznaczono karę grzywny, 160 karę ograniczenia wolności, a 157 karę pozbawienia wolności. Jednakże spośród tej ostatniej liczby w przypadku 125 skazanych sąd postanowił o zawieszeniu kary. Oznacza to, że blisko 80% prawomocnie skazanych na karę więzienia, w rzeczywistości jej nie odbyło. W przypadku znęcania się ze szczególnym okrucieństwem w 2019 roku za te przestępstwo skazano 116 osób. Jedynie wobec 7 skazanych zasądzono karę grzywny a 22 osobom przyznano karę ograniczenia wolności. Kara pozbawienia wolności przypadła 83 osobom, z czego 39 z nich wyrok zawieszono. Zatem około 47% osób skazanych karą więzienia za znęcanie się nad zwierzętami ze szczególnym okrucieństwem nie odbyło swojej kary. Jest to prawie połowa skazanych co trudno uznać za specjalnie duży sukces polskiego wymiaru sprawiedliwości. Mimo, że z roku na rok jest coraz więcej skazanych i liczba zasądzanych kar jest większa, cały czas mówimy o wyrokach, których wysokość względem wagi przestępstwa jest co najmniej nieadekwatna i kontrowersyjna. Ich egzekwowanie jest niskie i ciągle wiele przypadków nawet nie dociera do instytucji sądu. Ciężko więc dojść do wniosku, że rzeczywista sytuacja prawna zwierząt w Polsce jest obiektywnie dobra. Zwierzęta w większości przypadków nie są odbierane właścicielom i są narażone na dalsze formy znęcania i pastwienia się.

Przykładowe orzeczenia sądów za znęcanie się nad zwierzętami:

Wyrok sądu Rejonowego w Puławach II Wydział Karny Sygn. akt II K 789/15⁷¹

Sąd Rejonowy w Puławach uznał oskarżonego za winnego czynu, który wyczerpuje dyspozycję art. 35 ust. 1a Ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 roku o ochronie zwierząt (Dz. U. z 2012 r. poz. 856 ze zm.). Oskarżony „*znęcał się nad psem w ten sposób, że wyrzucił go z okna I piętra budynku mieszkalnego przy ul. (...) w P. a następnie kopał go*”. Sąd skazał oskarżonego na karę 3 lat pozbawienia wolności oraz wyznaczył oskarżonemu zakaz posiadania zwierząt na okres 3 (trzech lat), nawiązkę w wysokości 600 zł na rzecz Fundacji (...) w P. na cel związany z ochroną zwierząt w postaci wsparcia placówek świadczących pomoc bezdomnym zwierzętom, kwotę 800 (osiemset) złotych tytułem częściowego zwrotu wydatków postępowania i zwalnia go od ponoszenia wydatków postępowania w pozostałej części, obciążając nimi w tym zakresie Skarb Państwa, a także zwalnia oskarżonego od opłaty.

⁷¹ Legalis nr 2601670, (dostęp: 22.09.2025).

Wyrok sądu Rejonowego w Rybniku IX Wydział Karny Sygn. akt IX K 376/16⁷²

Sąd Rejonowy w Rybniku uznał oskarżonego za winnego popełnienia zarzucanego mu czynu wyczerpującego ustawowe znamiona przestępstwa z art. 35 ust.1a ustawy z dnia 21.08.1997 o ochronie zwierząt i za to na mocy art. 35 ust.1a w zw. z art. 35 ust. 1 ustawy z dnia 21.08.1997 o ochronie zwierząt. Oskarżony „*znęcał się nad psem o imieniu O. własności A. N., w ten sposób, że jednorazowo kopnął psa w okolicę pyska powodując u niego rozchwianie pięciu zębów siekaczy górnych i dolnych oraz krwawienie z pyska..*”. Sąd wymierzył oskarżonemu karę 5 (pięciu) miesięcy ograniczenia wolności z obowiązkiem wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne w wymiarze 30 (trzydziestu) godzin w stosunku miesięcznym a także nawiązkę w wysokości 500 zł (pięćset złotych) na rzecz Schroniska dla (...) w R.; 3. na mocy art. 627 k.p.k. i art. 2 ust. 2 w zw. z art. 2 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 23.06.1973 roku o opłatach w sprawach karnych zasądza od oskarżonego na rzecz Skarbu Państwa koszty sądowe, na które składają się wydatki w wysokości 70 zł (siedemdziesiąt złotych) oraz opłata w wysokości 120 zł (sto dwadzieścia złotych).

5. Obecna sytuacja prawna zwierząt w Polsce

W naszym kraju nadal występują legalne sposoby, które posiadają wszelkie znamiona świadczące o byciu formą znęcania się nad zwierzętami. Nie są one objęte przepisami prawa stąd ich występowanie nie jest za taki czyn klasyfikowane. Jednakże w mniemaniu zarówno ekspertów, w postaci naukowców jak i behawiorystów, niewątpliwie mogłyby być za nie uznane.

Pierwszym przykładem może być wykorzystywanie dzikich zwierząt w cyrkach, które często należą do gatunków zagrożonych wyginięciem takimi jak słonie czy wielkie koty. W Polsce nadal działalność cyrkowa jest w pełni legalna i może być jedynie ograniczona lokalnie przez organy samorządowe. Zakazane zostały m.in. w Słupsku, Bielsko-Białej, Legnicy, Łodzi, Poznaniu, Wrocławiu oraz Warszawie. Niemniej jednak nadal nic nie stoi na przeszkodzie by posiadać firmę zajmującą się tego typu działalnością. Ma ona jednak destrukcyjny wpływ na psychikę zwierząt, które często cierpią na szereg chorób o podłożu zarówno czysto fizycznym jak i psychicznym. Wśród wymienionych przed chwilą słoni powszechna jest m.in. stereotypia⁷³, objawiająca się notorycznym powtarzaniem tych samych ruchów, kołysaniem się w miejscu na boki czy machaniem głową. Wysoko rozwinięta inteligencja trąbowców naraża je na szereg schorzeń o podłożu psychologicznym. Dysponują one niezwykle złożonym i dużym mózgiem, posiadają samoświadomość oraz mogą używać prostych narzędzi. Przejawiają ponadto złożone zachowania społeczne co objawia się m.in. formami altruizmu czy pewnym stopniem rozumienia śmierci. Słonie mogą również przejawiać zachowania zbliżone do ludzkiej depresji, cierpią na zespół stresu pourazowego oraz często dotyczą ich zachowania autodestruktywne. W naturalnym środowisku dziennie przemierzają dziesiątki

⁷² Legalis nr 2042063, (dostęp:23.09.2025).

⁷³ Stereotypia – ciągle powtarzanie bezcelowych lub rytualnych ruchów, postaw ciała, wypowiedzi występujące u osób z niepełnosprawnością intelektualną, z zaburzeniami ze spektrum autystycznego, dyskinezami późnymi, stereotypowym zaburzeniem ruchowym, a także z innymi zaburzeniami. Stereotypią może być wykonywanie prostych ruchów, takich jak kołysanie ciałem, a także złożonych, jak na przykład naprzemiennie krzyżowanie nóg, a także wykonywanie ruchów marszowych w miejscu. (wikipedia.org) - Stereotypia - Wikipedia, wolna encyklopedia, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Stereotypia>, (dostęp:25.09.2025).

kilometrów zaś w warunkach cyrkowych są zmuszone do wykonywania czynności niezgodnych z ich naturalnym behawiorem. Często trzymane są w za małych boksach i nie są karmione odpowiednią paszą co źle wpływa na ich samopoczucie oraz zdrowie. W cyrkach są często bite, rażone prądem i eksploatowane do granic możliwości. Treserzy używają wobec nich batów a szereg form tresury jest objętych tajemnicą. Kontrole prowadzone przez odpowiednie służby są poddawana krytyce i nie są uznawane za rzetelne co pozostawia pole do nadużyć. Nawet jeżeli ktoś nie uznaje idei praw zwierząt, ich dobro jest mu obojętne i uważa, że nie potrzeba jego ochrony powinien mieć świadomość, że cyrki są również groźne dla samych ludzi. Wielokrotnie biorą w nich udział zwierzęta, które są dzikie i gdy wpadną w szal mogą być niebezpieczne. Poza tym Komitet Psychologii Polskiej Akademii Nauk stwierdził, że „spektakle cyrkowe z udziałem zwierząt są pozbawione walorów edukacyjnych, a także potencjalnie szkodliwe dla procesu wychowania młodych ludzi”.⁷⁴Więc działalność cyrkowa ani nie jest zdrowa dla zwierząt ani i dla samych ludzi. Wiele państw rezygnuje z tej działalności i wprowadza przepisy całkowicie zakazujące jej m.in. Dania, Grecja, Bułgaria czy Holandia.

Następną kwestią jest przetrzymywanie psów na uwięzi. Mimo ograniczeń czasowych co do faktu jest ono dozwolone. Ustawa o ochronie zwierząt pozwala na trzymanie zwierząt na uwięzi nie krótszej niż 3 metry, ale nie dłużej niż 12 godzin i nie w sposób, który powodował by cierpienie, uszkodzenie ciała oraz brak możliwości ruchu. W praktyce jest to trudne do zweryfikowania i w szczególności w mniejszych miejscowościach psy są trzymane na łańcuchach całodobowo. Mieszkańcy zgłaszający problem często nie chcą być świadkami w sprawach i nie da się przez to udowodnić nieprawidłowości właścicielowi. Sprawia to, że przepis ma wątpliwą siłę sprawczą a poza tym sam on w sobie może być uznany za niewłaściwy. Trzymanie psa na łańcuchu przez 12 godzin obiektywnie mogłoby spełniać znamiona znęcania się. Co więcej, tzw. „psy łańcuchowe” w wyniku wystawienia na tragiczne warunki są bardziej agresywne, mają poważne problemy behawioralne, nie mogą zaspokoić swoich podstawowych potrzeb oraz często taki styl życia powoduje zwyrodnienia ciała, stany zapalne i inne choroby. Uwięź utrudnia socjalizację a jej brak oraz skrępowane ruchy ciała wzmagają postawy agresywne wynikające ze strachu i niezrozumienia otaczającej psa rzeczywistości. Takie zwierzę nie tylko cierpi, ale może stanowić potencjalnie zagrożenie dla człowieka i innych zwierząt. Według amerykańskich statystyk są one odpowiedzialne za nawet 25% przypadków pogryzień wśród wszystkich psów⁷⁵. Wydaje się to dobitnym argumentem w tej sprawie i nie sposób obronić obecnego ładu prawnego i przyzwolenia prawnego na ten stan. Miejsce władz publicznych często przejmują organizacje charytatywne próbujące nagłaśniać i ratować ciemnione ofiary ludzkiego traktowania. W 2018 roku pojawiły się plany wprowadzenia zakazu trzymania psów na uwięzi w tzw. „Piątce dla zwierząt” jednakże ówczesna partia rządząca PiS się z niej wycofała i nie wprowadziła w tej kwestii żadnych zmian. Zmiana obecnych przepisów nie jest trudna jednakże poza nią należy także zmienić i nasilić starania w celu egzekwowania przepisów. Organy samorządowe

⁷⁴Uchwała Komitetu Psychologii PAN z dnia 27 marca 2015 w sprawie poparcia działań podejmowanych w celu ograniczenia wykorzystywania zwierząt w działalności rozrywkowej prowadzonej w cyrkachZałącznik_Uchwała_KP_PAN_27.03.2015.pdf, https://oldkomppsych.pan.pl/images/Sprawozdania2011-15/2015/Za%C5%82._1b_Uchwa%C5%82a_KP_PAN_27.03.2015.pdf, (dostęp:25.09.2025)

⁷⁵Zerwijmy łańcuchy, <https://www.obrona-zwierzat.pl/interwencje/zerwijmy-acuchy.html>, (dostęp:25.09.2025).

powinny kłaść większy nacisk na sprawdzanie miejscowości w których istnieje podejrzenie występowania nadużyć prawa i nie polegać na jedynie jednostkowych interwencjach.

W aspekcie trzymania psów na łańcuchach należy jednak uwzględnić zmianę w polskim prawie jaka zaszła w związku z nowelizacją ustawy o ochronie zwierząt ⁷⁶uchwalonej w dniu 26 września 2025 roku. Nowe przepisy wprowadzają m.in. całkowity zakaz trzymania psów na uwięzi uwzględniający jednak wyjątki w postaci prowadzenia psa na smyczy i sytuacjach opisanych w ustawie jak np. uwiązania psa na czas transportu czy podczas przeprowadzania na psie zabiegów lekarsko-weterynaryjnych, profilaktycznych lub pielęgnacyjnych. Ponadto nowelizacja ustawy o ochronie zwierząt wprowadziła wytyczne wobec wymiarów kojców w których mogą być utrzymywane psy - 10 m² w przypadku psa o masie ciała poniżej 20 kg, 15 m² w przypadku psa o masie ciała od 20 do 30 kg oraz 20 m² w przypadku psa o masie ciała powyżej 30 kg. Jest to niewątpliwie sukces a także istotna zmiana względem poprzedniego tekstu ustawy oraz w znacznym stopniu przyczyni się do poprawy ochrony prawnej zwierząt.

Następną sprawą jest kwestia polskiej branży futrzarskiej. Jest to bezsprzecznie jedna z najbardziej polaryzujących politycznie-gospodarczo spraw w Polsce, która wielokrotnie jest poruszana w debacie publicznej. Hodowanie zwierząt na futra określonych gatunków takich jak lis srebrzysty, norka amerykańska, jenot czy nutria jest w pełni legalne i nie podlega same w sobie sankcjom z istoty prowadzonej działalności. Istnieje spór na linii tego czy hodowla tego typu może być utożsamiana równorzędnie z hodowlą na mięso. W Polsce istnieje duże lobby futrzarskie a sama gałąź przynosi państwu zyski. Jak duże? Udział w stosunku do polskiego PKB przemysłu futrzarskiego wynosi 0,08%. ⁷⁷Nie jest to więc obiektywnie nad wyraz duża wartość jednak na tyle duża by budzić opór wśród przedsiębiorców. Wątpliwości mogą jednak budzić korzyści finansowe z zabijania milionów zwierząt jedynie w celu produkcji odzieży. Etyczne względy takich działań są mocno kontrowersyjne. W Polsce rocznie zabija się około 8 milionów zwierząt na futra. Wiele organizacji takich jak fundacja „Viva!” czy „Otwarte Klatki” od ⁷⁸lat walczą o uchwalenie przepisów zakazujących uboju zwierząt dla nich. Ponadto często zdają raporty z interwencji, które pokazują warunki chowu tych zwierząt i sposób w jaki są zabijane. „Otwarte Klatki” wskazują na to, że np. lisy nie mają możliwości kopania nor co jest ich naturalnym odruchem, a norki z kolei korzystania z wody, co powoduje u nich ogromny stres oraz dyskomfort. W fermach futrzarskich w Polsce występuje szereg chorób dotyczących zwierzęta m.in. stereotypia, apatia, nosówka i brodawczyca. Te dwie ostatnie stwierdzono w 52% ferm z około 800 znajdujących się w kraju. Brodawczyca to wirusowa choroba dziąseł, która objawia się deformacjami, naroślami w okolicach jamy ustnej. Objawie się szczególnie okolicach warg, policzków, języka i podniebienia. W najbardziej skrajnych przypadkach może uniemożliwić całkowicie pobieranie pokarmu przez zwierzę. W 23% ferm stwierdzono u zwierząt liczne pogryzienia w okolicach karku i uszu. Zwierzęta nie mogą w żadnej formie poprawnie funkcjonować poprzez życie w klatce. Jest

⁷⁶Ustawa z dnia 26 września 2025 r. o zmianie ustawy o ochronie zwierząt, [https://orka.sejm.gov.pl/opinie10.nsf/nazwa/608_u/\\$file/608_u.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/opinie10.nsf/nazwa/608_u/$file/608_u.pdf), (dostęp:26.09.2025).

⁷⁷Branża futrzarska w Polsce. Jak wygląda?,

<https://businessinsider.com.pl/firmy/branza-futrzarska-w-polsce-jak-wyglada/w46p3hw>, (dostęp:26.09.2025).

⁷⁸Gdzie sprawdzić, czy ferma jest legalna i gdzie zgłaszać nieprawidłowości? - Otwarte Klatki, <https://www.otwarteklatki.pl/blog/czy-ferma-jest-legalna>, (dostęp:1.10.2025).

to zwyczajnie niemożliwe i każda próba warunków poprawy bytowania będzie niewystarczająca. Jak wygląda natomiast kwestia poparcia społecznego? Według badania z 2019 roku Centrum Badawczo-Rozwojowe BioStat wykonanego na zlecenie Stowarzyszenia Otwarte Klatki aż 73,1% Polaków jest przeciwnych jakiegokolwiek hodowli zwierząt na futra.⁷⁹ Trudno zignorować taki argument tym bardziej, że branża ta przecież nie jest niezbędna dla ludzkiej egzystencji. Warto jednakże przy ocenie tematu, spojrzeć na branżę futrzarską z drugiej strony. Czy zakaz hodowli na futra faktycznie uratuje te miliony zwierząt, które każdego roku są zabijane? Odpowiedź może okazać się bardzo rozbudzająca – nie. Nie ma możliwości ich tak dużej liczby przekazania organizacjom społecznym czy podmiotom prywatnym, ani tym bardziej wypuszczania na wolność, co dokonałoby destrukcyjnych zmian w środowisku naturalnym. Poza tym te zwierzęta ani nie są dzikie, ani udomowione. Trzymanie ich w domu jest trudne i może być niebezpieczne dla zdrowia, a na wolności nie byłyby w stanie przetrwać. Przykrym więc wnioskiem jest to iż w rzeczywistości nawet przy zakazie hodowli i tak wszystkie one umrą i zostaną zutylizowane. Można to poddawać krytyce, ale idealistyczne spoglądanie na tę kwestię może wywoływać więcej skutków negatywnych niż pozytywnych. Niezaprzeczalnie jednak likwidacja branży futrzarskiej w Polsce długofalowo ograniczy liczbę i skalę cierpienia zwierząt.

Należy jeszcze podnieść kwestię wykorzystywania zwierząt w badaniach naukowych, na co zezwala polski system prawny. Jednak najpierw trzeba nakreślić szerszy kontekst sytuacji aby dostrzec całe jego spektrum. Przede wszystkim wartym uwagi faktem jest to iż od 2004 roku na terenie Unii Europejskiej (w tym w Polsce) zakazane jest wykorzystywanie jakiegokolwiek zwierząt w testach kosmetyków na podstawie Dyrektywy 2003/15/WE zmieniającej dyrektywę Rady 76/768/EWG w sprawie zbliżenia ustawodawstwa Państw Członkowskich odnoszących się do produktów kosmetycznych. Dyrektywa ta wprowadziła Artykuł 4a, który stanowi:

„1. Bez uszczerbku dla zobowiązań ogólnych, wynikających z art. 2, Państwa Członkowskie zabraniają: a) obrotu produktami kosmetycznymi, których produkt końcowy, w celu spełnienia wymogów niniejszej dyrektywy, podlega testom na zwierzętach przy użyciu metod innych niż metody alternatywne, mimo że takie metody alternatywne zostały uznane i przyjęte na poziomie wspólnotowym w poszanowaniu rozwoju metod uznawalności w ramach OECD;”⁸⁰

Poza tym sprzedaż takowych od 2009 roku jest również niedozwolona na podstawie Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) NR 1223/2009⁸¹ Ponadto samo prawo Unii Europejskiej uznaje dobrostan zwierząt, także tych używanych do badań laboratoryjnych, za wartość wartą ochrony. Art. 13 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej stanowi iż:

⁷⁹ Nowe badania opinii publicznej: co o fermach futrzarskich myślą Polacy? - Otwarte Klatki, <https://www.otwarteklatki.pl/blog/nowe-badania-opinii-publicznej-co-o-fermach-futrzarskich-mysla-polacy>, (dostęp: 1.10.2025).

⁸⁰ Dyrektywa 2003/15/WE zmieniająca dyrektywę Rady 76/768/EWG w sprawie zbliżenia ustawodawstw Państw Członkowskich odnoszących... - Dz.U.UE.L.2003.66.26 - OpenLEX

⁸¹ Rozporządzenie 1223/2009 dotyczące produktów kosmetycznych (wersja przekształcona) - Dz.U.UE.L.2009.342.59 - OpenLEX, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/rozporzadzenie-1223-2009-dotyczace-produktow-kosmetycznych-wersja-67916860>, (dostęp: 1.10.2025).

„ Przy formułowaniu i wykonywaniu polityki rolnej, rybołówstwa i transportu Unii oraz jej polityk dotyczących rynku wewnętrznego, badań i rozwoju technologicznego oraz przestrzeni kosmicznej, Unia i Państwa Członkowskie w pełni uwzględniają wymagania w zakresie dobrostanu zwierząt jako istot zdolnych do odczuwania, przy równoczesnym przestrzeganiu przepisów prawnych i administracyjnych oraz zwyczajów Państw Członkowskich związanych w szczególności z obyczajami religijnymi, tradycjami kulturowymi i dziedzictwem regionalnym⁸²”.

Z kolei w 2015 roku znowelizowano ustawę o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych, która terminem „zwierzęta laboratoryjne” określa następujące gatunki:mysz domowa (*Mus musculus*), szczur wędrowny (*Rattus norvegicus*), kavia domowa (*Caviaporcellus*), chomik syryjski (*Mesocricetus auratus*), chomik chiński (*Critetulus griseus*),myszokoczek mongolski (*Meriones unguiculatus*), królik europejski (*Oryctolagus cuniculus*), pies domowy (*Canis familiaris*),kot domowy (*Felis catus*), żaba trawna (*Rana temporaria*),żaba lamparcia (*Rana pipiens*), płatana szponiasta (*Xenopus laevis*), płatana tropikalna (*Xenopus tropicalis*),danio pręgowany (*Danio rerio*),zwierzęta z rzędu naczelnych stanowiące potomstwo zwierząt z rzędu naczelnych hodowanych w niewoli albo pozyskiwane z kolonii samowystarczalnych. Natomiast wg. danych podawanych przez Najwyższą Izbę Kontroli w 2015 roku w celu badań laboratoryjnych w Polsce wykorzystano do tego celu 174 456 tysięcy zwierząt. Najczęściej wykorzystywanym gatunkami były kolejno: mysz domowa (88,601 tysięcy osobników), szczur wędrowny (36,028 tysięcy osobników), ryby (11,561 tysięcy osobników) oraz kura domowa (11,099 tysięcy osobników). 27,7164 tysięcy zwierząt należało do innych gatunków. Według wniosków instytucji:

„NIK zauważa, że nowe przepisy zniosły obowiązek uzyskania od lokalnych komisji etycznych zgody na uśmiercanie zwierząt w celu pozyskania narządów lub tkanek. Prowadzi to więc do sytuacji w której wykorzystanie takich narządów nie jest objęte oceną korzyści naukowych i poniesionych z tego tytułu strat. Tymczasem w 2015 r. liczba zwierząt uśmierconych wyłącznie w celu pobrania narządów lub tkanek wyniosła ponad 18 tys. sztuk, z tego najwięcej myszy domowych - blisko 9 tysięcy”.

Z danych z 2019 roku wynika zaś, że na przestrzeni 4 lat doszło do zmniejszenia się liczby używanych zwierząt w badaniach naukowych o około 18% ⁸³(w 2019 roku użyto ich 143 tysiące). Czy są to duże liczby w skali europejskiej? W 2015 r. do badań laboratoryjnych w Polsce wykorzystano 174 456 zwierząt. W Wielkiej Brytanii natomiast w 2015 roku użyto do nich 2 080 000 zwierząt. W tym samym okresie w Szwajcarii użyto 682 333 zwierząt. Widać więc wyraźnie, że Polska wypadła stosunkowo dobrze w Europie na przestrzeni lat, a liczba ta ulega co do zasady zmniejszaniu. Niemniej jednak należy zaznaczyć, iż w naszym państwie można, w całkowicie legalny sposób poddawać zwierzęta badaniom w celach naukowych. Ich rezultatem może być śmierć spowodowana efektami eksperymentów na nich prowadzonych zgodnie z zasadami prawa. Ich zabicie jest dopuszczalne w przypadkach, gdy jest to niezbędne i nie ma możliwości innego przeprowadzenia procedury, której wartość jest kluczowa oraz uzasadniona z

⁸² [Dobrostan zwierząt] - Art. 13. - Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Rzym.1957.03.25. - Dz.U.2004.90.864/2 - OpenLEX, (dostęp:9.12.2025).

⁸³ NIK o wykorzystywaniu zwierząt w badaniach naukowych - Najwyższa Izba Kontroli, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/edukacja-i-nauka/nik-o-wykorzystywaniu-zwierzat-w-badaniach-naukowych.html>, (dostęp:2.10.2025).

perspektywy naukowej. Art.6 Ustawy z dnia 15 stycznia 2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych stanowi w ust. 1:

„Procedury planuje się i wykonuje tak, aby w największym możliwym zakresie unikać w ich wyniku śmierci zwierząt i zastępować ją wczesnym i humanitarnym zakończeniem tych procedur polegającym na jak najwcześniejszym uśmiercaniu zwierząt w przypadkach występowania objawów bólu, cierpienia lub dystresu, których nie można złagodzić, a których trwanie nie jest uzasadnione z naukowego i etycznego punktu widzenia”. W ust. 2 przyjęto, że:

„ W przypadku gdy uniknięcie śmierci zwierząt w wyniku procedury jest niemożliwe – procedurę planuje się i wykonuje tak, aby prowadziła do śmierci jak najmniejszej liczby wykorzystywanych zwierząt i skraca się do minimum okres oraz intensywność cierpienia tych zwierząt”.

Jeżeli więc by przyjmować kryteria oceny ochrony zwierząt w Polsce pod kątem wyłącznie samej możliwości uśmiercania zwierząt w celach naukowych lub edukacyjnych to należy stwierdzić iż Rzeczpospolita Polska nie penalizuje całkowicie takich działań. Które kryteria jednak powinno się przyjąć przy ocenie zebranych danych? Kwestia moralna i etyczna używania zwierząt w badaniach jest już od dawna przedmiotem wielu sporów wśród społeczeństw, naukowców i filozofów. Co do faktu istotnie argumenty przeciwników tego typu działań mają rację bytu – zwierzęta cierpią i umierają. Są często źle traktowane i ich życie podlega niewyobrażalnym odczuciom, których pojęcie jest trudne dla większości ludzi. Jest to fakt i polemika z nim sprowadza się jedynie do liczb i skali, ale nie co do samego jego istnienia. To, że zwierzęta kręgowce odczuwają ból fizyczny jest dziś powszechnym elementem wiedzy na temat zwierząt. Negowanie wskazanego faktu pozostaje w sprzeczności z obecnym stanem wiedzy naukowej. Podobnie ma się rzecz z emocjami, w szczególności wobec ssaków i ptaków. Zatem rodzi się pytanie – czy możemy dziś w Polsce przestać używać zwierząt w badaniach naukowych i edukacyjnych? Odpowiedź brzmi tak i nie. Tak, ponieważ jest to realne z czysto materialnej strony. Nie, ponieważ co do zasady nie da się jeszcze w wielu dziedzinach medycyny i biologii zastąpić żywych organizmów syntetycznymi lub organicznymi alternatywami. Chyba, że jako społeczeństwo przejawiamy wolę wyzbycia się wszelkich udogodnień jakie daje dzisiejsza medycyna narażając siebie i swoich bliskich na szereg chorób i problemów zdrowotnych. Zastępstwa istnieją, ale nie są one jeszcze na tyle rozwinięte by każdym przypadku móc ich używać z całą pewnością co do ich skuteczności. Przykładem mogą być analizy *in silico*. Za pomocą modelowania komputerowego projektuje się wzory chemiczne cząsteczek, który mogą zadziałać skutecznie na wybrany cel molekularny. Później wytwarza się substancje, które sprawdza się za pomocą tzw. metod wielkoskalowych. Kolejnym krokiem jest dodanie wyselekcjonowanych substancji do komórek hodowanych w laboratorium (*in vitro*). Mogą być one zarówno zwierzęce lub ludzkie, w zależności skąd został pobrany materiał biologiczny. Sprawdzane jest następnie czy użyte substancje wywierają określone skutki czyli np. niszczą określone wirusy czy komórki nowotworowe. Pożądanym rezultatem jest to by robiły to w jak najmniejszych dawkach. Następnie wybiera się kilka bądź kilkanaście substancji, których używa się dopiero na zwierzętach. Z innych form alternatywnych warto wymienić są eksplantaty narządów (mogą być to np. wycinki skóry, które można hodować w warunkach laboratoryjnych). Wszystkie te metody nie są jednak

doskonale i obecnie nie mogą jeszcze zastąpić całkowicie tradycyjnych badań na zwierzętach laboratoryjnych.

6. Podsumowanie

Obecna sytuacja prawna zwierząt w Polsce nie jest jednoznaczna. To co wyróżnia się zdecydowanie i należy podkreślić, że jest tendencja do rozszerzania ich ochrony. Wyroki za znęcanie się nad nimi pojawiają się coraz częściej, używa się mniej zwierząt do badań naukowych a stosunek społeczeństwa do zwierząt oraz świadomość tej problematyki ulega zwiększeniu. Być może to kwestia zaledwie parunastu lat by i jego wpływ na wszystkie stworzenia uległ transformacji. Niemniej jednak powinno się ostudzić entuzjazm i racjonalnie spojrzeć na szereg problemów, które nadal są powszechne i powodują cierpienie wielu zwierząt. Jest to konieczne by nasze państwo mogło w pełni określać się mianem państwa opartego na wartościach wyższych oraz szlachetnych jakie niewątpliwie przynależą naszym zarówno tym polskim, jaki i europejskim ambicjom.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne:

1. Ochrona przyrody. - Dz.U.1934.31.274 - OpenLEX
2. Ustawa z dnia 15 stycznia 2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych Dz. U. 2015 poz. 266Akt prawny (sejm.gov.pl)
3. Przestępstwa skarbowe - Rozdział 3 - Kodeks karny skarbowy. - Dz.U.2024.628 t.j. - OpenLEX
4. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt Dz. U. 1997 Nr 111 poz. 724Akt prawny
5. Ustawa z dnia 26 września 2025 r. o zmianie ustawy o ochronie zwierząt Akt prawny
6. WYROK Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 grudnia 2014 r. sygn. akt K 52/13 D20141794.pdf
7. Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z 23 maja 1949 roku według stanu prawnego na dzień 1 stycznia 2009 roku Konstytucja Niemiec
8. [Dobrostan zwierząt] - Art. 13. - Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Rzym.1957.03.25. - Dz.U.2004.90.864/2 - OpenLEX,
9. Dyrektywa 2003/15/WE zmieniająca dyrektywę Rady 76/768/EWG w sprawie zbliżenia ustawodawstw Państw Członkowskich odnoszących... - Dz.U.U.E.L.2003.66.26 - OpenLEX

Piśmiennictwo:

1. Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria R. 24: 2015, Nr 2 (94), ISSN 1230–1493 Józef Dulak Metody alternatywne do badań na zwierzętach
2. „Ochrona zwierząt w Polsce na przestrzeni dziejów” - Marta Jarosz, Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy, Dział Organizacji i Planowania Badań, 32-083 Balice k. Krakowa
3. I. Kant, *Lecture on Ethics*. HarperTorchbooks, 1963, s. 239.
4. D. Legge, S. Brooman, *Law Relating to Animals*. Cavendish Publishing, 1997, s. 40.

Orzecznictwo:

1. Wyrok sądu Rejonowego w Rybniku IX Wydział Karny Sygn. akt IX K 376/16 Legalis nr 2042063
2. Wyrok sądu Rejonowego w Puławach II Wydział Karny Sygn. akt II K 789/15 Legalis nr 2601670

Źródła internetowe:

1. Prawa zwierząt – Wikipedia, wolna encyklopedia, [dostęp: 20.09.2025].
2. Otwarte Klatki - Jak często karani są oskarżeni o znęcanie się nad zwierzętami? Najnowszy raport Stowarzyszenia Otwarte Klatki, [dostęp: 09.12.2025].
3. MS: rośnie liczba skazanych za przestępstwa wobec zwierząt - Bankier.pl, [dostęp: 09.12.2025].
4. Czy kary za znęcanie się nad zwierzętami powinny być wyższe? Wyrok dla hodowcy lisów będzie przełomowy? - Infor.pl, [dostęp: 09.12.2025].
5. Szkocja: zakaz wykorzystywania dzikich zwierząt w cyrkach - Otwarte Klatki, [dostęp: 09.12.2025].
6. Zerwijmy łańcuchy (obrona-zwierzat.pl), [dostęp: 25.09.2025].
7. Hodowanie zwierząt na ubrania | (czarnaowca.org), [dostęp: 09.12.2025].
8. Cena Futra. Raport: Rzeczywistość polskich ferm futrzarskich (ekologia.pl), [dostęp: 09.12.2025].
9. Zwierzęta laboratoryjne. Dlaczego są nam potrzebne? (medonet.pl), [dostęp: 09.12.2025].
10. NIK o wykorzystywaniu zwierząt w badaniach naukowych - Najwyższa Izba Kontroli, [dostęp: 2.10.2025].
11. Trybunał Konstytucyjny: Ubój rytualny, [dostęp: 09.12.2025].

Testament ustny w dobie cyfryzacji - czy prawo nadąża za rzeczywistością?

Wprowadzenie

Celem niniejszej pracy jest analiza aktualnych regulacji dotyczących testamentu ustnego w kontekście postępu technologicznego i cyfryzacji komunikacji. Głównym problemem badawczym jest to, czy obowiązujące przepisy prawne regulujące instytucję testamentu ustnego dostosowują się do realiów współczesnego społeczeństwa cyfrowego? Współcześnie coraz częstszym zjawiskiem jest utrwalanie przez spadkodawców swojej ostatniej woli elektronicznie. Chodzi tutaj o nagrania video, transmisje, a także wiadomości głosowe. Okoliczność ta jest bardzo istotna, z uwagi na wzrost znaczenia dowodów elektronicznych, nie tylko w codziennych interakcjach międzyludzkich, ale również w praktyce sądowej. Wybór tego tematu wynika z aktualności oraz rosnącego znaczenia technologii i cyfryzacji naszej codzienności, a także istotnych zmian w sposobie komunikacji międzyludzkiej. Ponadto, temat ten ma istotne znaczenie w kontekście zmian w prawie spadkowym, jak również sposobu postrzegania i weryfikacji testamentów ustnych, pisemnych oraz cyfrowych.

W toku rozważań nad problematyką niniejszego artykułu zostanie omówiona instytucja testamentu ustnego, a także jego obecne funkcjonowanie w polskim systemie prawnym. Poruszona zostanie także kwestia problematyki dowodowej i orzecznictwa sądowego, z jednoczesnym zwróceniem uwagi na ryzyko nadużyć wynikające z oparcia tej formy testamentu na zaufaniu do świadków. Szczególne miejsce zajmuje także problematyka "cyfrowego testamentu" i testamentu audiowizualnego, w tym projekt nowelizacji Kodeksu Cywilnego (druk nr UD30)⁸⁴ [dalej: projekt], który przewiduje możliwość utrwalenia ostatniej woli w formie nagrania. Praca obejmie również porównanie rozwiązań niemieckich oraz analizę korzyści i zagrożeń wynikających z cyfryzacji testamentów, ze wskazaniem możliwych kierunków zmian w polskim prawie spadkowym.

W toku analizy omawianego zagadnienia użyto metody dogmatyczno-prawnej⁸⁵, polegającej na analizie obowiązujących przepisów prawa spadkowego, w szczególności dotyczących regulacji testamentu ustnego zawartych w Kodeksie Cywilnym⁸⁶ (dalej: k.c.). Metoda ta umożliwia rekonstrukcję treści norm prawnych, ich wzajemnych powiązań, a także interpretacji doktrynalnej i orzeczniczej. Uzupełniając posłużono się również metodą porównawczo-prawną, która pozwoliła na zestawienie rozwiązań przyjętych w polskim systemie prawnym z regulacjami obowiązującymi w prawie niemieckim. Dzięki zastosowaniu tej metody możliwe było ukazanie relacji pomiędzy analizowanymi

⁸⁴ Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (druk nr UD30); dalej jako: projekt.

⁸⁵ *Na czym polega metoda dogmatyczno-prawna?* <https://www.naszawiedza.pl/na-czym-polega-metoda-dogmatyczno-prawna/> [dostęp: 26.10.2025 r.].

⁸⁶ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2025 r. poz. 1071), dalej jako: k.c.

systemami prawnymi oraz wskazanie rozwiązań, które mogłyby stanowić inspirację dla doskonalenia polskich przepisów spadkowych.

Testament ustny w polskim prawie - stan obecny

W polskim systemie prawnym testament ustny jest uregulowany w przepisach k.c. i stanowi szczególną formę testamentu. Ustna forma testamentu znacznie różni się od pozostałych form testamentu, takich jak testament notarialny oraz własnoręczny, przede wszystkim ze względu na jej subsydiarny charakter. Oznacza to, że ma ona za zadanie umożliwiać realizację zasady swobody testowania w takich okolicznościach, gdy nie jest to możliwe za pomocą testamentów zwykłych⁸⁷. Dopuszczalność sporządzenia testamentu ustnego, zgodnie z art. 952 k.c., jest uzależniona tylko od zaistnienia szczególnych, wyjątkowych okoliczności. Ustawodawca przewidział sporządzenie testamentu ustnego jeżeli istnieje obawa rychłej śmierci spadkodawcy albo jeżeli wskutek szczególnych okoliczności zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe lub znacznie utrudnione. Obawa rychłej śmierci ma charakter subiektywny, lecz powinna opierać się na przesłankach obiektywnych, co oznacza, że musi wynikać z rzeczywistego zagrożenia życia testatora, a nie jedynie z jego osobistego przekonania.

Ponadto, do ważności testamentu szczególnego z art. 952 k.c. konieczne jest ustne oświadczenie woli spadkodawcy. Nie wystarcza zatem ujawnienie woli w inny sposób ani też podpisanie przez niego przygotowanego przez inną osobę pisemnego projektu testamentu⁸⁸. Testament ustny ma charakter wyjątkowy, ponieważ znajduje zastosowanie wyłącznie w sytuacjach, gdy zachowanie tradycyjnej formy testamentu jest niemożliwe z przyczyn obiektywnych. Chodzi tutaj oczywiście o zdarzenia, które w sposób niezależny od woli uniemożliwiają testatorowi sporządzenie testamentu własnoręcznego lub notarialnego. Do takich zdarzeń zalicza się przede wszystkim bezpośrednie zagrożenie życia spowodowane np. nagłą chorobą, klęską żywiołową, wypadkiem lub katastrofą.

Szczególną cechą testamentu ustnego jest to, że jego treść może zostać ustalona na dwa sposoby. Pierwszym z nich jest sporządzenie oświadczenia spadkodawcy przez jednego ze świadków lub przez osobę trzecią przed upływem roku od jego złożenia, a następnie podpisanie tego oświadczenia przez spadkodawcę i co najmniej dwóch świadków (art. 952 § 2 k.c.). Warto zwrócić szczególną uwagę na czas w jakim należy sporządzić potwierdzenie testamentu ustnego. Ustawodawca wyznaczył jeden rok na jego sporządzenie, co ma na celu zabezpieczenie treści oświadczenia woli testatora jak najkrótszym czasie, jednakże czy okres ten nie jest zbyt długi?

Z punktu widzenia pewności obrotu prawnego oraz wiarygodności świadków, roczny termin może budzić uzasadnione wątpliwości. Upływ tak długiego czasu nieuchronnie prowadzi do osłabienia pamięci świadków, a także zwiększa ryzyko zniekształcenia lub utraty informacji o rzeczywistej treści testamentu. Z drugiej strony, zbyt krótki termin mógłby okazać się niepraktyczny, w szczególności, jeżeli śmierć spadkodawcy następuje w okolicznościach nagłych i niespodziewanych, a świadkowie nie mają dostępu do pomocy prawnej.

Ustawodawca musiał więc znaleźć kompromis pomiędzy realnymi możliwościami działania uczestników zdarzenia a ochroną majątku zmarłego, uwzględniając jednocześnie

⁸⁷K. Grzegorzczak, K. Osajda[w:] W. Borysiak(red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 33, 2024, art. 952.

⁸⁸ Uchwała Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 20.09.1968 r., III CZP 85/68 [Legis nr 13665].

uzasadnione interesy osób trzecich, takich jak spadkobiercy, członkowie rodziny czy kontrahenci, których sytuacja majątkowa mogłaby zostać dotknięta skutkami testamentu. Niemniej jednak, współcześnie w dobie cyfryzacji i dostępu do środków, które mogą zapewnić utrwalenie ostatniej woli testatora, pojawia się pytanie, czy utrzymywanie rocznego terminu na sporządzenie pisemnego potwierdzenia testamentu ustnego nie traci na aktualności? Każdy na co dzień posługuje się telefonem komórkowym, który pozwala nie tylko na nagrywanie dźwięku, ale także i obrazu. Dzięki temu możliwe byłoby utrwalenie oświadczenia testatora w sposób znacznie szybszy i bardziej precyzyjny niż w formie pisemnej sporządzonej przez świadków.

Drugim sposobem na utrwalenie treści testamentu ustnego jest stwierdzenie oświadczenia spadkodawcy przed sądem na podstawie zgodnych zeznań świadków w ciągu w ciągu sześciu miesięcy od dnia otwarcia spadku (art. 952 § 3 k.c.). Rozwiązanie to stanowi instrument procesowy, który umożliwia sądowi dokonanie rekonstrukcji testamentu na podstawie zgodnych i wiarygodnych zeznań świadków. Nie sposób zaprzeczyć, że w tym trybie ustawodawca przekazuje świadkom znacznie większe zaufanie, ponieważ całe odtworzenie testamentu ustnego spadkodawcy opiera się wyłącznie na ich zeznaniach. Można zatem stwierdzić, iż rola testatora nie występuje, a dowód jego roli spoczywa całkowicie na świadkach.

Oczywiste jest, że ta konstrukcja prawna ma zastosowanie tylko w nadzwyczajnych okolicznościach, jednakże powierzenie świadkom całkowitej kontroli nad majątkiem i interpretacją ostatniej woli spadkodawcy niesie za sobą poważne ryzyko. W normalnych okolicznościach sporządzenie ważnego testamentu wymaga spełnienia określonych, rygorystycznych przesłanek, które muszą być zachowane, aby zapewnić jego autentyczność i bezpieczeństwo obrotu prawnego. Gdy nastąpi zdarzenie nadzwyczajne, ustawodawca w praktyce powierza odtworzenie testamentu ustnego wyłącznie świadkom, co może ograniczać pełną kontrolę nad bezpieczeństwem obrotu prawnego. Takie rozwiązanie budzi wątpliwości nie tylko ze względu na wystąpienie niezamierzonych pomyłek podczas zeznań świadków lub ryzyko zaniku ich pamięci związanej z nagłą śmiercią testatora, ale również z uwagi na możliwość celowego zafałszowania treści testamentu ustnego przez świadków, zwłaszcza, gdy mają oni możliwość uzyskania korzyści majątkowych z testamentu. Ponadto należy podkreślić zawodność ludzkiej pamięci, która w warunkach silnego stresu może prowadzić nie tylko do jej osłabienia, ale również do konfabulacji, skutkującej nieświadomym zniekształceniem treści oświadczenia woli spadkodawcy.

W praktyce oznacza to, że fundamenty ochrony bezpieczeństwa obrotu prawnego, w sytuacjach nadzwyczajnych, zostają poważnie osłabione. Decyzja o dziedziczeniu spoczywa wyłącznie na relacjach świadków, co stwarza dodatkowe i niepotrzebne spory sądowe i konflikty między spadkobiercami. W konsekwencji, instytucja testamentu ustnego, choć jest w pełni uzasadniona potrzebą ochrony woli spadkodawcy w sytuacjach nadzwyczajnych, nie zapewnia pełnej ochrony i pewności prawnej. W świetle współczesnych możliwości technologicznych i rozwoju cyfryzacji, problem polegający na całkowitym poleganiu na relacjach świadków wydaje się nieuzasadniony i możliwy do ograniczenia poprzez wprowadzenie dodatkowych, nowoczesnych środków dowodowych. Technologie cyfrowe mogłyby w znacznym stopniu zwiększyć pewność odtworzenia ostatniej woli spadkodawcy, redukując ryzyko nieścisłości, błędów pamięciowych czy sporów sądowych.

Projekt nowelizacji Kodeksu cywilnego [UD30] w zakresie testamentu ustnego - wybrane aspekty

W odpowiedzi na zmieniające się realia technologiczne, zaproponowano nowelizację k.c. w części dotyczącej testamentu ustnego. Nowe koncepcje związane z instytucją testamentu ustnego zostały sprecyzowane w Projekcie ustawy o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz ustawy - Kodeks postępowania cywilnego⁸⁹. W uzasadnieniu do projektu wskazano, iż zmiana regulacji tej instytucji wynika przede wszystkim z chęci "ograniczenia podejmowanych prób fałszowania testamentów ustnych oraz do dostosowania przesłanek prawnych tej formy rozrządzenia na wypadek śmierci do kryterium szczególności".

Projekt przewiduje przede wszystkim zmianę przesłanek dopuszczalności testamentu ustnego. Dotychczas, zgodnie z art. 952 k.c., ustawodawca przewidywał sporządzenie testamentu ustnego jeżeli istnieje obawa rychłej śmierci spadkodawcy albo jeżeli skutek dotychczasowych okoliczności zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe lub bardzo utrudnione. Nowelizacja zakłada, iż te dwie przesłanki będą musiały zostać spełnione łącznie.

Przesłanka z art. 952 § 1 k.c. obawy rychłej śmierci spadkodawcy jest spełniona, gdy jego subiektywne przekonanie oparte jest na potwierdzających je okolicznościach zewnętrznych⁹⁰. Oznacza to, że musi istnieć obiektywne uzasadnienie w okolicznościach towarzyszących wyrażeniu ostatniej woli przez testatora. Sąd musi zatem zbadać czy w chwili sporządzenia testamentu ustnego zachodziły przesłanki pozwalające racjonalnie uznać, że testator znajdował się w sytuacji zagrożenia życia. Projekt nowelizacji ustawy, jak wyżej wspomniano, nakłada na sąd dodatkowy obowiązek, by zbadać niemożność zachowania zwykłej formy testamentu. Generalnie niemożliwość sporządzenia testamentu zwykłego występuje wówczas, gdy testator nie może sporządzić testamentu holograficznego (np. nie umie lub nie może pisać), a przywołanie notariusza lub osoby urzędowej jest praktycznie niemożliwe. Chodzi przy tym o niemożność zachowania formy testamentu zwykłego, a nie o niemożliwość, tzn. okoliczności mają dotyczyć wyłącznie testatora (nie ma znaczenia, że ktoś inny byłby w stanie w takiej samej, a nawet tej samej sytuacji sporządzić testament zwykły)⁹¹.

Wymóg, by sąd badał powyższe przesłanki łącznie wprowadza znaczące utrudnienia w praktycznym zastosowaniu testamentu ustnego przypadkach wymagających niezwłocznego działania. Oznacza to, że wiele osób, w szczególności starszych lub przebywających w odległych miejscach, zostanie pozbawionych możliwości skutecznego wyrażenia swojej ostatniej woli. Konsekwencją wprowadzenia powyższych dwóch przesłanek do jednej doprowadzi do unieważnienia wielu testamentów ustnych z przyczyn czysto formalnych.

Należy zwrócić uwagę na *ratio legis*⁹² testamentu ustnego, którym jest umożliwienie skutecznego rozporządzenia majątkiem na wypadek śmierci w sytuacjach nagłych lub wyjątkowych, w których nie da się zachować zwykłej formy testamentu, a także zapewnienie odpowiednich gwarancji wiarygodności oświadczenia woli testatora.

⁸⁹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 1568).

⁹⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 12 kwietnia 2002 r. sygn. akt: I CKN 1457/99 [Legalis nr 157864].

⁹¹ K. Grzegorzczak, K. Osajda[w:] W. Borysiak(red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 33, 2024, art. 952.

⁹² T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*. Warszawa 2023, s. 246.

Wprowadzenie proponowanych w projekcie zmian sprawi, że instytucja testamentu ustnego straci swoją elastyczność, która dotychczas pozwalała jej dostosować się do indywidualnej sytuacji testatora. W konsekwencji, zmiana ta znacząco wpłynie to na możliwość ochrony rzeczywistej woli spadkodawcy. Dodatkowo może utrudnić sytuację osób z terenów słabiej skomunikowanych z notariuszem, gdyż będą one zobligowane do udowodnienia stanu bezpośredniego zagrożenia życia, co wcześniej nie było konieczne.

Projekt przewiduje także skrócenie terminów dotyczących sporządzenia pisma stwierdzającego treść oświadczenia woli testatora, jak i terminów w jakich świadkowie powinni złożyć zeznania przed sądem. Zgodnie z projektowanym brzmieniem przepisu, „treść oświadczenia woli spadkodawcy powinna być spisana niezwłocznie, nie później jednak niż w ciągu miesiąca od jego sporządzenia przez jednego ze świadków, (...)”. Skrócenie tego terminu, w porównaniu z dotychczasowym rokiem, ma na celu sporządzenie dokładniejszego oświadczenia woli testatora, a tym samym ograniczenie ryzyka zniekształcenia treści testamentu ustnego. Niewątpliwie zwiększy to pewność obrotu prawnego i bezpieczeństwo rozporządzania majątkiem testatora. Ponadto, krótszy termin wpływa także na dokładniejsze zabezpieczenie dowodów oraz minimalizuje ryzyko sporów co do treści testamentu ustnego. Rozwiązanie to wydaje się uzasadnione i odpowiada potrzebie zapewnienia większej ochrony interesów nie tylko spadkodawcy, lecz przede wszystkim osób trzecich, w szczególności następców prawnych testatora.

Jednocześnie, w projekcie uwzględniono nowelizację do art. 952 § 3 k.c., która polega na skróceniu terminu stwierdzenia treści testamentu ustnego na podstawie zgodnych zeznań świadków złożone przed sądem - z sześciu miesięcy do trzech miesięcy. Zmiana ta dotyczy sytuacji, w której treść testamentu ustnego nie została stwierdzona w sposób określony w art. 952 § 2 k.c. przed otwarciem spadku. Powyższe zmiany mają na celu wyeliminowanie błędów związanych z zanikami pamięci świadków oświadczenia woli testatora, a także zwiększenie pewności obrotu prawnego.

Należy zwrócić szczególną uwagę, że dla zachowania terminu na stwierdzenie treści testamentu ustnego wystarczy wniesienie wniosku o przesłuchanie świadków, samo przesłuchanie ich przez sąd może nastąpić po upływie tego terminu⁹³. Oznacza to, że formalny obowiązek dochowania terminu nie gwarantuje natychmiastowego przesłuchania świadków. W konsekwencji, pomimo skrócenia terminu przez ustawodawcę, proces nadal będzie przebiegać w tym samym czasie jak dotychczas.

Przedmiotowa nowelizacja, chociaż teoretycznie zwiększa dokładność i pewność odwzorowania woli testatora, w praktyce nie eliminuje ryzyka zaniku pamięci świadków testowania. Zjawisku temu nie sposób skutecznie zaradzić, gdyż jest ono konsekwencją naturalnych procesów psychologicznych i biologicznych, na które ustawodawca nie ma realnego wpływu. Upływ czasu, stres związany z udziałem w czynności prawnej oraz późniejsze zdarzenia życiowe nieuchronnie prowadzą do zniekształcenia lub osłabienia wspomnień świadków. Jedynym realnym sposobem ograniczenia tego ryzyka pozostaje jak najszybsze przesłuchanie świadków po dokonaniu czynności testowania, jednak w warunkach znacznego obciążenia sądów oraz przewlekłości postępowań rozwiązanie to ma w praktyce charakter iluzoryczny. W efekcie ustalenie rzeczywistej treści oświadczenia woli ulega opóźnieniu, co sprzyja powstawaniu sporów spadkowych. Proponowana

⁹³ Uchwała Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 27 czerwca 1969 r., sygn. akt: III CZP 31/69 [Legalis nr 109881].

nowelizacja, chociaż uzasadniona intencją ustawodawcy, nie dostosowuje się do współczesnych realiów funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości.

Testament audiowizualny jako nowa forma wyrażenia ostatniej woli

Dynamiczny rozwój technologii informatycznych i powszechny dostęp do narzędzi umożliwiających rejestrowanie dźwięku i obrazu doprowadziły do powstania idei testamentu audiowizualnego, który stanowi nowoczesną formę utrwalenia ostatniej woli testatora. Jest on odpowiedzią na postępującą cyfryzację życia społecznego oraz rosnącą potrzebę dostosowania prawa spadkowego do realiów współczesnego świata.

Koncepcja testamentu audiowizualnego zakłada możliwość utrwalenia testamentu w formie rejestracji obrazu i dźwięku, co ma pozwolić na odtworzenie treści ostatniej woli testatora, jak również pomóc sądowi ocenić stan świadomości testatora oraz swobody przy podejmowanej przez niego decyzji. Propozycja wprowadzenia tej instytucji pojawiła się w Projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (druk nr UD30), przewidującym nowelizację art. 952 k.c. W myśl projektowanych zmian, testament audiowizualny miałby stanowić szczególną formę testamentu ustnego, możliwą do sporządzenia w sytuacjach nadzwyczajnych, z zachowaniem określonych wymogów dotyczących między innymi rodzaju nośnika, sposobu przechowywania nagrania oraz możliwości jego późniejszej weryfikacji przez sąd. Projektodawca podkreśla także, że nie będzie konieczna obecność świadków przy sporządzaniu testamentu audiowizualnego.

W odróżnieniu od klasycznego testamentu ustnego, który opiera się na zawodnej pamięci świadków, testament ustny audiowizualny ma pozwolić na bezpośrednie zachowanie głosu, tonu, a także mimiki i emocji towarzyszących osobie sporządzającej testament. Projektodawca podkreśla także, iż instytucja testamentu audiowizualnego umożliwi testowanie jak największej liczbie osób będących w sytuacji zagrożenia życia. Większa liczba sposobów sporządzenia testamentów ułatwi testatorowi rozrządzenie własnym majątkiem na wypadek jego śmierci. Jednocześnie zwraca uwagę na ryzyko sfalszowania tego typu testamentu, w szczególności przy wykorzystaniu technologii opartych na sztucznej inteligencji. W konsekwencji zaproponował, aby testament ustny audiowizualny został zaliczony do formy szczególnej. W założeniu ustawodawcy rozwiązanie to ma zwiększyć pewność obrotu i wiarygodność testamentów szczególnych, a tym samym ograniczyć uznaniowość relacji świadków i ryzyko błędów pamięciowych. Jednakże założenie to wydaje się zbyt optymistyczne i nieprzystające do realiów współczesnych technologii.

Obecnie sztuczna inteligencja osiągnęła bardzo wysoki poziom rozwoju, co wiąże się z tworzeniem tzw. *deepfake'ów*, czyli wygenerowanych lub zmanipulowanych przez sztuczną inteligencję obrazów, treści dźwiękowych lub treści wideo, które przypominają istniejące osoby, przedmioty, miejsca, podmioty lub zdarzenia, które odbiorca mógłby niesłusznie uznać za autentyczne lub prawdziwe⁹⁴. W następstwie, nie można mieć pewności, że przedstawiony materiał wideo, rzeczywiście odzwierciedla autentyczne zdarzenie. W kontekście testamentu audiowizualnego powoduje to ogromne ryzyko, że przedstawiony materiał nie będzie rzeczywiście odzwierciedlał woli testatora, lecz zostanie sporządzony i sfalszowany przez osoby trzecie po jego śmierci.

⁹⁴ Wikipedia, *Deepfake*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Deepfake>, [dostęp: 21.10.2025 r.].

Według obecnego stanu wiedzy oraz poziomu rozwoju techniki nie istnieją skuteczne i pewne metody pozwalające na jednoznaczną weryfikację prawdziwości nagrań audiowizualnych. W szczególności brak jest narzędzi, które pozwalałyby z całkowitą pewnością stwierdzić, że dany materiał został sporządzony osobiście przez testatora, w określonym czasie i okolicznościach, oraz że nie został on w całości lub w części wytworzony albo zmodyfikowany przez osoby trzecie, w tym przy użyciu technik cyfrowych i narzędzi sztucznej inteligencji. Badania obrazu wideo mogą jedynie wskazywać na pewne prawdopodobieństwo autentyczności lub nieautentyczności nagrania, lecz nie dają gwarancji wykrycia zaawansowanych fałszerstw. W konsekwencji nie jest możliwe pełne wyeliminowanie ryzyka, że materiał audiowizualny został sporządzony po śmierci testatora lub w sposób nieodzwierciedlający jego rzeczywistej woli.

Zaproponowane w projekcie rozwiązania, jak już wyżej wspomniano, przewidują, że sądy mają mieć możliwość elastycznej oceny sposobu rejestrowania obrazu i dźwięku, a także stanu świadomości i swobody testatora przy podejmowaniu decyzji o treści sporządzonego testamentu, w każdym indywidualnym przypadku. Choć takie rozwiązanie daje sądowi szerokie pole do oceny, powoduje jednocześnie istotne wątpliwości praktyczne. Najważniejszym problemem jest próba oceny świadomości i swobody decyzji testatora wyłącznie na podstawie nagrania wideo, które samo w sobie może nie być prawdziwe. Co więcej, brak świadków eliminuje możliwość uzyskania jakiegokolwiek potwierdzenia stanu psychicznego i zamiarów testatora. Wiedzą powszechną jest, że filmik nie dostarcza kontekstu sytuacyjnego, emocjonalnego ani zdrowotnego, który mógłby mieć wpływ na jego decyzje. W konsekwencji, największym wyzwaniem dla sądu stanie się nie tylko próba rozważenia autentyczności samego testamentu jako wideo na nośniku danych, lecz również analiza treści testamentu oraz ustalenie czy testator działał w pełni świadomie i w sposób wolny od jakiegokolwiek przymusu na podstawie materiału audiowizualnego.

Warto również zwrócić uwagę na krótkie terminy przewidziane w projekcie - obowiązek dostarczenia nagrania do sądu w ciągu miesiąca od sporządzenia lub trzech miesięcy od śmierci testatora - wydają się niewystarczające w kontekście zagrożeń technologicznych. Manipulacja nagraniami wideo z użyciem narzędzi *deepfake* jest zarówno nieskomplikowana, jak i bardzo szybka. W praktyce oznacza to, że w trakcie jednego dnia, testament audiowizualny może zostać podrobiony lub zmieniony przez osoby trzecie. Tak krótkie terminy nie dają sądowi ani stronom postępowania jakiegokolwiek pewności, że sporządzony testament audiowizualny jest autentyczny. Rozwiązanie to rodzi uzasadnione pytanie, czy proponowane terminy i zasady rzeczywiście odpowiadają potrzebie skutecznej ochrony ostatniej woli testatora, w szczególności także ze względu na brak roli świadków przy sporządzeniu testamentu audiowizualnego?

Rola świadka zawsze niesie za sobą pewne ryzyko zafałszowania ostatniej woli testatora, jednakże jej całkowite wyeliminowanie nie stanowi trafnego rozwiązania. Oczywiście, jak już wyżej wspomniano, obecność świadków niesie za sobą ryzyko zafałszowania lub błędnej interpretacji, jednakże instytucja świadka ma na celu głównie zapewnienie funkcji zabezpieczającej. Stanowi ona element kontroli, który pozwala potwierdzić, że oświadczenie woli rzeczywiście pochodzi od testatora. Kierunek w stronę całkowitego braku świadków, w którym zmierza ustawodawca, może w znaczny sposób narazić instytucję testamentu ustnego na manipulacje.

Wybrane rozwiązania niemieckie w zakresie testamentu ustnego

W systemach prawnych innych niż polski, można dostrzec zróżnicowane podejście do instytucji testamentu ustnego w dobie cyfryzacji. W niniejszej pracy zostały przywołane rozwiązania niemieckie, ponieważ zarówno prawo niemieckie, jak i polskie należą do klasycznych systemów prawa kontynentalnego⁹⁵, opartych na podobnych założeniach i strukturze kodeksowej. Niemieckie przepisy dotyczące testamentu ustnego stanowią dojrzały i elastyczny model, który pozwala na wartościowe porównanie z regulacjami obowiązującymi w Polsce.

W niemieckim prawie spadkowym przewidziane są dwie formy testamentów szczególnych w formie ustnej⁹⁶. Pierwsza z nich jest określana jako testament szczególny przed burmistrzem (Nottestament vor dem Bürgermeister - § 2249 BGB⁹⁷). Jej przesłanką jest istnienie obawy, że spadkodawca umrze, zanim zaistnieje możliwość sporządzenia przez niego testamentu przed notariuszem. Obawa rychłej śmierci spadkodawcy „w nieodległym czasie” powinna wynikać co najmniej z jego subiektywnego przekonania albo być obiektywnie uzasadniona konkretnymi okolicznościami. Dla ważności testamentu nie ma znaczenia fakt, że z perspektywy późniejszych wydarzeń obawa ta okazała się nieuzasadniona (§ 2249 ust. 2 zd. 2 BGB). Natomiast brak obawy śmierci spadkodawcy, zarówno w ujęciu subiektywnym, jak i obiektywnym, prowadzi do nieważności sporządzonego testamentu⁹⁸.

Testament ten należy sporządzić w obecności dwóch świadków przed burmistrzem tej gminy, w której testator obecnie przebywa. Treść oświadczenia woli umieszcza się w sporządzanym przez burmistrza protokole, w którym powinno znaleźć się stwierdzenie, że sporządzenie testamentu przed notariuszem nie jest możliwe (§ 2249 ust. 2 zd. 1 BGB). Protokół ten musi podpisać spadkodawca i świadkowie (por. § 2249 ust. 1 BGB), a skutkiem braku podpisu któregośkolwiek z nich jest nieważność testamentu. Interesującą regulacją jest § 2249 ust. 6 BGB, zgodnie z którym błędy formalne powstałe przy sporządzaniu protokołu nie mają wpływu na ważność testamentu, jeżeli nie ma wątpliwości, że protokół zawiera treść ostatniej woli testatora. W innym wypadku wadliwość działania burmistrza prowadzi do nieważności testamentu i powstania odpowiedzialności odpowiedniego organu władzy publicznej (gminy) za działania jego urzędników⁹⁹.

Niemiecka regulacja testamentu ustnego przed burmistrzem jest przykładem rozwiązania, który łączy w sobie elementy instytucjonalnego nadzoru, w postaci obecności burmistrza, jak również tradycyjną formę oświadczenia woli. Z jednej strony ustawodawca dopuszcza sporządzenie testamentu w warunkach wyjątkowych, zapewniając wysoki poziom formalizmu poprzez udział burmistrza i świadków, co wzmacnia autentyczność oraz wiarygodność treści oświadczenia złożonego przez

⁹⁵ R. Grzeszczak, *Transfer myśli prawnej*, <http://www.polska-niemcy-interakcje.pl/articles/show/18>, [dostęp: 4.11.2025 r.].

⁹⁶ J. Mayer, [w:] *Soergel Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*. Band 22. Erbrecht 2, §§ 2064-2273, §§ 1-35 BeurkG, red. J. Damrau, Stuttgart 2003, s. 529.

⁹⁷ *Bürgerliches Gesetzbuch* z 18 sierpnia 1896 r., dalej: BGB.

⁹⁸ W. Borysiak, *Przyszłość testamentów szczególnych w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 2019, s. 21.

⁹⁹ W. Borysiak, *Testamenty szczególne w formie ustnej w perspektywie porównawczej*, PRAWO W DZIAŁANIU SPRAWY CYWILNE 27/2016, s. 111.

testatora. Z drugiej strony, przepisy te pozwalają na utrzymanie ważności testamentu mimo drobnych uchybień formalnych, o ile nie budzą one wątpliwości co do rzeczywistej treści testamentu ustnego.

Rozwiązanie to wskazuje na prymat rzeczywistej woli testatora nad nadmiernym formalizmem. Pomaga to uniknąć sytuacji, w której niewielkie uchybienia techniczne prowadziłyby do całkowitego unieważnienia jednoznacznego oświadczenia woli spadkodawcy. Można uznać, iż jest to humanistyczne podejście do instytucji testamentu ustnego, które jednocześnie sprzyja pewności obrotu prawnego i ogranicza spory wynikające z drobnych błędów proceduralnych.

Na uwagę zasługuje także rola burmistrza. Ustawodawca niemiecki przewidział sytuację, w której spadkodawca nie ma możliwości udania się do notariusza w celu sporządzenia testamentu, na przykład z powodu nagłej choroby lub szczególnych okoliczności życiowych. W takich przypadkach jego rolę zastępuje burmistrz, który staje się gwarantem bezpieczeństwa i autentyczności ostatniej woli testatora. To rozwiązanie łączy dostępność formy testamentu z zachowaniem wysokiego poziomu formalnej kontroli. Udział burmistrza zapewnia, że testament zostanie sporządzony w sposób zgodny z prawem, przy obecności świadków i właściwym udokumentowaniu oświadczenia woli. Takie podejście nie tylko chroni interesy spadkodawcy, ale również ogranicza możliwość późniejszych sporów co do ważności testamentu.

Druga forma testamentu ustnego w prawie niemieckim to testament szczególny w obecności trzech świadków (Nottestament vor drei Zeugen – § 2250 BGB). Testament przed trzema świadkami może sporządzić także osoba, która znajduje się w bezpośrednim niebezpieczeństwie śmierci (Nahe Todesgefahr – § 2250 ust. 2 BGB), tak że nie jest dla niej możliwe sporządzenie testamentu nawet w formie przed burmistrzem. W wypadku opisywanej formy testamentu trzech świadkowie muszą być jednocześnie obecni podczas całości aktu testowania. Z oświadczenia testatora powinien zostać sporządzony protokół, który może być sporządzony w innym języku niż niemiecki, jeżeli znają go testator oraz świadkowie (§ 2250 ust. 3 BGB). W doktrynie zwraca się przy tym uwagę na zauważalne dążenie sądów niemieckich do utrzymania w mocy takiego testamentu – nawet kosztem jego wymogów formalnych¹⁰⁰. Warto również zaznaczyć, że w prawie niemieckim testamenty ustne utrzymują swoją moc przez trzy miesiące od chwili ich sporządzenia, przy tym termin ten ulega zawieszeniu przez okres, który spadkodawca nie może udać się do notariusza¹⁰¹.

Nie jest to rozwiązanie całkowicie pozbawione ryzyka, ponieważ - podobnie jak w polskim systemie prawnym - ustawodawca niemiecki przekazuje odpowiedzialność za prawidłowe odwzorowanie ostatniej woli testatora na świadków. Takie podejście może prowadzić do błędnej interpretacji woli spadkodawcy lub sfalszowania testamentu, co znacząco wpływa na prawdopodobieństwo wystąpienia sporów sądowych. Na szczególną uwagę zasługuje również fakt, że protokół z tego testamentu ustnego może być spisany w dowolnym języku. Z jednej strony rozwiązanie to wpływa pozytywnie na dostępność instytucji testamentu ustnego, a także możliwość ochrony swojego majątku przez testatora. Jednakże z drugiej strony, różnorodność językowa przy sporządzeniu testamentu ustnego może budzić dodatkowe wątpliwości przy interpretacji treści oświadczenia woli.

¹⁰⁰ *Ibidem*, s. 112.

¹⁰¹ W. Borysiak, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, *Funkcjonowanie w praktyce testamentu sporządzonego w formie ustnej (art. 952 k.c.)*, s. 6.

Niektóre niemieckie rozwiązania w zakresie testamentów ustnych mogą stanowić inspirację dla polskiego ustawodawcy, szczególnie w zakresie połączenia braku nadmiernego formalizmu z koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa obrotu prawnego. Zachowanie takiej elastyczności ma istotne znaczenie, gdyż prawo powinno przede wszystkim służyć obywatelom i dostosowywać się do każdej indywidualnej sytuacji w jak największym stopniu. Należy przy tym podkreślić, że niemieckie regulacje nie przewidują możliwości sporządzenia testamentu w formie cyfrowej, co w Polsce planuje się wprowadzić w odpowiedzi na postęp technologiczny i cyfryzację życia społecznego. Pomimo tej różnicy, niemieckie przepisy pozostają adekwatne do współczesnych realiów, ukazując, że elastyczne podejście do formy testamentu ustnego, która może harmonijnie łączyć wymogi bezpieczeństwa prawnego i praktyczną funkcjonalność tej instytucji. Chociaż testament ustny w prawie niemieckim nie został objęty formą cyfrową, jego regulacja pozostaje dostosowana adekwatnie do potrzeb współczesnego społeczeństwa.

Podsumowanie

Analiza korzyści i wyzwań związanych z cyfryzacją testamentów ustnych prowadzi do wniosku, że jest to obszar prawa spadkowego, który powinien być traktowany z dużą rozważą ze strony ustawodawcy. Współczesne realia technologiczne i rosnąca rola cyfryzacji naszej codzienności powodują, że tradycyjne formy sporządzania testamentów ustnych nie zawsze odpowiadają potrzebom społeczeństwa. Wprowadzenie formy audiowizualnej mogłoby stanowić pewien etap rewolucji prawa spadkowego, a także umożliwić szybkie i dostępne dla każdego rozwiązanie pozwalające na rozporządzanie swoim majątkiem w ostatnich chwilach życia. Równocześnie cyfryzacja tej instytucji wiąże się z szeregiem ryzyk i dylematów prawnych, z których najważniejszym jest zagrożenie dla autentyczności i integralności oświadczenia woli testatora.

W tym kontekście warto zwrócić uwagę na stanowisko Sądu Najwyższego, który w uchwale z dnia 26 lutego 2021 r. (III CZP 24/20)¹⁰², opowiedział się za prymatem woli spadkodawcy nad rygorem formalnym – zwłaszcza w sytuacjach, gdy treść testamentu nie jest w pełni jasna. Takie podejście wskazuje, że sądy powinny dążyć do utrzymania w mocy rozporządzeń spadkodawcy i do jak najpełniejszego urzeczywistnienia jego rzeczywistej woli, nawet jeśli forma testamentu budzi pewne wątpliwości formalne. Niemniej jednak, w przypadku cyfryzacji testamentów, nadal istnieje istotne ryzyko zniekształcenia lub błędnej interpretacji rzeczywistej woli spadkodawcy, wynikające z potencjalnych manipulacji, trudności w weryfikacji autentyczności nagrania czy wpływu czynników zewnętrznych na zachowanie testatora w chwili składania oświadczenia.

Należy podkreślić, że jako społeczeństwo nie jesteśmy jeszcze w pełni przygotowani na całkowitą cyfryzację testamentów ustnych. Dodatkowym wyzwaniem staje się dynamiczny rozwój technologii, w tym sztucznej inteligencji, która umożliwia tworzenie niezwykle realistycznych materiałów dźwiękowych i wizualnych. W obecnych warunkach technicznych coraz trudniej jest z całą pewnością stwierdzić, czy dane nagranie rzeczywiście przedstawia testatora, czy też zostało wygenerowane lub zmanipulowane przy użyciu zaawansowanych narzędzi AI. Dopóki nie zostaną opracowane wystarczająco bezpieczne i powszechnie dostępne mechanizmy techniczne, wykluczające między innymi

¹⁰² Uchwała Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 26.02.2021 r., sygn. akt: III CZP 24/20 [Legalis nr 2537393].

użycie sztucznej inteligencji, łączenie testamentu ustnego z technologiami cyfrowymi, powinno być traktowane z dużą ostrożnością.

W tym zakresie możliwe jest wykorzystanie istniejących narzędzi, takich jak kwalifikowany podpis elektroniczny lub sama obecność świadków przy sporządzaniu testamentu audiowizualnego. Rozwiązania te mogłyby stanowić podstawę do stworzenia bezpiecznego systemu cyfrowych testamentów, w którym treść i forma oświadczenia byłyby weryfikowane w sposób niebudzący wątpliwości prawnych.

Warto w tym kontekście zwrócić uwagę na rozwiązania przyjęte w prawie niemieckim, które – mimo braku cyfryzacji testamentu ustnego – zapewniają elastyczność i wysoki poziom pewności obrotu prawnego. Szczególnie istotna jest tu rola burmistrza, który stoi na straży autentyczności i bezpieczeństwa ostatniej woli testatora. Przykład ten pokazuje, że instytucja testamentu ustnego nie musi przybierać formy cyfrowej, aby pozostawała aktualna i odpowiadała na wyzwania współczesnego świata. Kluczem jest bowiem zachowanie równowagi pomiędzy nowoczesnością a gwarancjami prawnymi, które zapewniają wiarygodność i skuteczność oświadczenia woli testatora.

Podsumowując, obowiązujące przepisy prawne regulujące instytucję testamentu ustnego stanowią wyzwanie legislacyjne. Konieczne jest znalezienie równowagi pomiędzy elastycznością tej formy rozrządzenia a zapewnieniem pewności i bezpieczeństwa obrotu prawnego, przy czym pełna cyfryzacja testamentu ustnego nie stanowi warunku jego aktualności. Należy zauważyć, że obecne regulacje nie są jeszcze w pełni dostosowane do realiów współczesnego świata, w którym cyfryzacja i rozwój technologiczny odgrywają coraz większą rolę.

Streszczenie

Celem niniejszej pracy jest odpowiedź na pytanie czy obowiązujące przepisy prawne regulujące instytucję testamentu ustnego dostosowują się do realiów współczesnego społeczeństwa cyfrowego? Praca bada problematykę testamentu ustnego w kontekście cyfryzacji i współczesnych technologii, zwracając uwagę na ryzyka związane z autentycznością i bezpieczeństwem. Podkreślono potrzebę zachowania równowagi między elastycznością formy a pewnością obrotu prawnego. Jako punkt odniesienia wskazano niemieckie rozwiązania, które łączą aktualność instytucji z formalnymi gwarancjami bezpieczeństwa.

Słowa kluczowe: testament, testator, spadkodawca, świadkowie, cyfryzacja prawa spadkowego, autentyczność oświadczenia woli, sztuczna inteligencja, ryzyka cyfryzacji.

Summary

The purpose of the article is to answer the question of whether the current legal provisions regulating the institution of oral wills are adapted to the realities of today's digital society. The paper examines the issue of oral wills in the context of digitization and modern technologies, drawing attention to the risks associated with authenticity and security. It emphasizes the need to maintain a balance between flexibility of form and legal certainty. German solutions, which combine the relevance of the institution with formal security guarantees, are indicated as a point of reference.

Keywords: will, testator, divisor, witnesses, digitization of inheritance law, authenticity of declaration of intent, artificial intelligence, risks of digitization.

Bibliografia

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. z 2025 r. poz. 1071).
2. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 1568).
3. Bürgerliches Gesetzbuch z 18 sierpnia 1896 r.
4. Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (druk nr UD30).

Piśmiennictwo

1. Borysiak W., Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, *Funkcjonowanie w praktyce testamentu sporządzonego w formie ustnej (art. 952 k.c.)*, s. 6.
2. Borysiak W., *Przyszłość testamentów szczególnych w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 2019, s. 21.
3. Borysiak W., *Testamenty szczególne w formie ustnej w perspektywie porównawczej, Prawo w Działaniu. Sprawy Cywilne 27/2016*, s. 111.
4. Chauvin T., Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2023, s. 246.
5. Grzegorzczak K., Osajda K. [w:] Borysiak W. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 33, 2024, art. 952.
6. Mayer J., [w:] *Soergel Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 22. Erbrecht 2, §§ 2064–2273, §§ 1–35 BeurkG*, red. Damrau J., Stuttgart 2003, s. 529.

Orzecznictwo

1. Uchwała Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 20.09.1968 r., III CZP 85/68 [Legis nr 13665].
2. Uchwała Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 27 czerwca 1969 r., sygn. akt: III CZP 31/69 [Legis nr 109881].
3. Postanowienie Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 12 kwietnia 2002 r. sygn. akt: I CKN 1457/99 [Legis nr 157864].
4. Uchwała Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 26.02.2021 r., sygn. akt: III CZP 24/20 [Legis nr 2537393].

Źródła internetowe

1. *Na czym polega metoda dogmatyczno prawna?*
<https://www.naszawiedza.pl/na-czym-polega-metoda-dogmatyczno-prawna/>,
[dostęp: 26.10.2025 r.].
2. R. Grzeszczak, *Transfer myśli prawnej*,
<http://www.polska-niemcy-interakcje.pl/articles/show/18>, [dostęp: 4.11.2025 r.].
3. Wikipedia, *Deepfake*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Deepfake>, [dostęp: 21.10.2025 r.].

**Koncepcja nadużycia prawa podmiotowego w prawie cywilnym zgodnie z art. 5
Kodeksu cywilnego**

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest analiza istoty nadużycia prawa podmiotowego w rozumieniu art. 5 Kodeksu cywilnego¹⁰³, z uwzględnieniem granic dopuszczalnego korzystania z praw podmiotowych wyznaczanych przez zasady współzycia społecznego oraz społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa.

Osiągnięciu powyższego celu służy zastosowana metoda badawcza, obejmująca przede wszystkim dogmatyczną analizę przepisów prawa (metoda dogmatycznoprawna). Badanie zostało uzupełnione analizą orzecznictwa Sądu Najwyższego, co pozwala pokazać faktyczne zastosowanie omawianego przepisu, ze szczególnym uwzględnieniem zawartych w nim klauzul generalnych. Tak zarysowana metoda badawcza pozwala nie tylko na przedstawienie aktualnego rozumienia instytucji nadużycia prawa podmiotowego, ale również na wskazanie problemów, które wymagają dalszych rozważań naukowych.

Należy zatem zacząć od ustalenia definicji prawa podmiotowego. Mianowicie, jest to „zespół uprawnień oraz wolności służących podmiotowi prawa, tzn. przede wszystkim osobie fizycznej lub osobie prawnej. Jest to złożona sytuacja prawna wyznaczana jakimś podmiotom przez obowiązujące normy ze względu na uznane przez prawodawcę interesy tych podmiotów”¹⁰⁴. Z kolei nadużycie prawa podmiotowego polega na „czynieniu ze swego prawa użytku, który by był sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współzycia społecznego”¹⁰⁵.

Warto zaznaczyć, że art. 5 Kodeksu cywilnego zawiera tzw. klauzule generalne, czyli „zawarte w przepisie prawnym zwroty niedookreślone, oznaczające pewne oceny [...] funkcjonujące w jakiejś grupie społecznej, będące jednak poza systemem prawnym”¹⁰⁶. W ramach tej definicji mieści się klauzula społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa oraz zasad współzycia społecznego. W granicach klauzuli społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa mieści się odniesienie do funkcji, jaką dane prawo pełni w obrocie prawnym oraz do celu, dla którego zostało ustanowione. Natomiast zasady współzycia społecznego odnoszą się do ogólnie przyjętych w społeczeństwie norm etycznych i moralnych kształtujących się wraz z rozwojem społeczeństwa ze względu na swoją elastyczność¹⁰⁷.

¹⁰³ Dalej: KC.

¹⁰⁴ T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, wyd. 14, Warszawa, 2021, s. 106.

¹⁰⁵ Art. 5 KC.

¹⁰⁶ P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 12, Warszawa, 2025.

¹⁰⁷ P. Machnikowski, op. cit.

Geneza nadużycia prawa w prawie polskim

Instytucja sankcjonująca nadużycie prawa podmiotowego pojawiła się w polskim porządku prawnym już w 1934 r. w Kodeksie zobowiązań, wprowadzonym na mocy Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r.¹⁰⁸ Art. 135 Kodeksu zobowiązań stanowił wówczas, że „Kto rozmyślnie lub przez niedbalstwo wyrządził drugiemu szkodę, wykonywając swe prawo, obowiązany jest do jej naprawienia, jeżeli wykroczył poza granice, określone przez dobrą wiarę lub przez cel, ze względu na który prawo mu służyło”¹⁰⁹. Obowiązek naprawienia szkody był zatem uzależniony od dwóch czynników: 1) wyrządzenia szkody umyślnie bądź przez niedbalstwo 2) wykonywania przez uprawnionego swojego prawa w sposób niewłaściwy, tj. wykraczający poza granice dobrej wiary lub cele danego prawa podmiotowego.

Artykuł 135 Kodeksu zobowiązań zachował niezmienione brzmienie aż do 1965 r., kiedy to został uchylony przez przepisy wprowadzające Kodeks cywilny, a instytucja nadużycia prawa podmiotowego została uregulowana w art. 5 KC. W pierwotnym brzmieniu art. 5 KC stanowił: „Nie można czynić ze swego prawa użytku, który byłby sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współżycia społecznego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Takie działanie lub zaniechanie uprawnionego nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony”. Współczesna treść przepisu nieznacznie różni się od pierwotnej, ponieważ jedyna zmiana, wprowadzona w 1965 r., polegała na zlikwidowaniu z treści art. 5 KC sformułowania „w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”.

Istota i funkcja

Istotą art. 5 Kodeksu cywilnego jest sytuacja, w której działanie podmiotu uprawnionego, mimo formalnej zgodności z prawem, prowadzi do naruszenia porządku prawnego oraz zasad w nim funkcjonujących¹¹⁰. Zakres swobody sądu przy dokonywaniu oceny naruszenia zależy od całokształtu okoliczności konkretnej sprawy. Oceny sposobu, w jaki uprawniony korzysta ze swojego prawa, w świetle zasad określonych w art. 5 KC., należy dokonywać na podstawie stanu rzeczy w chwili korzystania z tego prawa¹¹¹.

Funkcją tego przepisu jest zapobieganie wykonywaniu przysługujących uprawnionemu praw podmiotowych sprzecznie z przyjętymi normami funkcjonującymi w stosunkach społecznych. Zgodnie z paremią *Ius est ars boni et aequi*, prawo jest sztuką stosowania tego, co dobre i słuszne, i właśnie do tego sprowadza się funkcja art. 5 KC.

Zasady stosowania

Artykuł 5 KC znajduje zastosowanie, jeśli zostaną kumulatywnie spełnione trzy przesłanki: 1) uprawnionemu podmiotowi przysługuje prawo związane z nadużyciem; 2) podmiot czyni użytek z prawa 3) wykonywanie prawa narusza społeczno-gospodarcze

¹⁰⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. - Przepisy wprowadzające kodeks zobowiązań.

¹⁰⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. - Kodeks zobowiązań.

¹¹⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 stycznia 2001 r., sygn. II CKN 349/00.

¹¹¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 kwietnia 1971 r., sygn. III PRN 7/71.

przeznaczenie prawa lub zasady współzycia społecznego¹¹². Pierwsza przesłanka odnosi się do uprawnienia materialnoprawnego, które obiektywnie przysługuje podmiotowi, który dopuścił się nadużycia. Druga przesłanka, polegająca na czynieniu przez podmiot użytku z prawa oznacza wykonywanie prawa, które przysługuje podmiotowi zgodnie z pierwszą przesłanką. Natomiast występowanie trzeciej przesłanki ma charakter ocenny i jest uzależnione od decyzji sądu na podstawie okoliczności konkretnej sprawy¹¹³. Należy podkreślić, że instytucja nadużycia prawa podmiotowego odnosi się wyłącznie do praw już istniejących, co wyklucza możliwość jej zastosowania wobec praw, których podmiot nie posiada¹¹⁴, a stosowanie tego przepisu nie może podważać istnienia danego prawa podmiotowego, ponieważ nadużycie prawa odnosi się wyłącznie do praw już istniejących¹¹⁵.

Stosowanie art. 5 KC nie podlega ograniczeniom o charakterze podmiotowym - zarówno w odniesieniu do statusu podmiotów korzystających z przysługujących im uprawnień, jak i tych, wobec których skierowane jest naganne zachowanie uprawnionego¹¹⁶. Instytucja nadużycia prawa podmiotowego znajduje zastosowanie do wszelkich uprawnień wynikających wyłącznie z norm materialnego prawa cywilnego, obejmując w szczególności prawa podmiotowe bezpośrednie, roszczenia, uprawnienia kształtujące oraz zarzuty¹¹⁷.

Zgodnie z tzw. zasadą czystych rąk, naruszanie zasad współzycia społecznego prowadzi do utraty możliwości podniesienia zarzutu nadużycia prawa podmiotowego¹¹⁸. Jest to uzasadnione przez rolę prewencyjno-wychowawczą art. 5, która podkreśla wymóg stosowania się do podstawowych zasad słuszności, przyzwoitości i uczciwego obrotu¹¹⁹. Odmowa udzielenia ochrony z art. 5 KC nie może być jednak stosowana schematycznie. Sąd powinien uwzględnić zarówno stopień jak i charakter naruszenia obu stron i na tej podstawie dokonywać decyzji o udzieleniu ochrony albo jej braku¹²⁰.

Należy zauważyć, że według orzecznictwa Sądu Najwyższego przepis art. 5 KC ma charakter wyjątkowy i może być stosowany jedynie w sytuacjach, gdy dochodzi do nadużycia prawa przez podmiot formalnie uprawniony do jego wykonywania. W doktrynie i orzecznictwie przyjmuje się, że istnieje domniemanie legalności działań osoby korzystającej ze swojego prawa podmiotowego, co oznacza, że jej działanie co do zasady zasługuje na ochronę prawną. Osoba kwestionująca ten stan rzeczy ponosi ciężar dowodu i zobowiązana jest do przedstawienia racjonalnych podstaw swojej argumentacji¹²¹.

Przyjmuje się również, że przepis art. 5 KC nie może stanowić samodzielnej podstawy roszczenia lub powództwa¹²² oraz odnosi się wyłącznie do praw podmiotowych w rozumieniu prawa cywilnego¹²³. Instytucja ta, jest jednak rozwiązaniem

¹¹² A. Zbiegień-Turzańska [w:] W. Borysiak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 33, Warszawa, 2024.

¹¹³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 09 września 2021 r., sygn. I CSKP 236/21.

¹¹⁴ E. Bagińska, M. Wałachowska, *Nadużycie prawa podmiotowego a dochodzenie roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne z tytułu śmierci osoby bliskiej*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe”, 2014, nr 1, s. 14.

¹¹⁵ Wyrok Sądu Okręgowego w Nowym Sączu z 31 grudnia 2013 r., sygn. III Ca 842/13.

¹¹⁶ B. Janiszewska [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, cz. 1, red. J. Gudowski, Warszawa, 2021, art. 5.

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 2000 r., sygn. V CKN 448/00.

¹¹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 1972 r., sygn. III CRN 566/71.

¹²⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 kwietnia 2024 r., sygn. III PSK 64/23.

¹²¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 lipca 2008 r., sygn. V CSK 43/08.

¹²² Wyrok Sądu Okręgowego w Poznaniu z dnia 5 grudnia 2019 r., sygn. XII C 613/18.

¹²³ P. Machnikowski, op. cit.

ogólnosystemowym i może być zastosowana w dowolnej sprawie cywilnoprawnej¹²⁴, jeśli zostaną spełnione przesłanki zawarte w tym przepisie.

Istotnym elementem tej konstrukcji jest brak możliwości utraty przysługującego *de iure* prawa podmiotowego na skutek jego nadużycia, a poprzez zastosowanie art. 5 KC prawo podmiotowe może zostać pozbawione ochrony jedynie tymczasowo¹²⁵. Wyznacza ona granice, w jakich podmiot uprawniony czyni ze swego prawa użytek¹²⁶. Przepis ten ma na celu jedynie ochronę osoby zobowiązanej i samodzielnie nie stanowi podstawy do nabycia praw podmiotowych, gdyż prawa te wynikają z odpowiednich norm prawa materialnego¹²⁷.

Stosowanie art. 5 KC powinno następować przy zachowaniu szczególnej ostrożności. Zanim sąd uwzględni zarzut nadużycia prawa, powinien dokonać dogłębnej analizy stanu faktycznego oraz uwzględnić wszystkie okoliczności sprawy¹²⁸. W przeciwnym wypadku powszechne stosowanie art. 5 KC mogłoby skutkować nadużyciami, co przeciwstawiałoby się *ratio legis* tego przepisu.

Warto zauważyć, że zarówno art. 5 KC jak i art. 58 § 2 KC odwołują się do przesłanki sprzeczności z zasadami współżycia społecznego, jednak ich skutki i zakresy stosowania pozostają rozdzielne. Art. 58 § 2 KC odnosi się do treści, celu lub skutków czynności prawnej¹²⁹, a stwierdzenie takiej sprzeczności prowadzi do jej nieważności *ex tunc*¹³⁰. Natomiast art. 5 KC dotyczy wykonywania już istniejącego prawa podmiotowego, a jego naruszenie skutkuje odmową ochrony prawnej dla nadużycia prawa, bez konieczności stwierdzania nieważności czynności. W konsekwencji art. 58 § 2 KC ma charakter bezwzględny i prowadzi do eliminacji czynności sprzecznej z zasadami współżycia społecznego z obrotu prawnego, podczas gdy art. 5 KC pełni jedynie funkcję korekcyjną.

Artykuł 5 Kodeksu cywilnego w orzecznictwie

3. Wykładnia artykułu 5 KC

Sąd Najwyższy w swoich orzeczeniach nieraz porusza kwestię wykładni artykułu 5 KC. W jednym z wyroków twierdzono, że konieczną przesłanką zastosowania instytucji nadużycia prawa podmiotowego jest ocena całokształtu okoliczności danej sprawy. Dalej podtrzymano, że decydowanie o zastosowaniu klauzuli generalnej z artykułu 5 KC pozostaje w gestii sądów *meriti*, a Sąd Najwyższy może ingerować w tę ocenę - w postępowaniu kasacyjnym - jedynie wtedy, gdy jest ona rażąco błędna lub niesprawiedliwa¹³¹.

W innym orzeczeniu sąd odniósł się do istoty instytucji nadużycia prawa podmiotowego. Wskazano w nim, że powołanie się na tę klauzulę stanowi wyjątkowy środek, pozwalający na odmowę udzielenia ochrony prawu podmiotowemu w sytuacjach,

¹²⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2017 r., sygn. I CSK 93/16.

¹²⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 maja 1999 r., sygn. II CKN 337/98.

¹²⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 października 2020 r., sygn. I CSK 692/18.

¹²⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 2000 r., sygn. II CKN 258/00.

¹²⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2000 r., sygn. III CKN 566/98 oraz z dnia 2 lutego 2000 r., sygn. II CKN 468/99 i Postanowienie SN z dnia 6 czerwca 2002 r., sygn. I CKN 249/00.

¹²⁹ A. Sylwestrzak [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, wyd. II, red. M. Balwicka-Szczyrba, Warszawa, 2024.

¹³⁰ *Ibidem*, art. 58.

¹³¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2024 r., sygn. II CSKP 1092/22.

w których jego wykonywanie - pomimo formalnej zgodności z przepisami - jest nieakceptowalne z punktu widzenia aksjologicznego czy funkcjonalnego, w oparciu na wartościach które utrwaliły się w społeczeństwie. Dodatkowo sąd wyjaśnił czym skutkuje zaopatrzenie artykułu 5 KC w klauzulę generalną. Mianowicie, wykazał, że daje to możliwość sądom sięgania do refleksji funkcjonalnych (dotyczących celów danego uprawnienia) oraz argumentów aksjologicznych (spełniania kryteriów moralności czy słuszności w konkretnej sprawie)¹³².

W orzecznictwie Sądu Najwyższego podkreśla się również, że ocena, czy w konkretnej sprawie skorzystanie przez zobowiązanego z zarzutu przedawnienia stanowi nadużycie prawa podmiotowego w rozumieniu artykułu 5 KC, ma charakter uznaniowy, w związku z czym jest przejawem dyskrecjonalnej władzy sądu orzekającego. Tym samym ingerencja sądu drugiej instancji czy skargi kasacyjnej w tego rodzaju rozstrzygnięcie jest dopuszczalna jedynie wyjątkowo – w sytuacji oczywistego przekroczenia granic swobody judykacyjnej. Innymi słowy oznacza to, że zarzut nadużycia prawa podmiotowego, może odnieść zamierzony skutek prawny wyłącznie wtedy, gdy sąd orzekający w sposób rażący lub nieuzasadniony naruszył, w danej sprawie, zastosowanie klauzuli generalnej z artykułu 5 KC¹³³.

4. Dopuszczalność korzystania z artykułu 5 KC

Szczególnie często występującą problematyką w orzecznictwie Sądu Najwyższego jest dopuszczalność korzystania z instytucji nadużywania prawa podmiotowego. W jednym z orzeczeń stwierdzono, że art. 5 KC nie znajduje zastosowania w sprawach o ustalenie nieważności umowy. Owa teza, budząca na pierwszy rzut oka pewne wątpliwości co do swojej słuszności, ma swoje pokrycie w przepisach prawa. Mianowicie, sąd zauważył, że przepisy prawa - jak i ich charakter - mogą całkowicie wykluczyć wszelkie rozważania nad tym, czy czynność prawna stanowi nadużycie prawa podmiotowego. Dodatkowo w celu wzmocnienia skonstruowanej w orzeczeniu tezy, sąd zwrócił uwagę na to, że nie można powoływać się na zasady współżycia społecznego, aby podważać lub zmieniać jednoznaczne przepisy prawa, które przewidują nieważność czynności sprzecznych z prawem - skoro przepisy te nie dopuszczają żadnych wyjątków, same w pełni rozstrzygają o prawach i obowiązkach stron¹³⁴.

Warto też zwrócić uwagę na orzeczenie, w którym Sąd Najwyższy stwierdził, że artykuł 5 KC w ogóle nie znajduje zastosowania w sprawach dotyczących świadczeń z ubezpieczeń społecznych, ponieważ prawo do tych świadczeń wynika wyłącznie z przepisów prawa, takich jak ustawa o emeryturach i rentach, a nie z zasad współżycia społecznego¹³⁵.

Innym przykładem poruszania kwestii dopuszczalności korzystania z artykułu 5 KC przez Sąd Najwyższy jest wyrok o sygn. II CSKP 2195/22, w którym - przeciwnie do wyżej wymienionych orzeczeń - dopuszczono korzystanie z instytucji nadużycia prawa podmiotowego. Mianowicie, sąd dopuścił możliwość zastosowania art. 5 KC w celu obniżenia wysokości należności z tytułu zachowku, jeżeli zachowanie osoby uprawnionej

¹³² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 maja 2025 r., sygn. I CSK 2991/24.

¹³³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 stycznia 2024 r., sygn. I CSK 6293/22.

¹³⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 2025 r., sygn. II CSKP 62/23.

¹³⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2023 r., sygn. II USK 249/22.

do jego otrzymania wobec spadkodawcy pozostawało w sprzeczności z zasadami współżycia społecznego¹³⁶.

5. Kluczowe zasady stosowania art. 5 KC w orzecznictwie

Sąd Najwyższy często w swoich orzeczeniach powołuje się na inne niż wyżej wymienione zagadnienia z zakresu artykułu 5 KC. Przykładowo podjął on kwestię tezy polegającej na ewentualnym uzasadnieniu zastosowania artykułu 5 KC poprzez sam upływ czasu. Sąd zauważył, że owa teza budzi pewne wątpliwości prawne, ponieważ upływ czasu jest podstawą przedawnienia. Stwierdził też, że możliwe nadużycie środków służących przerwaniu biegu przedawnienia powinno być brane pod uwagę przy rozpatrywaniu zarzutu przedawnienia¹³⁷.

Innym przykładem jest skonstruowanie przez Sąd Najwyższy tezy, że zarzut nadużycia prawa podmiotowego wyjątkowo nie znajduje zastosowania co do roszczenia windykacyjnego i negatoryjnego. W orzeczeniu czytamy, że ochrona prawa własności wynikająca z art. 21 Konstytucji RP ma w tym przypadku wartość nadrzędną w stosunku do wartości chronionych przed nadużyciem. Wynika to również z założenia, że wytoczenie powództwa negatoryjnego nie może stanowić użytku sprzecznego z jego społeczno-gospodarczym przeznaczeniem w rozumieniu art. 5 KC. W konsekwencji, roszczenie windykacyjne i negatoryjne pozostają skutecznym narzędziem ochrony własności, ponieważ nie mogą zostać oddalone¹³⁸.

Sąd Najwyższy niejednokrotnie wskazuje, że art. 5 KC jest instrumentem ochronnym wykorzystywanym w wyjątkowych sytuacjach, kiedy to stosowanie prawa byłoby rażąco niesprawiedliwe. Zaznaczył on jednak, że zmiana przepisów, różnica interesów stron albo negatywne skutki danej czynności nie są wystarczającą przesłanką do uznania nadużycia prawa podmiotowego. Odmowa ochrony prawnej na podstawie art. 5 KC jest dopuszczalna tylko wtedy, gdy dochodzenie prawa byłoby ewidentnym nadużyciem, a skutki jego realizacji – nie do pogodzenia z podstawowymi wartościami społecznymi. Nie można zatem wykorzystywać tej instytucji do równoważenia stosunków prawnych, zwłaszcza jeśli jest to możliwe poprzez zastosowanie innych instytucji¹³⁹.

W jednym z postanowień Sąd Najwyższy uznał, że żądanie dopłaty pieniężnej na podstawie art. 212 KC w związku ze zniesieniem współwłasności nieruchomości przez podmiot, który nie przyczyniał się do jej utrzymania stanowi nadużycie prawa podmiotowego. Zgodnie z zasadą czystych rąk, ochrona sądowa nie może bowiem służyć osobom, które korzystają z prawa w sposób sprzeczny z jego społeczno-gospodarczym przeznaczeniem. Sąd Najwyższy podkreślił, że art. 5 KC może mieć zastosowanie również w postępowaniach o zniesienie współwłasności, jako środek korygujący niesprawiedliwe rozliczenia. Tym samym orzeczenie potwierdza, że sąd może odmówić dopłaty współwłaścicielowi, jeżeli dochodzenie jej w konkretnych okolicznościach prowadziłoby do niesprawiedliwości, a zastosowanie art. 5 w wyjątkowych przypadkach może *de facto* prowadzić do utraty danego prawa podmiotowego¹⁴⁰.

¹³⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 kwietnia 2024 r., sygn. II CSKP 2195/22.

¹³⁷ Postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 23 października 2024 r., sygn. I CSK 2339/23.

¹³⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 maja 2023 r., sygn. II NSNc 210/23.

¹³⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 2023 r., sygn. II CSKP 870/22.

¹⁴⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 kwietnia 2023 r., sygn. II CSKP 430/22.

Skutki nadużycia prawa podmiotowego

Uwzględnienie przez sąd zarzutu nadużycia prawa skutkuje tym, że działanie bądź zaniechanie uprawnionego nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony¹⁴¹. Wynikiem naruszenia art. 5 KC jest oddalenie powództwa osoby uprawnionej, np. roszczenie z art. 24 § 1 KC nie może być uwzględnione, jeśli użytek z niego byłby sprzeczny z zasadami współżycia społecznego¹⁴².

Zastosowanie art. 5 KC w wyjątkowych przypadkach może *de facto* prowadzić do utraty prawa podmiotowego, np. w razie zastosowania instytucji nadużycia prawa dla oceny zarzutu przedawnienia roszczenia bądź na tle ochrony praw osobistych¹⁴³. Zarzut nadużycia prawa wywołuje zatem, co do zasady, skutek dylatoryjny, a nie peremptoryjny, z czym wiąże się okresowe pozbawienie uprawnionego możliwości wykonywania swojego prawa¹⁴⁴. Jeśli okoliczności faktyczne ulegną zmianie, uprawniony podmiot może ponownie dochodzić danego roszczenia, pod warunkiem, że wykaze, iż nie jest ono już sprzeczne z klauzulami zawartymi w art. 5 KC¹⁴⁵. Za taką zmianę nie można jednak uznać zmiany stanu prawnego, gdyż skutkowałoby to naruszeniem art. 3 KC i zasady *lex retro non agit*¹⁴⁶.

Analogicznie nie powinno się również uwzględnić zmiany wykładni przepisów w toku postępowania, ponieważ zmiana linii orzeczniczej, co do zasady, nie powinna obejmować zdarzeń mających miejsce przed zmianą wykładni¹⁴⁷, a mieć charakter prospektywny.

Podsumowanie

Instytucja nadużycia prawa podmiotowego, pełni funkcję korekcyjną wobec formalizmu prawa, ograniczając wykonywanie praw w sposób sprzeczny z ich społeczno-gospodarczym przeznaczeniem lub zasadami współżycia społecznego. Przepis ten utrzuca zasadę, że nie każde - formalnie zgodne z prawem - działanie zasługuje na ochronę. Zastosowanie art. 5 KC ma charakter wyjątkowy i subsydiarny - sąd może odmówić ochrony jedynie wtedy, gdy wykonywanie prawa prowadziłoby do skutków rażąco niesprawiedliwych. Przepis ten nie pozbawia uprawnionego jego prawa podmiotowego, lecz doraźnie wyłącza jego ochronę, jeśli sposób korzystania z niego pozostaje sprzeczny z podstawowymi wartościami prawa cywilnego. Art. 5 KC stanowi wyraz łagodzenia nadmiernego rygoryzmu prawa, zapewniając równowagę między wykonywaniem prawa a jego moralnym i społecznym sensem.

W doktrynie dyskutuje się nad możliwością wykreślenia z art. 5 KC klauzuli społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa, uznając ją za przestarzałą w stosunku do obecnego porządku prawnego opartego na swobodzie umów i ochronie własności prywatnej. Zasadniczym argumentem jest brak obiektywnie ustalonego przeznaczenia praw podmiotowych w gospodarce rynkowej oraz ograniczanie autonomii podmiotów

¹⁴¹ Art. 5 KC.

¹⁴² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 1969 r., sygn. II CR 390/69.

¹⁴³ M. Gutowski (red.), Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1–352, wyd. 3, Warszawa, 2021, Nb. 44.

¹⁴⁴ E. Bagińska, M. Wałachowska, *op. cit.*, s. 12.

¹⁴⁵ A. Sylwestrzak, *op. cit.*

¹⁴⁶ E. Bagińska, M. Wałachowska, *op. cit.*, s. 12.

¹⁴⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 20 października 2020 r., sygn. V AGa 14/20.

prawa. Jednocześnie podkreśla się, że wykonywanie praw podmiotowych nie może odbywać się całkowicie bez ograniczeń – o granicach korzystania z praw powinny decydować ich treść, przepisy prawa bezwzględnie wiążącego oraz oceny moralne, do których odsyłają klauzule generalne¹⁴⁸.

Równocześnie wskazuje się w doktrynie na potrzebę ostrożnego podejścia do zmian klauzuli zasad współżycia społecznego, która jest fundamentalną regułą słuszności w polskim prawie. Zastąpienie jej innymi klauzulami, wymagałoby uwzględnienia konsekwencji systemowych, tak aby zachować spójność całego Kodeksu cywilnego i nie osłabić wszechstronnej funkcji oceny zachowań podmiotów prawa. W tym kontekście postulowana reforma powinna przede wszystkim dążyć do zwiększenia przejrzystości i przewidywalności stosowania art. 5 KC, przy jednoczesnym zachowaniu jego elastycznego, korekcyjnego charakteru¹⁴⁹.

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza instytucji nadużycia prawa podmiotowego w świetle art. 5 Kodeksu cywilnego, poprzez ukazanie jej genezy, istoty, zasad i skutków stosowania oraz postulatów *de lege ferenda*. Analiza orzecznictwa Sądu Najwyższego przedstawia praktyczne sposoby oceny nadużycia prawa oraz granice dopuszczalnego korzystania z praw podmiotowych, wskazując jednocześnie, że art. 5 Kodeksu cywilnego pełni funkcję korekcyjną i prewencyjną, umożliwiając sądom odmowę ochrony prawnej w sytuacjach naruszenia klauzul generalnych, przy zachowaniu zasad legalności i proporcjonalności w ocenie wykonywania praw podmiotowych. Ponadto w artykule omówiono subsydiarny charakter art. 5 KC, podkreślając jego wyjątkowe zastosowanie oraz konieczność ścisłego uzasadnienia odstępstwa od ochrony prawa podmiotowego. Wskazano również na znaczenie oceny konkretnych okoliczności faktycznych oraz roli sądu w równoważeniu interesów stron, co pozwala zapobiegać instrumentalnemu wykorzystywaniu prawa.

Słowa kluczowe

Nadużycie prawa podmiotowego, Artykuł 5 Kodeksu cywilnego, społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa, zasady współżycia społecznego, Sąd Najwyższy, uprawniony, wykonywanie prawa, klauzule generalne.

Summary

The aim of the article is to analyze the institution of abuse of subjective rights considering Article 5 of the Polish Civil Code, by presenting its genesis, essence, as well as the rules and effects of its application. The analysis of the Supreme Court's case law demonstrates practical methods for assessing the abuse of rights and the boundaries of permissible exercise of subjective rights, while indicating that Article 5 of the Civil Code serves a

¹⁴⁸ A. Zbiegień-Turzańska, *op. cit.*

¹⁴⁹ *Ibidem.*

corrective and preventive function, allowing courts to deny legal protection in cases of violation of general clauses, while maintaining the principles of legality and proportionality in the assessment of the exercise of rights. Furthermore, the article discusses the subsidiary nature of Article 5, emphasizing its exceptional application and the necessity of a strict justification for any deviation from the protection of subjective rights. The article also highlights the importance of evaluating specific factual circumstances and the role of the court in balancing the interests of the parties, which helps prevent the instrumental use of rights.

Key words

Abuse of subjective rights, Article 5 of Civil code, socio-economic purpose of a right, principles of social coexistence, Supreme Court, entitled, exercise of a right, general clauses.

Bibliografia:

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 1071).
2. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. - Przepisy wprowadzające kodeks zobowiązań.
3. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. - Kodeks zobowiązań.

Piśmiennictwo

1. E. Bagińska, M. Wałachowska, *Nadużycie prawa podmiotowego a dochodzenie roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne z tytułu śmierci osoby bliskiej*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe”, 2014, nr 1.
2. T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, wyd. 14, Warszawa, 2021.
3. M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1–352*, wyd. 3, Warszawa, 2021.
4. B. Janiszewska [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, cz. 1, red. J. Gudowski, Warszawa, 2021.
5. P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 12, Warszawa, 2025.
6. A. Sylwestrzak [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. II, red. M. Balwicka-Szczyrba, Warszawa, 2024.
7. Zbiegień-Turzańska [w:] W. Borysiak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 33, Warszawa, 2024.

Orzecznictwo

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 1969 r., sygn. II CR 390/69.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 kwietnia 1971 r., sygn. III PRN 7/71.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 1972 r., sygn. III CRN 566/71.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 maja 1999 r., sygn. II CKN 337/98.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2000 r., sygn. III CKN 566/98.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2000 r., sygn. II CKN 468/99.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 2000 r., sygn. II CKN 258/00.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 2000 r., sygn. V CKN 448/00.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 stycznia 2001 r., sygn. II CKN 349/00.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 czerwca 2002 r., sygn. I CKN 249/00.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 lipca 2008 r., sygn. V CSK 43/08.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2017 r., sygn. I CSK 93/16.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 października 2020 r., sygn. I CSK 692/18.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 września 2021 r., sygn. I CSKP 236/21.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2023 r., sygn. II USK 249/22.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 kwietnia 2023 r., sygn. II CSKP 430/22.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 2023 r., sygn. II CSKP 870/22.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 maja 2023 r., sygn. II NSNc 210/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 stycznia 2024 r., sygn. I CSK 6293/22.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 kwietnia 2024 r., sygn. II CSKP 2195/22.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 października 2024 r., sygn. I CSK 2339/23.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2024 r., sygn. II CSKP 1092/22.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 2025 r., sygn. II CSKP 62/23.
Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 maja 2025 r., sygn. I CSK 2991/24.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 20 października 2020 r., sygn. V AGa 14/20.
Wyrok Sądu Okręgowego w Nowym Sączu z dnia 31 grudnia 2013 r., sygn. III Ca 842/13.
Wyrok Sądu Okręgowego w Poznaniu z dnia 5 grudnia 2019 r., sygn. XII C 613/18.

Granice *ius puniendi* państwa w kontekście kryminalizacji posiadania marihuany w Polsce

Wprowadzenie

Aktualnie w debacie politycznej i prawnej poruszany jest problem dotyczący depenalizacji posiadania niewielkiej ilości marihuany. Powoływane są tutaj kwestie zdrowotne, społeczne oraz kryminologiczne. Obecnie w naszym społeczeństwie zauważalne jest zainteresowanie zmianami legislacyjnymi w kierunku co najmniej depenalizacji marihuany¹⁵⁰. Regulacją, która dotyczy odpowiedzialności karnej za posiadanie nawet niewielkich ilości środków odurzających lub substancji psychotropowych, jest art. 62 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii¹⁵¹. Posiadanie marihuany prowadzi do konsekwencji prawnych w postaci grzywny, kary ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności, od 1 roku do nawet 10 lat w typie kwalifikowanym, w zależności od ilości posiadanego środka. Nasuwa się zatem pytanie, czy aktualne regulacje są zbyt rygorystyczne oraz naruszają prawa i wolności jednostki, czy też stanowią zasadne ograniczenia z uwagi na ochronę innych konstytucyjnych wartości? W niniejszym opracowaniu przeanalizowana została zgodność obowiązujących regulacji dotyczących penalizacji marihuany z kluczowymi zasadami konstytucyjnymi.

Artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, czy aktualny system odpowiedzialności karnej za posiadanie marihuany na własny użytek nie przekracza konstytucyjnych granic represji karnej oraz czy nie narusza podstawowych praw i wolności jednostki? W artykule oparto się przede wszystkim na analizie przepisów prawnych, wychodząc od konstytucyjnych, po orzecznictwo, w tym orzecznictwo europejskie. Przedstawione zostaną rozwiązania związane z depenalizacją w wybranych porządkach prawnych. Poruszony zostanie również problem społecznej szkodliwości czynu oraz realnych skutków penalizacji. Przedstawione zostaną zmiany *de lege ferenda*, które mogłyby korzystnie oddziaływać na bezpieczeństwo publiczne oraz wpłynąć na bardziej humanitarne i racjonalne podejście do polityki narkotykowej w Polsce.

Praca ma na celu ocenę, czy obowiązujące regulacje nie przekraczają konstytucyjnych granic represji karnej oraz czy rzeczywiście realizują zadania, dla

¹⁵⁰https://wolnekonopie.org/wp-content/uploads/2020/07/Polacy-o-marihuanie_Raport-Kantar-dla-Stowarzyszenie-Wolne-Konopie.pdf [dostęp: 03.11.2025 r.].

¹⁵¹ Art. 62 Ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1939 z późn. zm.). Dalej: u.p.n.

których zostały ustanowione – przede wszystkim ochronę zdrowia i porządku publicznego.

1. Konstytucyjne granice ingerencji państwa w prawa jednostki

Wyrażona w Konstytucji RP zasada proporcjonalności, stanowi że „Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw”¹⁵². Wolności oraz prawa jednostki nie mają charakteru absolutnego. Trybunał Konstytucyjny wyraził pogląd że artykuł ten, pełni również funkcję reglamentacyjną, nadaje on upoważnienie do ustanawiania ograniczeń praw i wolności konstytucyjnych¹⁵³. Zasada proporcjonalności nawiązuje do treści stanowionego prawa i nakazuje władzom państwowym stosować proporcjonalne środki do realizacji swoich celów, w szczególności gdy środki te kolidują z uzasadnionymi interesami jednostki¹⁵⁴. Wyprowadzać można ją z ogólnej klauzuli demokratycznego państwa prawnego¹⁵⁵. Z zasady proporcjonalności *sensu stricto* wywnioskować można, że potencjalną kryminalizację usprawiedliwiać może wyłącznie konieczność ochrony określonego dobra. Kryminalizowane nie powinny być tylko zachowania bezpośrednio je naruszające, ale także te które poważnie danemu dobru zagrażają. Według TK, w przypadku konfliktu wartości konstytucyjnych, pierwszeństwo posiadają zasady ochrony zdrowia oraz porządku publicznego. Zwalczanie zjawiska, jakim jest używanie środków odurzających i substancji psychoaktywnych, jest ściśle związane z ochroną zdrowia oraz porządku publicznego. Poprzez pojęcie "zdrowia publicznego" należy rozumieć obowiązek zapobiegania przez władze publiczne zarówno zewnętrznym zagrożeniom zdrowia jednostek, jak i eliminację substancji skłaniających do dobrowolnego (świadomego lub nie) niszczenia swojego zdrowia¹⁵⁶. Państwo jest zobowiązane zapewnić każdemu nietykliwość i wolność osobistą, ich pozbawienie lub ograniczenie może być wyrażone tylko w ustawie¹⁵⁷.

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych stanowi, że każda jednostka pozbawiona wolności ma prawo do odwołania się do sądu w celu ustalenia

¹⁵² Art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z zm.). Dalej: Konstytucji.

¹⁵³ Wyrok TK z 30.10.2006 r., P 10/06, OTK-A 2006, nr 9, poz. 128.

¹⁵⁴ Orzeczenie TK z 26.04.1995 r., K 11/94, OTK 1995, nr 1, poz. 12.

¹⁵⁵ Art. 2 Konstytucji.

¹⁵⁶ Wyrok TK z dnia 5 kwietnia 2011 r. sygn. akt P 26/09 (Dz. U. Nr 81, poz. 449).

¹⁵⁷ Art.31 Konstytucji.

legalności pozbawienia wolności, ma prawo do humanitarnego traktowania a także prawo do odszkodowania, w przypadku niehumanitarnego traktowania¹⁵⁸.

Prawo do ochrony prywatności obejmuje prawo do ochrony życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia, a także prawo do decydowania o swoim życiu osobistym¹⁵⁹. Jedną z jego przesłanek jest wolność decydowania o sobie i o swoim życiu, w związku z tym państwo i podmioty prywatne mają obowiązek nienaruszania tej wolności i nieingerencji w sferę przez nią wyznaczoną. Prawo do decydowania o swoim życiu osobistym jest więc swoistym prawem do pozostawania w spokoju¹⁶⁰. Jednakże gwarancje wynikające z art. 47 Konstytucji RP nie mają charakteru absolutnego i nie mogą być interpretowane jako przyzwolenie na zachowania, które w skali masowej zagrażają bezpieczeństwu socjalnemu. Indywidualne posiadanie środków odurzających, poprzez generowanie popytu, jest ściśle sprzężone z funkcjonowaniem zorganizowanych grup przestępczych, co nadaje temu czynowi wymiar publicznoprawny. Wobec kolizji dóbr, ochrona sfery prywatnej jednostki musi ustąpić pierwszeństwa nadrzędnej wartości, jaką jest zdrowie publiczne¹⁶¹.

2. Posiadanie środków odurzających takich jak konopie inne niż włókniste – regulacje prawne

Posiadanie środków odurzających lub substancji psychotropowych w polskim systemie prawnym jest zabronione. Wynika to z regulacji, która znajduje się w art. 62 ust. 1 u.p.n. Sankcja która określa ten przepis przewiduje karę pozbawienia wolności do lat 3. Natomiast w typie kwalifikowanym, którego podstawę znajdziemy w art. 62 ust. 2, w przypadku kiedy przedmiotem czynu jest znaczna ilość środków odurzających lub substancji psychotropowych, sankcja ta jest zauważalnie wyższa i przewiduje karę pozbawienia wolności od roku do lat 10. Przestępstwo to można popełnić zarówno w zamiarze bezpośrednim jak i ewentualnym. Bywają natomiast przypadki, w których posiadanie środków odurzających i substancji psychotropowych jest dozwolone. Legalne jest posiadanie w celach medycznych, przemysłowych lub prowadzenia badań, jednakże tylko w granicach określonych przez omawianą ustawę.

Zgodnie z wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Katowicach w sprawie II AKa 440/18, „Znaczna ilość” stanowi ocenę obiektywną i jest wyrażona w ilości porcji konsumpcyjnych, różnych wagowo zależnych od rodzaju substancji bądź środków, a konkretnie ich mocy odurzającej, bez względu na to, czy środek odurzający lub substancja psychotropowa służą do zaspokojenia celów osobistych sprawcy, czy też sprawca ma wobec nich inne zamiary. „Znaczna ilość środków odurzających lub substancji psychotropowych w rozumieniu ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii

¹⁵⁸ Konwencja O OCHRONIE PRAW CZŁOWIEKA I PODSTAWOWYCH WOLNOŚCI sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z zm.).

¹⁵⁹ Art. 47 Konstytucji

¹⁶⁰ P. Sarnecki [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II, wyd. II, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, art. 47.

¹⁶¹ K. Tkaczyk-Rymanowska, *Refleksje na temat art. 62 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii na tle karnoprawnym i konstytucyjnym*, *Ius Novum* 15 (1)/2021, s. 57.

„jest to taka ilość, która mogłaby jednorazowo zaspokoić potrzeby co najmniej kilkudziesięciu osób uzależnionych”¹⁶². W wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu, sygn. akt II AKa 63/16, stwierdzono że „aby możliwe było zaspokojenie potrzeb (a zatem odurzenie) jednej osoby konieczna jest co najmniej ilość wynosząca 1 gram, pozwalająca przygotować porcje od 2 do 3 i dopiero zużycie tej ilości stwarza możliwość odurzenia jednej osoby uzależnionej”¹⁶³.

W obecnym stanie prawnym w art. 62 ust. 3 u.p.n. wyróżnia się taką sytuację jak „wypadek mniejszej wagi” Zgodnie z postanowieniem Sądu Najwyższego z dnia 9 stycznia 2019 w sprawie IV KK 717/18, w określaniu wypadku mniejszej wagi „należy brać pod uwagę nie tylko samą ilość środka odurzającego lub substancji psychotropowej, która wystarczała na utworzenie jednej porcji skutecznej psychoaktywnie, ale także rodzaj narkotyku (np. amfetamina nienależąca do narkotyków najłagodniejszych) oraz okoliczności podmiotowe czynu (np. że oskarżony był już karany za przestępstwo z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii)”¹⁶⁴. Zgodnie z wyrokiem Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 26 września 2013 r. sygn. akt. II AKa 202/13, przy ocenie tego czy zachodzi przypadek mniejszej wagi, należy wziąć pod uwagę wszystkie znamiona podmiotowe i przedmiotowe danego czynu oraz ocenić, czy konkretny czyn cechuje się niewysoką społeczną szkodliwością. Niewielka szkodliwość społeczna czynu jest podstawowym kryterium oceny, czy dany czyn można zakwalifikować jako wypadek mniejszej wagi¹⁶⁵. W przypadku gdy przedmiotem czynu jest posiadanie nieznaczej ilości środków odurzających, przeznaczonych na własny użytek, prokurator w postępowaniu przygotowawczym może umorzyć postępowanie, jeżeli orzeczenie wobec sprawcy kary byłoby niecelowe ze względu na okoliczności popełnienia czynu, a także stopień jego społecznej szkodliwości¹⁶⁶. *Ratio legis* tej regulacji jest obniżenie ilości osób skazanych za posiadanie nieznaczących ilości środków odurzających. Ustawodawca wskazał na niecelowość stosowania wobec niektórych osób posiadających narkotyki represji karnej, więc można tutaj zauważyć pewne odstępstwo od „zasady legalizmu” określonej w k.p.k.¹⁶⁷.

3. Dane statystyczne dotyczące przestępstwa posiadania marihuany

Przestępstwo jakim jest posiadanie marihuany, zgodnie z danymi opublikowanymi przez policję, jest jednym z najczęściej ujawnianych przestępstw, w ramach przestępczości narkotykowej w Polsce. Ze statystyk wynika, że w 2023 r. stwierdzono 61 713 przestępstw z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, w przypadku 37 710 przestępstw wszczęto postępowanie¹⁶⁸. Statystyki nie opisują, co prawda samych przestępstw posiadania konopi innych niż włókniste, a dotyczą

¹⁶² Wyrok SA w Katowicach z 18.10.2018 r., II AKa 440/18, LEX nr 2680896.

¹⁶³ Wyrok SA we Wrocławiu z 23.03.2016 r., II AKa 63/16, LEX nr 2047161.

¹⁶⁴ Postanowienie SN z 9.01.2019 r., IV KK 717/18, LEX nr 2604708.

¹⁶⁵ Wyrok SA we Wrocławiu z 26.09.2013 r., II AKa 202/13, LEX nr 1400513.

¹⁶⁶ Art. 62a u.p.n.

¹⁶⁷ W. Zontek [w:] *Komentarz do wybranych przepisów ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii*..., art. 62(a).

¹⁶⁸ [https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-kryminalne/ustawa-o-przeciwdzialan/122323,Przestepstwa-z-Ustawy-o-przeciwdzialaniu-narkomanii.html%5b\[dostęp: 22.10.2025 r.\]](https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-kryminalne/ustawa-o-przeciwdzialan/122323,Przestepstwa-z-Ustawy-o-przeciwdzialaniu-narkomanii.html%5b[dostęp: 22.10.2025 r.]).

wszystkich środków odurzających i substancji psychotropowych. Jeszcze w 2000 r. tych postępowań było 5 592, oznacza to, że do 2023 r. ich liczba wzrosła ponad pięciokrotnie. Pokazuje to jak częstym zjawiskiem są przestępstwa narkotykowe oraz poziom zaabsorbowania nimi wymiaru sprawiedliwości. W stosunku do większości posiadaczy narkotyków nie prowadzono wcześniej żadnej działalności operacyjnej, przestępstwa te najczęściej są wykrywane na skutek rutynowej działalności patrolowej¹⁶⁹. We wszystkich przestępstwach narkotykowych najczęściej występującą substancją jest marihuana, odsetek środków psychotropowych i tzw. „twardych narkotyków” jest znacznie mniejszy. W 2013 r. został przeprowadzone badanie w ramach Europejskiego Raportu Narkotykowego, w którym polska zajęła 12 miejsce wśród badanych państw, jeśli chodzi o zażywanie konopi¹⁷⁰. Marihuana dostępna w Polsce pochodzi przede wszystkim z europejskich produkcji uprawiana, jest także z krajach trzecich. W 2017 r. kraje członkowskie zgłosiły aż 782 tysiące konfiskat produktów konopnych, w tym 440 tysięcy marihuany, 311 tysięcy haszyszu oraz 23 tysiące roślin konopi. Jedną z dróg tranzytowych do Europy prowadzi z Maroka do Hiszpanii, w tym drugim kraju w 2017 r. skonfiskowano 72% ogólnej skonfiskowanej ilości w UE. W 2012 r. liczba konfiskat osiągnęła najwyższą wartość 7 mln¹⁷¹. Najczęstszym miejscem popełniania przestępstw narkotykowych jest ulica, w 2011 r. było to 43% wszystkich przypadków, przestępstwa te najczęściej są popełniane pojedynczo, było to 91,3 % przypadków¹⁷².

Zorganizowana przestępczość narkotykowa, także jest bardzo rozwinięta, cechuje się ona wysoką profesjonalizacją jej członków, takie grupy często dysponują dużym kapitałem oraz bardzo dobrym wyposażeniem, a biznes narkotykowy ma charakter międzynarodowy i korzysta z nowoczesnej technologii.

4. Modele unormowań prawnych dotyczących posiadania konopi w państwach UE

W treści artykułu zostały uwzględnione wybrane państwa UE, gdyż celem jest zaprezentowanie trzech odmiennych podejść i modeli rozwiązań ustawowych w badanym obszarze, (model regulacyjno-kontrolny, model tolerancyjny, model prohibicyjno/represyjny).

4.1 Model regulacyjno-kontrolny

¹⁶⁹ K. Krajewski, Przestępstwo posiadania narkotyków oraz środki stosowane wobec jego sprawców w świetle badań aktowych, *Alkoholizm i Narkomania* 21, nr 3 (2008). Instytut Psychiatrii i Neurologii s. 224.

¹⁷⁰ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, *Europejski raport narkotykowy 2013: tendencje i osiągnięcia*, Lizbona: EMCDDA, 2013.
<https://kcpu.gov.pl/wp-content/uploads/2022/11/europejski-raport-narkotykowy-2013.-tendencje-i-osiagniecia.pdf> [dostęp 22.10.2025 r.]

¹⁷¹ W.Nawrocki, Policja w walce z uprawą konopi. Charakterystyka, zastosowanie, prawo, statystyka. Legionowo: Centrum Szkolenia Policji, 2016 s. 18.

¹⁷² <https://statystyka.policja.pl/st/informacje/82014,Przestepstwa-narkotykowe-w-statystyce-policyjnej.html> [dostęp: 22.10.2025 r.]

W Republice Federalnej Niemiec, polityka narkotykowa, przez wiele lat była oparta na ustawie o środkach odurzających „*Betäubungsmittelgesetz*”¹⁷³. Od 1 kwietnia 2024 r. weszła w życie ustawa „*Cannabisgesetz*”¹⁷⁴, która została podzielona na dwie zasadnicze części, jedna dotyczyła używania, posiadania i uprawy konopi na własny użytek przez osoby dorosłe, a druga dotyczyła wykorzystywania konopi do celów medycznych i naukowych. Celem wprowadzenia tych regulacji była ochrona zdrowia publicznego, uregulowanie rynku, zapewnienie kontroli jakości i ograniczenie zorganizowanej przestępczości zajmującej się narkotykami. Było to spowodowane bardziej liberalnym podejściu społeczeństwa, do posiadania niewielkich ilości konopi. Niemieckie prawo zezwala osobom pełnoletnim na posiadanie do 25 gramów konopi na własny użytek w przestrzeni publicznej oraz do 50 gramów w miejscu zamieszkania. W związku z tą zmianą powstały tak zwane kluby uprawowe „*Cannabis Social Clubs*”. Pierwsze kluby zaczęły działać w lipcu 2024 r. na zasadzie działalności „non-profit”, jednakże nie mogą one sprzedawać komercyjnie, ani reklamować konopi. Kluby mogą liczyć maksymalnie 500 członków. Ustawodawca zezwala również na uprawę 3 roślin konopi indyjskich na gospodarstwo domowe. Model ten zakłada ścisłą kontrolę jakości i ograniczenia dotyczące dostępu, co ma przeciwdziałać rozwojowi czarnego rynku. Jednocześnie Niemcy podkreślają znaczenie profilaktyki zdrowotnej, edukacji i monitorowania skutków reformy, przez co ich system plasuje się między rozwiązaniami liberalnymi a restrykcyjnymi. Taki model regulacji, można zakwalifikować jako regulacyjno-kontrolny.

4.2 Model tolerancyjny

Holandia reprezentuje jeden z najbardziej liberalnych modeli regulacji konopi w Europie. Regulacja prawna nie polega na pełnej legalizacji, lecz na systemie tolerancji (tzw. *gedoogbeleid*), który działa w taki sposób, że konsumpcja oraz komercjalizacja jest dopuszczona w odpowiednich kontrolowanych warunkach, jest to możliwe w wyznaczonych do tego klubach tzw. „*coffee shops*”. Podstawowym aktem prawnym, który reguluje politykę narkotykową w Holandii jest (*Opiumwet*)¹⁷⁵, uchwalona w 1928 r. i wielokrotnie nowelizowana. Ustawa wprowadza formalny zakaz posiadania, produkcji oraz handlu marihuaną i haszyszem. Posiadanie do 5 gramów marihuany lub haszyszu nie jest ścigane karnie, natomiast uprawa do pięciu roślin konopi indyjskich na potrzeby własne jest tolerowana, o ile nie towarzyszą temu inne przestępstwa takie jak przemyt, nielegalna dystrybucja i zagrożenie porządkowi publicznemu. Celem władz Holandii było dzielenie rynku miękkich

¹⁷³ Niemcy. Ustawa o środkach odurzających (*Betäubungsmittelgesetz – BtMG*) z 28 lipca 1981 r. (Bundesgesetzblatt I Nr. 19 z 16 lutego 1982 r., s. 905; zm. poprzez art. 1 ust. 13 i 14 ustawy z 18 czerwca 2021 r., BGBl. I s. 1629). Dostęp online: https://www.gesetze-im-internet.de/btmg_1981/BJNR106810981.html [dostęp: 22.10.2025 r.]

¹⁷⁴ Niemcy. *Gesetz zur Änderung des Konsumcannabisgesetzes und des Medizinal-Cannabisgesetzes* (BGBl. I Nr. 207 vom 25.06.2024). Dostęp online: <https://www.recht.bund.de/bgbl/1/2024/207/VO> [dostęp: 22.10.2025]

¹⁷⁵ Holandia, *Opiumwet* z dnia 12 maja 1928 r. (Dz.U. BWBR0001941), tekst jednolity z dnia 1 lipca 2025 r., dostęp: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001941/2025-07-01> [dostęp: 22.10.2025 r.]

narkotyków (*soft drugs*), takich jak marihuana, od twardych narkotyków (*hard drugs*), miało to ograniczyć ilość osób zmagających się z uzależnieniami od narkotyków i działalność przestępczości zorganizowanej. Cechami wskazującymi na liberalny charakter, jest tolerowanie posiadania niewielkich ilości, legalna sprzedaż w wyznaczonych do tego sklepach oraz podejście do redukcji szkód, oddzielając rynek miękkich i twardych narkotyków.

4.3 Model prohibicyjny/represyjny

Przykładem państwa które restrykcyjnie podchodzi do polityki narkotykowej jest Francja. Posiadanie oraz handel marihuaną są nielegalne, co wynika z przepisów kodeksu zdrowia publicznego (*Code de la santé publique*)¹⁷⁶. Posiadanie marihuany może być karane grzywną do 3 750 euro lub karą pozbawienia wolności do roku¹⁷⁷. We Francji ma zostać przeprowadzony eksperymentalny program medycznego używania marihuany, będzie on realizowany pod nadzorem ministerstwa zdrowia. Program ma być przeznaczony dla pacjentów cierpiących na poważne dolegliwości neurologiczne i bólowe. W praktyce rzadko stosuje się kary pozbawienia wolności, częstą praktyką jest stosowanie mandatów administracyjnych, kładzie się większy nacisk na ekonomiczny wymiar kar. Surowo podchodzi się do posiadania w miejscach publicznych i w pobliżu placówek edukacyjnych¹⁷⁸. Cechy świadczące o prohibicyjnym/represyjnym modelu to formalna kryminalizacja posiadania, znikoma tolerancja dla użycia rekreacyjnego, medyczna marihuana ograniczona tylko do wyjątkowych przypadków, a priorytetem jest prewencja i bezpieczeństwo publiczne.

5. Ocena konstytucyjna przepisów karnych dotyczących marihuany

Czy penalizacja w art. 62 spełnia wymogi konstytucyjne? Poniżej zostaną przedstawione argumenty za oraz przeciw tezie, że penalizacja na gruncie art. 62 u.p.n. spełnia test proporcjonalności. Przydatność i cel regulacji, jakie przyświecały ustawodawcy w kontekście penalizacji posiadania konopi innych niż włókniste, opierają się na ochronie zdrowia publicznego, porządku publicznego i bezpieczeństwa oraz przeciwdziałaniu narkomanii.

Penalizacja wpływa na społeczny odbiór posiadania, prawny zakaz i groźba kary, co spełnia funkcję prewencyjną oraz działa odstraszaюще na potencjalnych konsumentów środka odurzającego, jakim jest marihuana. Trybunał Konstytucyjny w orzeczeniu z 4 listopada 2014 r. w sprawie SK 55/13¹⁷⁹, w zakresie konopi innych niż włókniste uznał art 62 ust. 1 u.p.n. za zgodny z prawem do ochrony prywatności i nie naruszający istoty konstytucyjnych wolności i praw. Przepis ten zatem spełnia cel, jakim jest ochrona zdrowia publicznego i jest przydatny do jego realizacji. Istotnym orzeczeniem ściśle związanym z poprzednio przytoczonym wyrokiem jest

¹⁷⁶ Francja, *Code de la santé publique*, stan prawny na dzień 8 kwietnia 2021 r., [dostęp: 22.10.2025] https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000043343299.

¹⁷⁷ <https://wolnekonopie.org/2022/02/lisciem-po-mapie-cz-iv-czyli-konopie-we-francji/> [dostęp: 22.10.2025 r.]

¹⁷⁸ <https://faktykonopne.pl/legalnosc-marihuany-w-europie-przewodnik-a-z-2025/?utm> [dostęp: 22.10.2025 r.]

¹⁷⁹ Wyrok TK z dnia 17 marca 2015 r., sygn. akt SK 55/13, *Dz.U. z 2015 r., poz. 445*.

postanowienie TK z dnia 17 marca 2015 r. w sprawie S 3/15¹⁸⁰. Postanowienie rozważa problem kryminalizacji i penalizacji posiadania konopi innych niż włókniste, TK „potwierdził, że kryminalizacja i penalizacja posiadania (uprawiania) konopi innych niż włókniste jest, co do zasady, konstytucyjnie dopuszczalna. Stanowi usprawiedliwione (proporcjonalne) ograniczenie prawa do prywatności. Uzasadniając swe rozstrzygnięcie, TK podkreślił, że o kryminalizacji posiadania narkotyków (w tym marihuany) przesądziły szeroko rozumiane względy zdrowotne, jak również sposób postrzegania narkomanii w Polsce”. Jedną z kwestii, która była rozstrzygana w toku postępowania, było wykorzystywanie marihuany w celach leczniczych. Trybunał Konstytucyjny stwierdził że, dopuszczalne jest stosowanie marihuany w celach medycznych, głównie w celu leczenia negatywnych objawów chemioterapii, stosowanej w chorobach nowotworowych. Stanowisko to jest zgodne z aktualnymi badaniami naukowymi. Trybunał Konstytucyjny nie przesądził o sposobie prawnego uregulowania przez ustawodawcę stosowania marihuany w medycynie, wskazał jedynie na potrzebę unormowania tej kwestii. Polemizując ze stanowiskiem TK penalizację posiadania niewielkich ilości marihuany na własny użytek trudno uznać za środek niezbędny, skoro państwo dopuszcza legalny dostęp do alkoholu substancji, której szkodliwość zdrowotna i społeczna jest dobrze udokumentowana i w wielu aspektach wyższa niż marihuany¹⁸¹. Jeżeli ustawodawca toleruje używanie alkoholu, to utrzymywanie surowszego reżimu wobec konopi osłabia tezę o konsekwentnym i spójnym realizowaniu celów zdrowotnych przez państwo.

Czy zakres penalizacji jest niezbędny oraz czy istnieje, inny mniej uciążliwy dla jednostki środek, który efektywnie spełniałby jej cele? W literaturze istnieje pogląd, którego przedstawicielką jest dr Katarzyna Tkaczyk-Rymanowska, twierdzi ona że, penalizacja posiadania, a w szczególności w kontekście niewielkich ilości i własnego użycia, wydaje się nadmierna ingerencja w wolność jednostki i autonomię.

Ustawodawca powinien rozważyć traktowanie posiadania, w kontekście medyczno-społecznym, a nie karnoprawnym. Wywnioskować można że regulacja art. 62 jest bardziej restrykcyjna niż to konieczne, obecna polityka karna prowadzona przez ustawodawcę eliminuje lub ogranicza możliwość stosowania alternatywnych środków np. administracyjnych, czy terapeutycznych. Zatem spełnienie warunku konieczności budzi wątpliwości, w szczególności jeśli chodzi o posiadanie niewielkich ilości na własny użytek¹⁸². Czy kara lub groźba kary za posiadanie marihuany, jest adekwatna do korzyści społecznych jakimi jest ochrona zdrowia i porządek publiczny? Z jednej strony, kara więzienia może być w świetle społecznej konieczności uzasadniona i proporcjonalna, w przypadku znacznej ilości handlu narkotykami. Z drugiej strony w sytuacji posiadania niewielkich ilości i własnego użytku, kara więzienia lub groźba wydaje się być nieproporcjonalna wobec szkody społecznej, jaka może wyrządzić jednostka. Według przedstawicieli literatury, takie podejście może naruszać proporcję między celem, a obciążeniem jednostki¹⁸³.

¹⁸⁰ Postanowienie TK z 17.03.2015 r., S 3/15, OTK-A 2015, nr 3, poz. 39.

¹⁸¹ <https://www.who.int/publications/i/item/9789240096745> [dostęp: 28.11.2025 r.]

¹⁸² K. Tkaczyk-Rymanowska, *Karnoprawne aspekty posiadania narkotyków. Ujęcie statystyczne*, Rzeszów 2020.

¹⁸³ Ibidem, s. 50.

6. Propozycje de lege ferenda w celu liberalizacji przepisów dotyczących posiadania

Celem zmiany, byłoby ograniczenie nadmiernej represji prawa karnego, wobec osób posiadających konopie. Kara pozbawienia wolności za posiadanie małej ilości, na własny użytek, jest nieproporcjonalnie surowa do stopnia społecznej szkodliwości czynu. Dekryminalizacja lub wprowadzenie uproszczonych procedur administracyjnych dla posiadania drobnych ilości (np. poprzez uregulowanie jako wykroczenie lub zaniechanie ścigania) skutkować będzie znacznym ograniczeniem wpływu spraw o charakterze marginalnym do sądów powszechnych. W konsekwencji nastąpi zmniejszenie obciążenia sądów, co przyczyni się do przyspieszenia i usprawnienia postępowań w sprawach o wyższym stopniu szkodliwości społecznej.

W wyroku z dnia 1 września 2022 r. w sprawie *Thörn przeciwko Szwecji*, Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że „Państwa członkowskie dysponują szerokim marginesem uznania w kwestiach dotyczących polityki narkotykowej oraz regulacji dostępu do leków, jednak przy wykonywaniu tego marginesu powinny zapewnić, że decyzje organów krajowych nie prowadzą do nadmiernego obciążenia jednostki”¹⁸⁴.

Europejski Trybunał Praw Człowieka w sprawie *Palusiński przeciwko Polsce*¹⁸⁵, rozważał kwestię ingerencji państwa w prawa jednostki wynikające z Konwencji, w świetle obowiązujących w Polsce regulacji prawa karnego oraz procedur sądowych. ETPC podkreślił, że choć państwo ma prawo regulować w omawiany obszar, musi to czynić w sposób przewidywalny i proporcjonalny. Opierając się na tym orzeczeniu, należałoby wprowadzić do krajowego systemu prawnego przepis gwarantujący, że wszelkie czynności karne związane z substancjami psychoaktywnymi lub narkotykami będą objęte obowiązkiem zagwarantowania przez ustawodawcę jasności oraz przewidywalności regulacji, w szczególności poprzez ustanowienie w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii jasnych definicji zakresu działań niedozwolonych i zakresu dozwolonych przy zastosowaniu substancji (tak aby była zapewniona przewidywalność dla jednostki); wprowadzenie obowiązku informacyjnego wobec osób podejrzanych o naruszenia, dotyczącego skutków prawnych ich działań oraz dostępnych środków obrony.

W wielu krajach UE, liberalizacja przepisów przyniosła pozytywne efekty społeczne, ekonomiczne i zdrowotne, złagodzenie polityki karnej nie przyczyniło się do wzrostu uzależnień. Polski ustawodawca powinien wprowadzić podobne rozwiązania, aby kontrolować posiadanie, używanie i handel marihuaną, co znacznie ograniczyłoby przestępczość narkotykową. Celem polityki antynarkotykowej powinno być także profilaktyczne oddziaływanie na społeczeństwo, poprzez działania edukacyjne i terapeutyczne, nadmierne skupianie się na represji karnej

¹⁸⁴ *Thörn przeciwko Szwecji*, skarga nr 24547/18, wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 10 lutego 2022 r., HUDOC, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-217599> [dostęp: 04.11.2025 r.]

¹⁸⁵ *Palusiński przeciwko Polsce*, skarga nr 62414/00, decyzja Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 3 października 2006 r., HUDOC, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77537> [dostęp: 04.11.2025 r.]

pokazuje nie rozwiązuje źródła problemu. Skutecznym, możliwym do wprowadzenia rozwiązaniem jest łączenie oddziaływań socjalnych i medycznych. Kryminalizacja powinna być z elementów takiego oddziaływania, a nie celem samym w sobie.

Podsumowanie

Polskie unormowania w zakresie posiadania i używania konopi należą do jednym z najbardziej rygorystycznych w UE. Współcześnie obserwuje się tendencję do zliberalizowania przepisów odnoszących się do tzw. narkotyków miękkich w państwach europejskich. Wydaje się, że w Polsce taka liberalizacja jest dopuszczalna w świetle przepisów konstytucyjnych, ale wymagałaby oczywiście zmian w ustawach zwykłych. Doprowadziłoby to do wielu pozytywnych skutków: odciążenia sądów, zmniejszeniem „karalności” wśród młodych ludzi, korzystających sporadycznie z niewielkich ilości tego środka odurzającego, umożliwiłoby to korzystanie z konopi przez osoby potrzebujące, w charakterze środka leczniczego¹⁸⁶.

Rosnące zainteresowanie konopiami oraz większa akceptacja społeczeństwa dla korzystania z tego rodzaju używek powinna wymusić na ustawodawcy zmianę prawa zgodnie z oczekiwaniami społecznymi, przy zachowaniu pewnych ograniczeń w tym względzie. Należy stwierdzić, że penalizacja posiadania konopi innych niż włókniste jest nieskuteczna i ma znikomą wartość prewencyjną, co potwierdzają tysiące generowanych spraw sądowych. Liberalizacja polityki karnej w tym zakresie mogłaby wpłynąć na odciążenie wymiaru sprawiedliwości, co przełożyłoby się na jego skuteczność w przeciwdziałaniu poważnym przestępstwom narkotykowym.

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest przeanalizowanie regulacji prawnych dotyczących przestępstwa posiadania konopi innych niż włókniste, przedstawienie różnych perspektyw, określenie konstytucyjnych granic ingerencji w prawa jednostki. W treści przeanalizowana została praktyka organów ścigania i sądów, regulacje prawne dotycząca posiadania konopi w poszczególnych krajach UE. Dokonana została konstytucyjna ocena przepisów karnych dotyczących marihuany w szczególności art. 62 u.p.n, a także propozycje „de lege ferenda” w celu liberalizacji przepisów dotyczących posiadania.

Słowa kluczowe: marihuana, prawo karne, konstytucja, zasada proporcjonalności, depenalizacja, polityka narkotykowa, prawa człowieka, granice represji karnej, liberalizacja prawa

Summary

¹⁸⁶ K. Krajewski, *Przestępstwo posiadania...*, s. 222.

The aim of this article is to analyze the legal regulations concerning the offence of possession of cannabis other than fibrous hemp, to present various perspectives, and to determine the constitutional limits of interference with individual rights. The article examines the practice of law enforcement authorities and courts, as well as the legal regulations on cannabis possession in individual EU countries. It also provides a constitutional assessment of criminal provisions concerning marijuana, in particular Article 62 of the Act on Counteracting Drug Addiction, and offers *de lege ferenda* proposals aimed at liberalizing the regulations on possession

Key words: penalization, marijuana, criminal law, constitution, human rights, decriminalization, drug policy, limits of criminal repression, legal liberalization.

Bibliografia

Akty prawne

1. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).
2. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).
3. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1939 ze zm.)

Akty prawne wybranych państw UE

1. Francja, *Code de la santé publique*, stan prawny na dzień 8 kwietnia 2021.
2. Niemcy. *Ustawa o środkach odurzających (Betäubungsmittelgesetz – BtMG) z 28 lipca 1981 r.* (Bundesgesetzblatt I Nr. 19 z 16 lutego 1982 r., s. 905; zm. poprzez art. 1 ust. 13 i 14 ustawy z 18 czerwca 2021 r., BGBl. I s. 1629).
3. Niemcy. *Gesetz zur Änderung des Konsumcannabisgesetzes und des Medizinal-Cannabisgesetzes (BGBl. I Nr. 207 vom 25.06.2024)*
4. Holandia, *Opiumwet* z dnia 12 maja 1928 r. (Dz.U. BWBR0001941), tekst jednolity z dnia 1 lipca 2025.

Piśmiennictwo

1. Krajewski, Krzysztof. „Przestępstwo posiadania narkotyków oraz środki stosowane wobec jego sprawców w świetle badań aktowych.” *Alkoholizm i Narkomania* 21, nr 3 (2008). Instytut Psychiatrii i Neurologii.
2. Nawrocki, Wojciech. *Policja w walce z uprawą konopi. Charakterystyka, zastosowanie, prawo, statystyka*. Legionowo: Centrum Szkolenia Policji, 2016.
3. Sarnecki P. [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Tom II, wyd. II, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016.

4. Tkaczyk-Rymanowska K., *Karnoprawne aspekty posiadania narkotyków. Ujęcie statystyczne*, Rzeszów 2020.
5. Tkaczyk-Rymanowska K., *Refleksje na temat art. 62 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii na tle karnoprawnym i konstytucyjnym*, *Ius Novum* 15 (1)/2021.
6. Zontek W. [w:] *Komentarz do wybranych przepisów ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii [w:] Przestępstwa narkotykowe i dopalacze. Komentarz*, red. W. Górski, D. Zając, Kraków.

Orzecznictwo

1. Wyrok TK z 26.04.1995 r., K 11/94, OTK 1995, nr 1, poz. 12.
2. Wyrok TK z 30.10.2006 r., P 10/06, OTK-A 2006, nr 9, poz. 128.
3. Wyrok TK z dnia 5 kwietnia 2011 r. sygn. akt P 26/09 (Dz. U. Nr 81, poz. 449).
4. Wyrok TK z dnia 17 marca 2015 r., sygn. akt SK 55/13, (Dz. U. z 2015 r., poz. 445).
5. Postanowienie TK z dnia 17 marca 2015 r., sygn. S 3/15, OTK-A 2015, nr 3, poz. 39. Postanowienie SN z 9.01.2019 r., IV KK 717/18, LEX nr 2604708.
6. Wyrok SA we Wrocławiu z 26.09.2013 r., II AKa 202/13, LEX nr 1400513.
7. Wyrok SA we Wrocławiu z 23.03.2016 r., II AKa 63/16, LEX nr 2047161.
8. Wyrok SA w Katowicach z 18.10.2018 r., II AKa 440/18, LEX nr 2680896.

Orzecznictwo ETPC

1. *Palusiński przeciwko Polsce*, skarga nr 62414/00, decyzja z dnia 3 października 2006 r., HUDOC, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77537>.
2. *Thörn przeciwko Szwecji*, skarga nr 24547/18, wyrok z dnia 10 lutego 2022 r., HUDOC, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-217599>.

Źródła internetowe

https://wolnekonopie.org/wp-content/uploads/2020/07/Polacy-o-marihuanie_Raport-Kantar-dla-Stowarzyszenie-Wolne-Konopie.pdf

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, *Europejski raport narkotykowy 2013: tendencje i osiągnięcia*, Lizbona: EMCDDA, 2013.
<https://kcpu.gov.pl/wp-content/uploads/2022/11/europejski-raport-narkotykowy-2013.-tendencje-i-osiagniecia.pdf>

<https://statystyka.policja.pl/st/informacje/82014,Przestepstwa-narkotykowe-w-statystyce-policyjnej.html>

<https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-kryminalne/ustawa-o-przeciwdzialan/122323,Przestepstwa-z-Ustawy-o-przeciwdzialaniu-narkomanii.html>

<https://faktykonopne.pl/legalnosc-marihuany-w-europie-przewodnik-a-z-2025/?utm>

<https://wolnekonopie.org/2022/02/lisciem-po-mapie-cz-iv-czyli-konopie-we-francji/>

<https://www.who.int/publications/i/item/9789240096745>.

Zuzanna Papaj

Wydział Nauk Prawnych i Ekonomicznych Uniwersytetu Zielonogórskiego

Prawo osób tej samej płci do sformalizowania związku w Polsce - wprowadzenie do zagadnienia

Wprowadzenie

Dynamiczne przemiany społeczne ostatnich dekad unaocznily problem niejednoznacznego statusu prawnego osób nieheteronormatywnych. Zagadnienie to jest przedmiotem licznych dyskusji, a mimo tego wciąż pozostawia osoby należące do mniejszości seksualnych w sytuacji niewystarczającej ochrony prawnej. Rozbieżne stanowiska doktryny, niejednoznaczna interpretacja przepisów Konstytucji i spory w społeczeństwie, dotyczą w szczególności możliwości instytucjonalizacji¹⁸⁷ (poddania reżimowi prawnemu) ustawowej związków jednopłciowych. Tematyka małżeństw nieheteroseksualnych stanowi nader istotne, a jednak wciąż kontrowersyjne zagadnienie.

W niniejszym artykule skupiono się przede wszystkim na analizie istniejących rozwiązań prawnych, orzecznictwa oraz ujęciu doktrynalnym, które stanowią punkt wyjścia dla rozważań dotyczących instytucjonalnych rozwiązań problematyki związków osób tej samej płci. Celem artykułu jest analiza luk i kolizji prawnych oraz ich wpływu na prawa człowieka w kontekście braku możliwości zawarcia małżeństwa lub zarejestrowania związków partnerskich w polskim systemie prawnym. Artykuł koncentruje się na przybliżeniu problemu prawnego o podłożu społecznym oraz wskazaniu jego znaczenia dla osób homoseksualnych, pozostających w stałych, niesformalizowanych związkach. Prawo polskie, wierne tradycyjnemu modelowi rodziny, obecnie nie przewiduje możliwości instytucjonowania związków tworzonych przez członków mniejszości seksualnych. Przedmiotowe rozważania zostały ukierunkowane na analizę oraz refleksję dotyczącą aktualnego statusu prawnego osób homoseksualnych, w aspekcie możliwości zawarcia formalnego związku.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej a możliwości sformalizowania związku partnerskiego osób homoseksualnych - stanowiska doktryny

Kluczowe znaczenie dla podjęcia wspomnianego zagadnienia stanowi art. 18 Konstytucji RP, odnoszący się do instytucji małżeństwa. Przepis ten brzmi następująco: "Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej."¹⁸⁸ Podobne sformułowanie, pod względem podmiotowym, figuruje w art. 1§1 Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego,

¹⁸⁷ E. Łętowska, J. Woleński, *Instytucjonalizacja związków partnerskich a Konstytucja RP z 1997 r.*, "PAŃSTWO I PRAWO", nr 6/2013, s. 16.

¹⁸⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.), dalej: Konstytucja RP.

określającym przesłanki zawarcia małżeństwa: "Małżeństwo zostaje zawarte, gdy mężczyzna i kobieta jednocześnie obecni złożą przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego oświadczenia, że wступują ze sobą w związek małżeński."¹⁸⁹ Znaczna część doktryny podnosi, że wywiedziona z tych regulacji norma prawna, jednoznacznie wskazuje na warunkującą powstanie związku małżeńskiego, różną tożsamość płciową nupturientów. Wykluczona zostaje tym samym możliwość skorzystania z instytucji małżeństwa przez osoby homoseksualne. Na gruncie tych rozważań nasuwa się wniosek, iż w związku z obecnie obowiązującym art. 18 Konstytucji RP oraz art. 1 KRO, nie istnieje sposobność do uznania małżeństw jedнопłciowych, choć i tu nie trudno o odmienne głosy.

W doktrynie pojawiają się zdania, zgodnie z którymi brak możliwości zawarcia związku małżeńskiego przez osoby homoseksualne, dotyczy nie tylko zachowania ekskluzywnego charakteru pojęcia "małżeństwo" dla związku kobiety i mężczyzny, lecz także skutków wywieranych przez ową instytucję. Art. 18 Konstytucji RP ma implikować konstytucyjne wyłączenie ekwiwalentnego traktowania związków osób tej samej płci i tradycyjnego małżeństwa heteroseksualnego¹⁹⁰. Nie bez znaczenia, wobec takiego stanu rzeczy, pozostaje geneza art. 18 Konstytucji RP. Już w Konstytucji z 1952 r. odnotowano szczególną ochronę małżeństwa jako podmiotu uprzywilejowanego, a następnie rozwiązanie to powielono w obecnie obowiązującym akcie prawnym. Wskazuje to na przywiązanie suwerena do powszechnie szanowanej instytucji oraz jej zakorzenienie w polskiej kulturze i tradycji.¹⁹¹ Z aksjologicznego punktu widzenia, stanowi ona jedną z kluczowych wartości społecznych, współtworząc fundament tożsamości narodowej. Opozycjoniści uznawania instytucjonalizacji homoseksualnych związków uzasadniają swoje stanowisko obawą o zagrożenie dla standardowo pojmowanego pojęcia rodziny, której podstawą jest małżeństwo mężczyzny i kobiety.¹⁹² W tym kontekście zaakcentować należy także fakt nieprzypadkowego umiejscowienia art. 18 Konstytucji RP w systematyce aktu prawnego, a mianowicie w rozdziale I, zatytułowanym "Rzeczpospolita", określającym naczelne zasady ustroju Rzeczypospolitej Polskiej¹⁹³. Racjonalny ustawodawca takim zabiegiem, po raz kolejny, podkreślił nadrzędne znaczenie rodziny i małżeństwa, nie tylko dla społeczeństwa, lecz także dla systemu prawnego *sensu largo*. W końcu to właśnie Konstytucja, jako wyraz woli suwerena, zajmując najwyższe miejsce w hierarchii aktów prawa, stanowi punkt odniesienia dla kierunku rozwoju państwa oraz wyznacza granice i zasady jego funkcjonowania.

W świetle odmiennej interpretacji przepisów Konstytucji, zwolennicy instytucjonalizacji związków osób tej samej płci wskazują, iż art. 18 Konstytucji RP *expressis verbis* nie wyłącza możliwości wprowadzenia innych niż małżeństwo form prawnego uregulowania relacji osób tej samej płci. Zaznaczając jednocześnie, iż jest to norma programowa, adresowana do organów władzy publicznej, stanowiąca jedynie podstawę postulatów dotyczących zapewnienia małżeństwu odpowiedniego poziomu ochrony prawnej. Nie definiuje ona tej instytucji, nie przesądza o jej ekskluzywności, ani o zakazie przyznawania prawnej ochrony związkom alternatywnym - w szczególności na

¹⁸⁹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2023 r. poz. 2809, z 2025r. poz. 897.), dalej: KRO.

¹⁹⁰ E. Łętowska, J. Woleński, op.cit., s. 21-22.

¹⁹¹ Z. Strus, *Znaczenie artykułu 18 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, "Palestra" 9/2014, s. 235-236.

¹⁹² *Ibidem* s. 237.

¹⁹³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 5 kwietnia 2011 r., sygn. akt P 26/09.

poziomie ustawodawstwa zwykłego¹⁹⁴. Tutaj należy przytoczyć argument, zgodnie z którym umożliwienie instytucjonalizowania związków osób tej samej płci, nie stanowi zagrożenia dla konstytucyjnie chronionego małżeństwa, pojmowanego tradycyjnie jako związek kobiety i mężczyzny. Wynika to z faktu, że obie instytucje dotyczą odmiennych grup podmiotów, a tym samym nie pozostają względem siebie w relacji konkurencyjnej ani substytucyjnej.

Relevantne w tej materii będą również inne postanowienia Konstytucji. W szczególności te, dotyczące praw i wolności człowieka oraz zakazu dyskryminacji. Za punkt wyjściowy uznać należy art. 1 Konstytucji RP, który brzmi następująco: "Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli". Na jego gruncie możliwe jest poparcie argumentu, zgodnie z którym kierunek rozwoju Rzeczypospolitej nie powinien być w pełni zależny od przekonań większości. Skoro dobro wspólne rozumiane jest jako "suma tych warunków życia społecznego, dzięki którym jednostki, rodziny i zrzeszenia mogą pełniej i łatwiej osiągnąć swoją własną doskonałość"¹⁹⁵, to w powinności państwa leży tworzenie warunków, w których również mniejszości – w tym seksualne – mogą rozwijać się w poczuciu bezpieczeństwa i akceptacji. Postawienie tezy, jakoby art. 1 Konstytucji RP stanowił bezpośrednią podstawę do żądania instytucjonalizacji związków jedнопłciowych, byłoby zbyt pochopnym wnioskiem. Z całą pewnością natomiast, realizacja konstytucyjnej zasady dobra wspólnego, powinna zapewnić mniejszościom seksualnym możliwość pełnego uczestnictwa w życiu społecznym. Empatyczne podejście do problemów związków jedнопłciowych mieści się więc w ramach troski o państwo jako o wspólnotę, w której każdy obywatel może w sposób godny dążyć do własnego dobra.

Zagadnienie instytucjonalizacji związków jedнопłciowych można rozpatrywać także na gruncie art. 32 Konstytucji RP, odnoszącego się do równości wobec prawa oraz zakazu dyskryminacji. Art. 32 Konstytucji RP *expressis verbis* wskazuje, że "wszyscy są wobec prawa równi" i nikt nie może być dyskryminowany z jakiegokolwiek przyczyny. Wspomniana norma prawna w kontekście poruszanego zagadnienia (instytucjonalizacji związków jedнопłciowych) nie oznacza, że ustawodawca ma obowiązek przyznania wszystkim formom relacji interpersonalnych statusu prawnego tożsamego z małżeństwem, jako że Konstytucja pozostawia w tym zakresie pewien zakres swobody regulacyjnej. Realizacja tej zasady nakazuje jednak, by państwo uwzględniało potrzeby określonej grupy obywateli, nawet jeśli ich sytuacja różni się od większościowej. Równość wobec prawa wymaga analizowania przez ustawodawcę skutków braku regulacji i podejmowania działań niwelujących nieuzasadnione nierówności. Z drugiej strony, przeciwnicy instytucjonalizacji zauważają, że to właśnie art. 32 Konstytucji RP uniemożliwia dopuszczenie formalizowania związków osób tej samej płci. Ustrojodawca, jako podmiot legitymowany do rozstrzygnięć aksjologicznych, miał celowo wprowadzić instytucję małżeństwa jako jedyną formę intymno-majątkowego związku dwojga ludzi (kobiety i mężczyzny). Nadanie konstytucyjnej ochrony prawnej małżeństwu, w tym kontekście, stanowi w rozważanej materii swoiste rozstrzygnięcie, które nie może być kontrolowane przez art. 32 Konstytucji RP¹⁹⁶. Należy zatem zauważyć, że ocena, czy brak regulacji prawnych w tym przypadku świadczy o występowaniu tendencji

¹⁹⁴ E. Łętowska J. Woleński, op.cit., teza 1.

¹⁹⁵ M. Safjan, R. Bosek; *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*; wyd. M. Piechowiak, Art. 1 Konst. T.

¹⁹⁶ M. Szydło; *Instytucjonalizacja związków partnerskich w świetle art. 18 i 32 Konstytucji RP* [w:] *Zeszyty prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu*, red. Wojciech Arndt, Warszawa 2017, s. 27.

dyskryminujących, czy o ochronie tożsamości narodowej, nie jest jednoznaczna. Wskazana teza stanowi trafne zobrazowanie pluralizmu stanowisk prezentowanych w doktrynie.

W kontekście przedstawionych argumentów, niebagatelne znaczenie ma również art. 47 Konstytucji RP, który przewiduje zasadę ochrony życia prywatnego. Zwolennicy instytucjonalizacji podnoszą, iż to właśnie art. 47 Konstytucji RP w zw. z art. 32 ust. 2 Konstytucji RP stanowi punkt odniesienia dla aspiracji zmierzających do objęcia związków osób tej samej płci reżimem prawnym. W ocenie przedstawicieli doktryny prezentujących to stanowisko, "zarzut dyskryminacyjny dotyka tu pozbawienia homoseksualistów pewnych form wyboru co do decydowania o swoim życiu osobistym, który istnieje w wypadku osób heteroseksualnych"¹⁹⁷. Sposobność decydowania dotyczy w tym wypadku pozostawania w stanie wolnym bądź wstępowania w związek małżeński.

Ponadto, odnotować trzeba, że jak wskazuje literatura przedmiotu - z uwagi na art. 32 Konstytucji RP "nie byłoby w każdym przypadku dopuszczalne uprzywilejowanie sytuacji prawnej małżonków, względem stron porównywalnego związku partnerskiego osób tej samej płci, z powołaniem się wyłącznie na ochronę małżeństwa przewidzianą w art. 18 Konstytucji RP"¹⁹⁸. Stwierdzenie to jest zasadne, ponieważ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej powinna być interpretowana jako spójna całość, w oparciu o całokształt jej postanowień. W świetle powyższego należy stwierdzić, że przy zachowaniu konstytucyjnej ochrony małżeństwa, o której mowa w art. 18 Konstytucji RP, Konstytucja nie wyklucza uznania instytucjonalizacji związków jedнопłciowych. Wprowadzenie odpowiednich ram prawnych powinno stanowić wyraz woli suwerena, realizowanej w ramach demokratycznego procesu legislacyjnego. Kwestia ta prowadzi jednak do dalszego zagadnienia, jakim są społeczne nastroje, stanowiące istotny wskaźnik gotowości ogółu na ewentualne zmiany legislacyjne.

Spoleczne i faktyczne implikacje braku instytucjonalizacji związków jedнопłciowych

Analiza problematyki instytucjonalizacji związków osób tej samej płci powinna sięgać poza ramy rozważań o charakterze wyłącznie normatywnym, w szczególności konstytucyjnym. Chociaż są one fundamentalne, uchwycenie istoty zagadnienia wymaga zagłębienia się w bezpośrednio powiązane z nią czynniki, wywiedzione z rzeczywistości społecznej, w której normy prawne funkcjonują. Zagadnienie formalizacji związków osób tej samej płci należy zatem rozpatrywać z uwzględnieniem aspektów społecznych i praktycznych, których analiza - obok rozważań prawnokonstytucyjnych - umożliwia pełną ocenę konsekwencji braku uznania tych relacji.

Punktem wyjścia dla zasygnalizowanych rozważań jest raport IPSOS z 2024 roku, zgodnie z którym niemal 10% polskiego społeczeństwa stanowią osoby należące do mniejszości seksualnych. Rezultat ten ma być o pięć punktów procentowych wyższy od osiągniętego w badaniu Polskiego Towarzystwa Seksuologicznego z 2016 roku¹⁹⁹. Podobny wynik opracował niemiecki instytut Dalia, wskazując w 2016 roku, że niemal

¹⁹⁷ E. Łętowska J. Woleński, op.cit., s. 18.

¹⁹⁸ J. Pawliczak, *Opinia prawna na temat potrzeby oraz dopuszczalności instytucjonalizacji związków partnerskich osób tej samej płci (w świetle prawa cywilnego oraz konstytucyjnego)*, "Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego", s. 20.

¹⁹⁹ *Ile osób LGBT+ jest w Polsce? Dane mogą zaskoczyć*, "Rzeczpospolita" 18.12.2024

<https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art41592161-ile-osob-lgbt-jest-w-polsce-dane-moga-zaskoczyc> [dostęp 25.10.2025 r.].

dwa miliony Polaków deklaroowało przynależność do społeczności LGBT+²⁰⁰. Należy podkreślić, że kontrowersyjny charakter omawianego zagadnienia znajduje odzwierciedlenie w rozbieżnym sposobie interpretacji wyników badań sondażowych. Część badaczy wskazuje, że odsetek osób należących do mniejszości seksualnych może być zaniżony, ze względu na obawy przed stygmatyzacją. Inni zwracają uwagę na domniemaną płynność otrzymanych rezultatów, będących konsekwencją tego, że deklarowanie tożsamości psychoseksualnej jest dynamiczne i może ulegać zmianom w procesie społecznej integracji.

Wobec istniejących wątpliwości, dotyczących wiarygodności przybliżonej liczby osób należących do mniejszości seksualnych w Polsce, oszacowanie skali stałych związków jedнопłciowych wydaje się zadaniem jeszcze bardziej złożonym. Ponadto, należy mieć na względzie, że przynależność do LGBT+ nie jest tożsama z tworzeniem związku jedнопłciowego, czy też orientacją homoseksualną w ogólności. Można przyjąć jednak, że wzrastający odsetek osób identyfikujących się z tą grupą, przesądza o zasadności uznania problematyki instytucjonalizacji związków jedнопłciowych za zagadnienie o coraz większej doniosłości społecznej i prawnej. Istotne znaczenie w rozważanej kwestii będzie miała również, a być może przede wszystkim, opinia suwerena. Jeśli wierzyć sondażom, dowolną formę legalizacji związków tej samej płci popiera w przybliżeniu ponad połowa Polaków²⁰¹. Jest to znaczący wzrost względem ubiegłych lat, kiedy to poparcie dla wprowadzenia regulacji instytucjonalizujących związki homoseksualne wynosiło zaledwie 25% w 2011 roku²⁰². Przytoczone dane dość wyraźnie sugerują, że społeczeństwo zaczyna kreować nową rzeczywistość, w której tolerancja nie kończy się na relacji damsko-męskiej. Zdaniem części doktryny „wartości te będą wzrastać nawet bez wprowadzenia w życie ustaw(y) o związkach partnerskich. Polska nie jest i nie będzie „samotną wyspą” w globalnym morzu przemian społecznych [...] przyczynia się do tego m.in. globalizacja świata i jego sekularyzacja, a także przemiany w rozumieniu prywatności i sposobów jej manifestowania.”²⁰³ Poparcie dla wskazanego argumentu ma stanowić kształtujący się w Europie konsens w zakresie akceptacji związków jedнопłciowych, w jakiegokolwiek formie prawnej. Do 2025 roku dotyczyło to aż dwudziestu państw, z czego ¼ wprowadziła swoje regulacje w ciągu ostatnich pięciu lat. Warto jednak zaznaczyć, że powstający konsens nie ma charakteru absolutnego, a jedynie kierunkowy. Przedstawione dane sondażowe, chociaż wyrażają wzrastające poparcie dla formalizowania związków jedнопłciowych, wciąż stanowią świadectwo kontrowersyjności analizowanego zagadnienia. Opinia publiczna, podobnie jak doktryna, dzieli się na dwa niemalże równe obozy, a brak jednomyślności nie sprzyja wprowadzaniu regulacji dotyczących zagadnienia, które pozostaje przedmiotem napięć światopoglądowych. Na tym tle zasadne wydaje się stwierdzenie, że na obecnym etapie rozwoju społecznego, realizowanie postulatów instytucjonalizacji związków jedнопłciowych może być

²⁰⁰ *Liczba osób LGBT w Polsce i Europie*, „Portal Statystyczny”, 20.09.2020 r.

<https://portalstatystyczny.pl/liczba-osob-lgbt-w-europie-i-w-polsce/> [dostęp 25.10.2025 r.].

²⁰¹ Raport, *Polki i Polacy popierają legalizację związków jedнопłciowych*, „IPSOS”, 2025.

<https://www.ipsos.com/pl-pl/polki-i-polacy-popieraja-legalizacje-zwiazkow-jednoplciowych>, [dostęp 26.10.2025 r.].

²⁰² Raport, *Związki partnerskie – tak czy nie?*, „CBOSNEWS”, nr 15/2024.

<https://www.cbos.pl/PL/publikacje/news/2024/15/newsletter.php> [dostęp 26.10.2025 r.].

²⁰³ E. Łętowska, J. Woleński, op.cit., s. 21.

przedwczesne. Nie oznacza to jednak, że idea wprowadzenia wspomnianych regulacji jest niesłuszna..

Aby móc jednoznacznie stwierdzić, czy w Polsce istnieje lub kształtuje się potrzeba instytucjonalizacji związków osób homoseksualnych, należy przyrzeć się reżimowi prawnemu, który jak dotąd szczątkowo reguluje kwestie związane z życiem codziennym wspomnianej grupy podmiotów. W obowiązującym stanie prawnym, osoby tej samej płci mogą pozostawać jedynie w relacji nieformalnej. Powstały w wyniku podjęcia wspólnego pożycia związek, jest rezultatem czynności faktycznej, a nie prawnej - w przeciwieństwie do zawarcia małżeństwa. Podobnie, zakończenie owego związku nie wywiera skutków na płaszczyźnie normatywnej. W tym kontekście, brak regulacji skutkuje niezapewnieniem ochrony *ex lege* na wypadek rozpadu relacji bądź śmierci jednego z partnerów²⁰⁴. Nie oznacza to jednak, że wskazany krąg podmiotów jest całkowicie wyłączony spod ochrony prawnej. Na mocy pojedynczych regulacji, partnerzy mogą zostać objęci określonymi uprawnieniami, pod warunkiem spełnienia przesłanek ustawowych.

Przykładem może być art. 691 Kodeksu Cywilnego: „W razie śmierci najemcy lokalu mieszkalnego w stosunek najmu lokalu wstępują: małżonek niebędący współnajemcą lokalu, dzieci najemcy i jego współmałżonka, inne osoby, wobec których najemca był obowiązany do świadczeń alimentacyjnych, oraz osoba, która pozostawała faktycznie we wspólnym pożyciu z najemcą.”²⁰⁵ Stosownie do dalszej części przepisu, wymienione enumeratywnie podmioty wstępują w stosunek najmu lokalu mieszkalnego, pod warunkiem zamieszkiwania w lokalu wraz z najemcą do chwili jego śmierci. W kontekście obejmowania osób pozostających w związkach jednopłciowych ochroną prawną, przełomem okazała się Uchwała Sądu Najwyższego, w której stwierdzono, że „Osobą faktycznie pozostającą we wspólnym pożyciu z najemcą – w rozumieniu art. 691 § 1 k.c. – jest osoba połączona z najemcą więzią uczuciową, fizyczną i gospodarczą; także osoba tej samej płci.”²⁰⁶ Podobne uprawnienia przysługują partnerom tej samej płci w związku z uznaniem ich za osobę bliską zgodnie z art. 923 KC, a także osoby najbliższe w świetle art. 115 Kodeksu Karnego²⁰⁷ i art. 182 Kodeksu Postępowania Karnego²⁰⁸. Wspomniane regulacje umożliwiają odpowiednio czasowe korzystanie z mieszkania po śmierci spadkodawcy oraz odmowę składania zeznań przeciwko partnerowi. Warto podkreślić, że wskazane przepisy nie stanowią pełnego katalogu regulacji, które mogą być stosowane w przypadku związków jednopłciowych. Natomiast już sam fakt konieczności poszukiwania tych unormowań w różnych aktach prawnych, świadczy o tym, że obecny zakres ochrony prawnej osób pozostających w tego typu nieformalnych relacjach ma charakter fragmentaryczny i niewystarczający.

Trudności powstające na tle niepełnej regulacji prawnej, dotyczą także innych płaszczyzn. Zarysowując jedynie wspomniane zagadnienie, należy wskazać, że zmiana nazwiska rodowego na nazwisko partnera, co do zasady nie jest uznawana w Polsce. Swego rodzaju odstępstwo stanowi decyzja Kierownika Urzędu Cywilnego w Kartuzach z dnia 30 grudnia 2014 r.²⁰⁹ Ponadto, osoby pozostające w nieformalnych związkach, nie są

²⁰⁴ J. Pawliczak, op. cit., s. 6-7.

²⁰⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny (Dz.U. z 2025 r. poz. 1071) dalej: KC.

²⁰⁶ Uchwała Sądu Najwyższego (Izba Cywilna) z dnia 28 listopada 2012 r. (sygn. akt III CZP 65/12).

²⁰⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny (Dz.U. z 2025 r. poz. 383).

²⁰⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Postępowania Karnego (Dz.U. z 2025 r. poz. 46).

²⁰⁹ *Prawa osób LGBT w Polsce - orzecznictwo*, red. P. Knut, Kampania Przeciw Homofobii, Warszawa 2015, s. 8.

https://kph.org.pl/wp-content/uploads/2016/05/Broszura_KPH_2015_v9_DRUK_bezznacznikow.pdf

uwzględnione w kręgu spadkobierców ustawowych, co skutkuje brakiem uprawnienia do zachowku²¹⁰. Co więcej, nie przysługuje im zwolnienie z podatku w przypadku darowizny czy ewentualnego spadku, z uwagi na przynależność do kategorii osób niepozostających w pokrewieństwie lub powinowactwie z darczyńcą²¹¹. Wśród innych niedogodności należy wskazać brak prawa do zasiłku opiekuńczego w przypadku sprawowania opieki nad partnerem tej samej płci²¹². Wskazane, jedynie przykładowe, ograniczenia w zakresie praw majątkowych osób pozostających w związkach jedнопłciowych, unaoczniają brak spójnych rozwiązań prawnych²¹³. Zestawienie tych regulacji, wyraźnie ukazuje fragmentaryczność ochrony prawnej partnerów tej samej płci w obowiązującym porządku prawnym, co może być postrzegane jako przejaw nierównego traktowania. Oczywiście, zgodnie z zasadą swobody umów, partnerzy mogą uregulować wszelkie kwestie dotyczące związku, poprzez nawiązanie stosunku prawnego odpowiadającego ich woli. W praktyce, kompleksowe umowy partnerskie stanowią zjawisko marginalne. Wiąże się to z faktem, że osoby pozostające w nieformalnych związkach, niezależnie od płci, bardzo często nie posiadają pełnej świadomości swojej sytuacji prawnej ani ewentualnych konsekwencji wynikających z takiego stanu rzeczy²¹⁴. Trudno uznać to za zaskakujące, biorąc pod uwagę, że zawieranie umowy w sferze relacji intymnych rzadko stanowi pierwszy odruch.

Deliberując nad ewentualnym wprowadzeniem regulacji instytucjonalizujących związki jedнопłciowe, warto odnieść się także do opinii ich adresatów. W tym kontekście istotną wskazówkę będą stanowiły badania przeprowadzone przez Instytut Psychologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Według raportu, aż 75% badanych chciałoby sformalizować obecny związek, gdyby w Polsce istniała taka możliwość²¹⁵. Gotowość tak dużego odsetka osób tworzących nieformalne relacje do podjęcia wspomnianej decyzji, dowodzi znacznej wagi poruszanego zagadnienia. Przywołany wynik przybiera postać wyraźnego sygnału dla ustawodawcy, że zapotrzebowanie społeczne na wprowadzenie regulacji formalizujących związki jedнопłciowe stało się istotne.

Sygnał ten nie pozostaje bez odpowiedzi. Od ponad dwóch dekad różne ugrupowania polityczne podejmują próbę uchwalenia ustawy uznającej związki partnerskie. Dotychczas nie przyniosły one oczekiwanych rezultatów, nie oznacza to jednak zaniechania działań legislacyjnych. Przygotowywane są kolejne projekty ustaw dotyczące instytucjonalizacji związków partnerskich. Wśród nich można wymienić projekt ustawy o rejestrowanych związkach partnerskich z dnia 18 października 2024 r.²¹⁶ oraz

[dostęp 27.10.2025 r.].

²¹⁰ Artykuły 931–933 oraz 991 KC.

²¹¹ Artykuł 14 Ustawy z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn, (Dz.U.2024.1837 t.j.).

²¹² Artykuł 32 ust. 2 Ustawy z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa, (Dz.U. z 2025 r. poz. 501).

²¹³ M. Domagała, A. Pudło- Jaremek, *Instytucjonalizacja związków osób tej samej płci. Uwagi na tle wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska*, „Przegląd Sejmowy”, nr 3(188)/2025, s. 102.

[https://orka.sejm.gov.pl/przeglاد.nsf/0/8441ACAF03B45222C1258CE30071A0BC/\\$file/5.%20M_Domaga%20C5%82a_A_Pud%20C5%82o-Jaremek_PS_3\(188\)_2025.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/przeglاد.nsf/0/8441ACAF03B45222C1258CE30071A0BC/$file/5.%20M_Domaga%20C5%82a_A_Pud%20C5%82o-Jaremek_PS_3(188)_2025.pdf) [dostęp 27.10.2025 r.].

²¹⁴ J. Pawliczak, op.cit., s. 9.

²¹⁵ *Ibidem*.

²¹⁶ Projekt ustawy o związkach partnerskich z dnia 10 czerwca 2025 r., druk nr 1457.

<https://orka.sejm.gov.pl/Druki10ka.nsf/0/E1E712D6A07273BCC1258CC1002F72CA/%24File/1457.pdf> [dostęp 08.12.2025 r.].

poselski projekt ustawy o związkach partnerskich z dnia 10 czerwca 2025 r.²¹⁷ W obu projektach zakres regulacji jest zbliżony i obejmuje w szczególności możliwość złożenia oświadczenia o zawarciu związku partnerskiego przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego, wzajemny obowiązek alimentacyjny partnerów, sposób ustanowienia wspólności majątkowej, czy też możliwość sprawowania pieczy przez partnera nad wspólnie z nim przebywającym dzieckiem pozostającym pod władzą rodzicielską drugiej z osób w związku partnerskim. Założenia projektów tworzą konstrukcję instytucji prawnej formalnie zbliżonej do małżeństwa, co przejawia się w sposobie zawarcia i rozwiązania związku, a także w określeniu wzajemnych praw i obowiązków. Uregulowany w art. 34 Regulaminu Sejmu²¹⁸ wymóg przedstawienia uzasadnienia i celu projektu dodatkowo podkreśla, że zawarte w projektach postulaty stanowią odpowiedź na realnie obserwowaną, narastającą potrzebę zapewnienia parom jedнопłciowym spójnej i jednolitej ochrony prawnej.

Orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Przybyszewska i Inni przeciwko Polsce

Zagadnienie dotyczące instytucjonalizacji związków osób tej samej płci pozostaje przedmiotem licznych debat. Aktualny wymiar wskazanego zagadnienia uwidacznia się także w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka²¹⁹. Sytuacja prawna osób pozostających w stałych relacjach jedнопłciowych w Polsce, stała się przedmiotem rozpoznania przez Trybunał, w związku ze sprawą Przybyszewska i Inni przeciwko Polsce.²²⁰ Dziesięciu skarżących obywateli, zarzuciło w niej Rzeczypospolitej Polskiej naruszenie art. 8 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności.²²¹ Wspomniany przepis gwarantuje prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, jednocześnie ustanawiając zakaz ingerowania władzy publicznej w korzystanie z tego prawa, z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę. Ewolucyjna i rozszerzająca wykładnia Konwencji, pozwala na wyinterpretowanie z art. 8 prawa do ochrony orientacji seksualnej jako integralnego elementu prawa do poszanowania życia prywatnego²²². Jak podkreślił ETPC w sprawie L. przeciwko Litwie, dotyczącej sytuacji osób transpłciowych, ze wskazanego przepisu wynika pozytywny obowiązek zapewnienia jednostce życia zgodnego z jej tożsamością i godnością²²³. Analogiczna argumentacja znajduje zastosowanie w odniesieniu do potrzeby prawnego uznania związków jedнопłciowych, gdyż brak ich ochrony prawnej prowadzi do porównywalnego naruszenia sfery prywatnej i rodzinnej.

²¹⁷ Projekt ustawy o rejestrowanych związkach partnerskich z dnia 18 października 2024 r., numer projektu UD 87.

²¹⁸ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 30 lipca 1992 r. Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej (M.P. z 2022 r. poz. 990).

²¹⁹ dalej: Trybunał lub ETPC.

²²⁰ Wyrok ETPC z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska, skarga nr 11454/17.

²²¹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, (Dz.U.1993.61.284), dalej: Konwencja.

²²² J. Sobczak, *Prawo do ochrony orientacji seksualnej. Standardy europejskie*, „Themis Polska Nova”, Warszawa 2012, s. 112.

²²³ Wyrok ETPC z dnia 11 września 2007 r. w sprawie L. vs. Litwa, par. 56.

Skarżący w sprawie Przybyszewska i Inni przeciwko Polsce, pozostający w pięciu stałych związkach jednopłciowych, w różnych terminach wyrazili chęć zawarcia małżeństwa przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego. Każdorazowo negatywne decyzje organów administracji publicznej były uzasadnione brakiem uznania małżeństw osób tej samej płci na łamach Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Sądy okręgowe, rozpoznając apelacje skarżących, oddaliły je, dzieląc argumentację przedstawioną przez organy pierwszej instancji. W dalszej kolejności, skarżący skorzystali z przysługującego im środka ochrony prawnej przewidzianego w art. 79 ust. 1 Konstytucji RP i wnieśli skargę konstytucyjną. Trybunał Konstytucyjny umorzył jednak postępowanie, uznając, że brak możliwości zawarcia związku małżeńskiego przez osoby tej samej płci stanowi zaniechanie prawodawcze, którego ocena nie mieści się w zakresie jego kognicji²²⁴. W uzasadnieniu skargi do ETPC, wskazano także niedogodności wynikające z ustawodawstwa w Polsce, m.in. wspomniane już istniejące rozbieżności w prawie spadkowym, brak możliwości przysposobienia dziecka partnera, z którym faktycznie tworzą wspólne gospodarstwo domowe, problem dotyczący uzyskania informacji o stanie zdrowia partnera czy też niemożność złożenia wspólnej deklaracji podatkowej.

Polski rząd podważał zasadność skargi wniesionej do ETPC, wskazując, że mimo braku kompleksowej regulacji prawnej przysługującej osobom tworzącym stałe związki tej samej płci, przysługuje im możliwość regulowania ważnych aspektów życia, poprzez zawieranie umów na gruncie prawa powszechnie obowiązującego. Ponadto, zdaniem rządu art. 8 Konwencji nie został naruszony, ze względu na brak przemian społecznych wskazujących na zasadność uznania związków jednopłciowych. Co więcej, nadanie ram prawnych wspomnianej grupie podmiotów stoi w opozycji wobec polskiej tradycji i kultury, której fundamentem jest rodzina w klasycznym ujęciu tego słowa. Podważono także kognicję ETPC do zastosowania Konwencji jako *żywego instrumentu*, wskazując że ewolucyjna interpretacja art. 8 nie powinna prowadzić do wywodzenia praw, które nie były w niej początkowo zawarte²²⁵.

Europejski Trybunał Praw Człowieka na przestrzeni lat, wielokrotnie wskazywał w swoim orzecznictwie istnienie obowiązku prawnego uznania związków osób tej samej płci, czego przykładem jest wyrok w sprawie Fedotova i Inni przeciwko Rosji. Tendencja ta znalazła odzwierciedlenie także w wyroku dotyczącym Polski. Orzeczenie z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie Przybyszewska i Inni przeciwko Polsce ma charakter przełomowy w krajowej debacie nad stworzeniem ram prawnych dla uznania związków jednopłciowych. Trybunał po raz pierwszy odniósł się w nim bezpośrednio do sytuacji prawnej w Polsce w omawianym kontekście, uznając że doszło do naruszenia art. 8 Konwencji. Już w sprawach Schalk i Kopf przeciwko Austrii²²⁶ oraz Oliari i Inni przeciwko Włochom, czy ETPC zobowiązał państwa członkowskie, które nie przewidywały żadnej formy prawnego uznania związków do wyeliminowania tego przejawu dyskryminacji.²²⁷ Linia orzecznicza została utrwalona w sprawie przeciwko Polsce. Kwestię o nadrzędnym znaczeniu w ocenie Trybunału stanowił fakt, że skarżący pozostają w trwałych i stabilnych relacjach, o cechach podobnych do związków małżeńskich.

²²⁴ Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 grudnia 2021 r. SK 9/19.

²²⁵ Wyrok ETPC z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska, skarga nr 11454/17, s. 22.

²²⁶ Wyrok ETPC z 24 czerwca 2010 r. w sprawie Schalk i Kopf vs. Austria, skarga nr 30141/04.

²²⁷ Wyrok ETPC z dnia 21 lipca 2015 r. w sprawie Oliari i In. vs. Włochy, skarga nr 18766/11.

Mimo tego, prawo nie zapewnia im możliwości instytucjonalizacji związku w jakiegokolwiek formie, co niekorzystnie wpływa na ich życie codzienne. Ponadto, ETPC stwierdził, że „polskie ramy prawne, zastosowane wobec skarżących, nie mogą być uznane za zapewniające podstawowe potrzeby uznania i ochrony par tej samej płci w stabilnym i stałym związku”.²²⁸ Co więcej, na mocy art. 14 Konwencji Trybunał wskazał, że tradycje zakorzenione w polskiej kulturze, czy też poglądy dominujące w społeczeństwie nie mogą decydować o odmiennym traktowaniu mniejszości seksualnych. ETPC przedstawił uznanie prawne związków tej samej płci jako przejaw rozwoju osobistego i społecznego. Podkreślił także, że chociaż państwa posiadają swobodę w kształtowaniu sytuacji prawnej jednostki, to ze względu na wagę poruszanego zagadnienia margines oceny jest znacznie zawężony, a Polska dopuściła się jego przekroczenia. Trybunał zwrócił uwagę, że w sprawach odnoszących się do tożsamości seksualnej oraz poszanowania życia rodzinnego, ingerencja państwa dotyka najbardziej intymnych i fundamentalnych sfer prywatności jednostki. Dlatego - zdaniem Trybunału - ochrona prawna związków jedнопłciowych powinna być realna i skuteczna w praktyce, niezależnie od nastrojów społecznych panujących w danym państwie. ETPC zaznaczył ponadto, że możliwość sformalizowania stałej relacji wiąże się nie tylko z perspektywą uzyskania kompleksowej ochrony prawnej, czy ułatwienia życia codziennego, lecz posiada wartość sama w sobie, stanowiąc „legitymację wobec świata zewnętrznego”²²⁹.

W wyroku z dnia 12 grudnia 2023 r., ETPC ponownie nawołuje państwa członkowskie - w tym bezpośrednio Polskę - do zrealizowania obowiązku wynikającego z art. 8 Konwencji, w postaci zapewniania parom tej samej płci możliwości prawnej instytucjonalizacji. Pozostawia jednocześnie margines decyzyjny w kontekście formy uznania i treści przyznanej ochrony. Wskazane orzeczenie stanowi wyraźny sygnał dla ustawodawcy, że dotychczasowe regulacje są niewystarczające w dobie przemian społecznych na arenie międzynarodowej. Komitet Ministrów dla Państw Członkowskich, w zakresie środków zwalczania dyskryminacji opartej na orientacji seksualnej lub tożsamości płciowej, już w zaleceniu w 2010 roku zwracał uwagę na potrzebę osiągnięcia spójności pomiędzy państwami członkowskimi w zakresie zapewnienia traktowania wolnego od dyskryminacji m.in. ze względu tożsamość seksualną. Zachęcając do zapewnienia parom jedнопłciowym pełnej ochrony prawnej, Komitet podkreślił, „iż dyskryminacja i wyłączenie społeczne spowodowane orientacją seksualną lub tożsamością płciową mogą być w najlepszy sposób przezwyciężone poprzez środki skierowane zarówno do tych, którzy doświadczają takiej dyskryminacji i wykluczenia, jak i do społeczeństwa w ogóle”²³⁰. Wskazane zalecenie, w połączeniu z ewoluującym orzecznictwem ETPC stanowi jeden z wielu przejawów narastającej potrzeby uregulowania sytuacji prawnej związków jedнопłciowych w odpowiedzi na zmieniający się system wartości oraz realia społeczne.

Rozwój legislacji w państwach europejskich znacząco wpływa na kształtowanie nowych standardów w zakresie ochrony praw człowieka. Standardy te nakładają na

²²⁸ Wyrok ETPC z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska, skarga nr 11454/17, s. 22.

²²⁹ *Ibidem*.

²³⁰ Zalecenie CM/Rec(2010)5 Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich w zakresie środków zwalczania dyskryminacji opartej na orientacji seksualnej lub tożsamości płciowej. Strasburg: Komitet Ministrów Rady Europy, 2010 r.

Polskę pozytywny obowiązek podjęcia inicjatywy ustawodawczej zmierzającej do stworzenia ram prawnych, umożliwiających instytucjonalizację związków osób tej samej płci. Linia orzecznicza ETPC w tej materii staje się coraz bardziej ugruntowana, o czym świadczą wyroki w sprawach Formela i inni przeciwko Polsce²³¹ oraz Szypuła i inni przeciwko Polsce²³². Jednocześnie, w ostatnich latach obserwuje się wyraźny wzrost liczby skarg kierowanych do Trybunału przeciwko Polsce w podobnych sprawach. Taki stan rzeczy może wskazywać na narastający problem systemowy, który będzie się pogłębiał do czasu wprowadzenia regulacji zapewniających prawne uznanie związków jednopłciowych.

Podsumowanie

Na tle przedstawionych rozważań należy stwierdzić, że kwestia instytucjonalizacji związków jednopłciowych nie tylko w Polsce, ale również w Europie, przestała być marginalnym postulatem, a stała się realnym oczekiwaniem społecznym wobec ustawodawcy. Chociaż zagadnienie to budzi wiele kontrowersji, kluczowa dla zrozumienia jego istoty jest świadomość, że wprowadzenie zmian w legislacji dotyczących osób tej samej płci nie przesądza o powstawaniu między tymi podmiotami trwałych relacji. Związki jednopłciowe są faktem społecznym, a ich potrzeby w coraz większym stopniu uwidaczniają się w przestrzeni publicznej. Wprowadzenie ram normatywnych dla uznania tego typu relacji ma służyć jedynie ułatwieniu ich funkcjonowaniu w obrocie prawnym. Chociaż debata publiczna wokół tej kwestii nie traci na intensywności, w świetle przedstawionej analizy przepisów prawa, orzecznictwa

ETPC, kształtującego się w Europie konsensu oraz rosnącego poparcia społecznego dla instytucjonalizacji związków jednopłciowych, zasadne wydaje się twierdzenie, że brak kompleksowych rozwiązań prawnych ujawnia istotną lukę w systemie ochrony praw człowieka. Należy jednak mieć na uwadze, zważywszy na utrzymującą się w Polsce głęboką polaryzację poglądów, stworzenie kompleksowych rozwiązań prawnych w tym zakresie może okazać się procesem stopniowym. Problem ten wymaga dalszej, pogłębionej refleksji, prowadzącej do wypracowania równowagi pomiędzy ochroną tradycyjnego modelu rodziny a koniecznością dostosowania prawa do ewoluującej rzeczywistości społecznej.

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest analiza aktów prawnych, stanowisk doktryny i orzecznictwa ETPC w kontekście problemu instytucjonalizacji związków osób tej samej płci w Polsce przez pryzmat oczekiwań społecznych oraz zasad konstytucyjnych. Wskazano na wyzwania, jakie niesie pogodzenie przekonań światopoglądowych z wymogami równości i niedyskryminacji. Omówiono również rolę państwa w kształtowaniu rozwiązań prawnych dostosowanych do realiów międzynarodowych, wymagających wyważenia między ochroną tradycyjnych wartości a poszanowaniem praw mniejszości.

²³¹ Wyrok ETPC z dnia 19 września 2024 r. w sprawie Formela i In. vs. Polska, skarga nr 58828/12.

²³² Wyrok ETPC z dnia 27 lutego 2025 r. w sprawie Szypuła i In. vs. Polska, skarga nr 78030/14.

Słowa kluczowe - małżeństwo jedнопłciowe, małżeństwo homoseksualne, mniejszości seksualne, instytucjonalizacja, równość wobec prawa, rodzina, związki jedнопłciowe, Konstytucja RP, dyskryminacja

Summary

The purpose of this article is to analyse legal acts, doctrinal positions, and the case law of the European Court of Human Rights in the context of the issue of institutionalising same-sex relationships in Poland, viewed through the prism of social expectations and constitutional principles. The article highlights the challenges involved in reconciling ideological or worldview-based convictions with the requirements of equality and non-discrimination. It also discusses the role of the State in shaping legal solutions adapted to international realities, which require a balance between the protection of traditional values and respect for minority rights.

Key words - same-sex marriage, homosexual marriage, sexual minorities, institutionalization, legal recognition, equality before the law, family, same-sex relationships, Constitution of the Republic of Poland, discrimination

Bibliografia

Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
2. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U.1993.61.284).
3. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2023 r. poz. 2809, z 2025r. poz. 897.).
4. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2025 r. poz. 1071).
5. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 2025 r. poz. 383).
6. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2025 r. poz. 46).
7. Ustawa z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn (Dz.U.2024.1837 t.j.).
8. Ustawa z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa, (Dz.U. z 2025 r. poz. 501).
9. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 30 lipca 1992 r. Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej (M.P. z 2022 r. poz. 990).

Projekty aktów prawnych

6. Projekt ustawy o rejestrowanych związkach partnerskich z dnia 18 października 2024 r., numer projektu UD 87. <https://www.zpp.pl/storage/library/2024-10/343956f99f7e6d0a7dd9f467756ff097.pdf> [dostęp 08.12.2025 r.].
7. Projekt ustawy o związkach partnerskich z dnia 10 czerwca 2025 r., druk nr 1457. <https://orka.sejm.gov.pl/Druki10ka.nsf/0/E1E712D6A07273BCC1258CC1002F72CA/%24File/1457.pdf> [dostęp 08.12.2025 r.].

Orzecznictwo

1. Uchwała Sądu Najwyższego (Izba Cywilna) z dnia 28 listopada 2012 r. (sygn. akt III CZP 65/12).
2. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego 5 kwietnia 2011 r., sygn. akt P 26/09.
3. Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 grudnia 2021 r., SK 9/19.
4. Wyrok ETPC z dnia 11 września 2007 r. w sprawie L. vs. Litwa, skarga nr 27527/03.
5. Wyrok ETPC z 24 czerwca 2010 r. w sprawie Schalk i Kopf vs. Austria, skarga nr 30141/04.
6. Wyrok ETPC z dnia 21 lipca 2015 r. w sprawie Oliari i In. vs. Włochy, skarga nr 18766/11.
7. Wyrok ETPC z dnia 12 grudnia 2023 r. w sprawie Przybyszewska i In. vs. Polska, nr skargi 11454/17.
8. Wyrok ETPC z dnia 19 września 2024 r. w sprawie Formela i In. vs. Polska, skarga nr 58828/12.
9. Wyrok ETPC z dnia 27 lutego 2025 r. w sprawie Szypuła i In. vs. Polska, skarga nr 78030/14.

Piśmiennictwo

1. J. Mizielińska, M. Abramowicz, A. Stasińska, *Rodziny z wyboru w Polsce. Życie rodzinne osób nieheteroseksualnych*, Warszawa 2014, s. 69.
2. M. Saffijan, R. Bosek, *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, wyd. M. Piechowiak, Legalis.
3. J. Sobczak, *Prawo do ochrony orientacji seksualnej. Standardy europejskie*, „Themis Polska Nova” 2012, nr 1..

Źródła internetowe

M. Domagała, A. Pudło- Jaremek, *Instytucjonalizacja związków osób tej samej płci. Uwagi na tle wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Przybyszewska i in. vs. Polska*, Przegląd Sejmowy. nr 3(188)/2025.

[https://orka.sejm.gov.pl/przeglad.nsf/0/8441ACAF03B45222C1258CE30071A0BC/\\$file/5.%20M_Domaga%C5%82a_A_Pud%C5%82o-Jaremek_PS_3\(188\)_2025.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/przeglad.nsf/0/8441ACAF03B45222C1258CE30071A0BC/$file/5.%20M_Domaga%C5%82a_A_Pud%C5%82o-Jaremek_PS_3(188)_2025.pdf) [dostęp 27.10.2025 r.].

Prawa osób LGBT w Polsce - orzecznictwo, red. P. Knut, Kampania Przeciw Homofobii, Warszawa 2015 r.

https://kph.org.pl/wpcontent/uploads/2016/05/Broszura_KPH_2015_v9_DRUK_bezznacznikow.pdf [dostęp 27.10.2025 r.].

E. Łętowska, J. Woleński, *Instytucjonalizacja związków partnerskich a Konstytucja RP z 1997 r.*, „PAŃSTWO i PRAWO”, 6/2013.

https://sip.lex.pl/?_gl=1*42v8n8*_ga*MTg5NTkxMDY5OS4xNzYxMjA4Mjc3*_ga_TRNTF04CYF*czE3NjEyMDgyNzckbzEkZzAkDE3NjEyMDgyNzckajYwJGwwJGgw#/publication/151169403 [dostęp 23.10.2025 r.].

J. Pawliczak, *Opinia prawna na temat potrzeby oraz dopuszczalności instytucjonalizacji związków partnerskich osób tej samej płci (w świetle prawa cywilnego oraz konstytucyjnego)*, „Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego”.

https://ptpa.org.pl/site/assets/files/publikacje/opinie/Opinia_Potrzeba%20instytucjonalizacji%20zviazkow%20partnerskich%20osob%20tej%20samej%20plci.pdf . [dostęp 24.10.2025 r.]

Z. Strus, *Znaczenie artykułu 18 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Palestra”, 9/2014.

<https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/9-2014/arttykul/znaczenie-arttykulu-18-konstytucji-rzeczypospolitej-polskiej> [dostęp 23.10.2025 r.].

M. Szydło; *Instytucjonalizacja związków partnerskich w świetle art. 18 i 32 Konstytucji RP* [w:] *Zeszyty prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu*, red. Wojciech Arndt, Warszawa 2017r.

[https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/EFB08B1448C61FEEC12582B30043FFD1/\\$file/ZP_4_2017.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/EFB08B1448C61FEEC12582B30043FFD1/$file/ZP_4_2017.pdf) [dostęp 26.10.2025 r.].

Ile osób LGBT+ jest w Polsce? Dane mogą zaskoczyć, „Rzeczpospolita”, 18.12.2024r. <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art41592161-ile-osob-lgbt-jest-w-polsce-dane-moga-zaskoczyc> [dostęp 25.10.2025 r.].

Liczba osób LGBT w Polsce i Europie, „Portal Statystyczny”, 20.09.2020 r. <https://portalstatystyczny.pl/liczba-osob-lgbt-w-europie-i-w-polsce/> [dostęp 25.10.2025 r.].

Polki i Polacy popierają legalizację związków jednopłciowych, „IPSOS,” 27.06.2025 r. <https://www.ipsos.com/pl-pl/polki-i-polacy-popieraja-legalizacje-zviazkow-jednoplciowych> [dostęp 26.10.2025 r.].

Związki partnerskie – tak czy nie?, „CBOSNEWS”, nr 15/2024.

<https://www.cbos.pl/PL/publikacje/news/2024/15/newsletter.php> [dostęp
26.10.2025 r.].

Ograniczenie wolności przemieszczania się w dobie pandemii COVID-19

WPROWADZENIE

Grudzień 2019 roku przyniósł pierwsze doniesienia o infekcjach dróg oddechowych, masowych gorączkach oraz utracie węchu i smaku. Szybko okazało się, że objawy przypominające z pozoru grypę lub przeziębienie są wywołane nowym wirusem, którego oznaczono jako SARS-CoV-2. Pierwsze przypadki koronawirusa odnotowano w mieście Wuhan w Chinach. Wirus szybko rozprzestrzenił się na inne państwa i kontynenty. Pierwszy przypadek w Polsce został odnotowany 4 marca 2020 roku w Zielonej Górze²³³. WHO nazwało nową chorobę zakaźną jako COVID-19, a 11 marca ogłosili pandemię²³⁴. Rosnące zagrożenie spowodowało, że władze musiały szybko podejmować trudne decyzje związane z dalszym losem kraju. Nieodłącznym elementem pandemii było wprowadzenie wielu ograniczeń, które ingerowały w wolności i prawa konstytucyjne obywateli. Przykładowo ograniczona została możliwość zgromadzeń, działalności gospodarczej oraz wolność poruszania się i przemieszczania. Codziennością stał się „lockdown”, czyli ograniczenie wychodzenia z domu i działania gospodarki, wprowadzony w związku z pandemią COVID-19 w 2020 roku na całym świecie²³⁵. Wprowadzone ograniczenia w Polsce musiały być zgodne z prawem polskim i odpowiadać standardom ochrony międzynarodowej. Amnesty International stwierdziło, że: „Jednak nawet w tak ekstremalnej sytuacji, rządzący muszą wiedzieć, że nie mogą wykorzystywać strachu przed chorobą, by wprowadzać ograniczenia praw człowieka i ukrywać ich naruszenia. Muszą wiedzieć, że wciąż ich obserwujemy.”²³⁶

Kryzys pandemiczny wymagał szeregu nowych regulacji prawnych. Rządowe Centrum Legislacji w Polsce sporządziło zestawienie aktów prawnych dotyczących pandemii COVID-19. Wynika z niego, że do 1 lipca 2023 roku wprowadzono kilkadziesiąt aktów wykonawczych dotyczących pandemii. Ponadto wprowadzono szereg ustaw; przede wszystkim Ustawę z dnia 2 marca 2020 roku. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych

²³³ Ministerstwo Zdrowia – Pierwszy przypadek koronawirusa w Polsce, <https://www.gov.pl/web/zdrowie/pierwszy-przypadek-koronawirusa-w-polsce> (dostęp: 2.08.2025 r.).

²³⁴ WHO – WHO Timeline – COVID-19, <https://www.who.int/news/item/27-04-2020-who-timeline---covid-19> (dostęp: 3.08.2025 r.).

²³⁵ Wielki Słownik Języka Polskiego – Lockdown, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/103148/lockdown> (dostęp: 3.08.2025 r.).

²³⁶ Amnesty International – COVID-19 i prawa człowieka, <https://www.amnesty.org.pl/covid-19-i-prawa-czlowieka> (dostęp: 3.08.2025 r.).

nimi sytuacji kryzysowych²³⁷. Ponadto w życie weszły także tzw. „tarcze antykryzysowe”, czyli zestaw ustaw wprowadzanych w trakcie trwania pandemii, mających na celu „ochronę miejsc pracy i zapewnienie bezpieczeństwa finansowego oraz zdrowotnego obywateli.”²³⁸

Dla zrozumienia oraz odpowiedniej interpretacji tematyki praw i wolności obywatelskich kluczowe są art. 30 oraz art. 31 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Art. 30 stanowi genezę praw i wolności człowieka. Przede wszystkim wyłuszcza ich źródło, a więc godność człowieka, której nadaje przyrodzony i niezbywalny charakter. Zwraca także uwagę na rolę władz publicznych, których obowiązkiem jest poszanowanie i ochrona tychże. Art. 31 określa zakres ochrony, ale również potencjalnego ograniczenia praw i wolności. Zgodnie z brzmieniem ww. artykułu wolność człowieka jest chroniona prawnie, a każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Ustrojodawca wprowadza zakaz zmuszania do kogokolwiek do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje. W kontekście prawodawstwa realizowanego w odpowiedzi na zagrożenie pandemią COVID-19 szczególnie istotny jest ust. 3 art. 31. W myśl powyższego ograniczenia konstytucyjnych praw i wolności mogą być wprowadzane tylko w ustawie. Należy podkreślić, że art. 31. ust. 3 tworzy katalog klauzul limitacyjnych, a więc sytuacji, w których dopuszczalne jest ograniczanie praw i wolności. Katalog ten ma charakter zamknięty. Ograniczenia są możliwe tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw²³⁹.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie obowiązujących w trakcie trwania pandemii COVID-19 ograniczeń w przemieszczaniu się w Rzeczypospolitej Polsce oraz ocena ich zgodności z Konstytucją RP i prawem Unii Europejskiej.

Metodologią, która została wykorzystana w poniższej pracy jest metodologia dogmatyczno-prawna. Skupiamy się na analizie tekstów aktów normatywnych i egzekucji przepisów w nich zawartych.

Wprowadzone ograniczenia w sferze przemieszczania się w dobie pandemii COVID-19 były w znacznej mierze niezgodne z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku.

OGRANICZENIA W CZASIE PANDEMII

Jak zostało nadmienione we wstępie, fundamenty dla obowiązywania praw i wolności człowieka kładzie Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Poza rozdziałem II prawa i wolności można odnaleźć w rozdziale I (art. 5) czy XI (art. 228 ust. 4, art. 233)²⁴⁰. Obie stanowią podstawę funkcjonowania jednostki w nowoczesnym społeczeństwie opartym na swobodzie. Zawarcie zarówno praw jak i wolności gwarantuje obywatelom najwyższą ochronę tychże wartości. Chociaż obie gwarancje występują zazwyczaj wspólnie, to bez wątpienia należy dokonać ich wyraźnego rozróżnienia. Prawo obywatela: „Oznacza, że ustawodawca jest uprawniony do dokładnego regulowania wszelkich przejawów korzystania z tego „prawa”

²³⁷ Rządowe Centrum Legislacji – Zestawienie aktów prawnych dotyczących pandemii COVID-19 i ich ujednoliconych tekstów, <https://rci.gov.pl/prawo/zestawienie-aktow-prawnych-i-ujednoliconych-tekstow/> (dostęp: 10.08.2025 r.).

²³⁸ Ministerstwo Rozwoju i Technologii – Tarcza antykryzysowa, <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/tarcza-antykryzysowa/> (dostęp: 10.08.2025 r.).

²³⁹ Art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 nr 78, poz. 483), zob. M. Chmaj, Komentarz do Konstytucji RP, s. 81, Warszawa 2019.

²⁴⁰ M. Chmaj, op. cit., s. 73-74

(prawa przyznanego obywatelowi – przyp. red.). Obywatele nie mogą wychodzić poza przyznane im możliwości działania²⁴¹. Przykładem realizacji tak rozumianego pojęcia prawa przyznanego obywatelowi jest art. 5 Kodeksu cywilnego: „Nie można czynić ze swego prawa użytku, który by był sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współżycia społecznego. Takie działanie lub zaniechanie uprawnionego nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony.²⁴²” Inaczej sprawa ma się z wolnościami. Przy określaniu wolności wyznaczane są tylko ramy działania obywateli, ale szczegółowe aspekty tych działań nie są regulowane w akcie normatywnym²⁴³.

Art. 31 ust.3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej wskazuje, że: „Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.”²⁴⁴ Stanowi to, że Konstytucja RP nie daje ustawodawcy pełnej swobody w ustalaniu ograniczeń gwarantowanych w niej praw i wolności. Powyższy artykuł dopuszcza ustanawianie ograniczeń w zakresie korzystania z konstytucyjnych praw i wolności, ale w aspekcie formalnym ograniczenia te mogą być ustanawiane tylko w ustawie; w płaszczyźnie prawnej gwarancja ta bezpośrednio łączy się z ogólną zasadą, w myśl której tylko w drodze ustawy można ustanawiać przepisy prawa powszechnie obowiązującego. W aspekcie materialnym ograniczenia te mogą być ustanowione tylko dla ochrony jednej z sześciu wartości: bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, środowiska, zdrowia publicznego, moralności publicznej, wolności i praw innych osób²⁴⁵. Istotnym kryterium jest także zasada proporcjonalności. Oznacza to, że „spośród możliwych środków działania należy wybierać możliwie najmniej uciążliwe dla podmiotów, wobec których mają być zastosowane, lub dolegliwe w stopniu nie większym niż jest to niezbędne dla osiągnięcia założonego celu²⁴⁶”. Ustalając konstytucyjność ograniczeń wprowadzanych przez ustawodawcę, TK stara się udzielić odpowiedzi na następujące pytania: „Czy wprowadzona regulacja ustawodawcza służy i jest konieczna dla ukształtowania ładu prawnego w danej sferze stosunków społecznych? Czy zamierzony przez ustawodawcę cel jest możliwy do osiągnięcia bez naruszenia podstawowych standardów prawnych wyrażających istotę praw, których dotyczy?”²⁴⁷ Oprócz ogólnej klauzuli limitacyjnej z art. 31 ust. 3, Konstytucja przewiduje możliwość dalej idących ograniczeń praw i wolności w sytuacjach nadzwyczajnych (stan wojenny, stan wyjątkowy, stan klęski żywiołowej), zgodnie z jej art. 233.

Wolność przemieszczania się określona w art.52 Konstytucji RP obejmuje swobodę przemieszczania się na terytorium Rzeczypospolitej, swobodę w wyborze miejsca zamieszkania i pobytu oraz możliwość opuszczenia terytorium kraju. Wyżej wspomniana wolność może zostać ograniczona tylko w drodze ustawy²⁴⁸. Osoby, których polskie pochodzenie zostanie potwierdzone zgodnie z ustawą, mają zagwarantowane prawo do osiedlenia się w Rzeczypospolitej Polskiej, a także są chronione przed wydaleniem z kraju,

²⁴¹ M. Chmaj, *op. cit.*, s. 71

²⁴² Art. 5 Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny (Dz. U. 1964 nr 16 poz. 93).

²⁴³ M. Chmaj, *op. cit.*, s. 72.

²⁴⁴ Art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 nr 78 poz. 483).

²⁴⁵ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2021, s.120-121.

²⁴⁶ B. Baszanak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2015, s. 379.

²⁴⁷ B. Baszanak, *op. cit.*, s. 378-379.

²⁴⁸ Konstytucja RP, art. 52 ust.3.

zakazem powrotu oraz ekstradycją²⁴⁹. Art. 52 ma zatem charakter gwarancyjny, wyznaczając granice ingerencji władz publicznych w jedną z podstawowych wolności jednostki, jaką jest swoboda przemieszczania się.

Zgodnie z informacjami zawartymi we wstępie, art. 31 ust. 3 jest formą wprowadzania ograniczenia, czyli klauzulą limitacyjną. W sytuacji wystąpienia określonych przesłanek daje on możliwość ograniczenia praw i wolności.²⁵⁰ Ograniczenia praw i wolności jednostki, aby były zgodne z zasadami państwa prawa, muszą spełniać dwa główne warunki. Po pierwsze, muszą być wprowadzone w formie ustawy i być konieczne w demokratycznym państwie²⁵¹. Po drugie, ich cel musi być uzasadniony. Ograniczenia są dopuszczalne wyłącznie wtedy, gdy służą ochronie wartości określonych w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Należy pamiętać, że ograniczenia te nie mogą naruszać istoty danej wolności lub prawa, co oznacza, że nie mogą pozbawiać uprawnień ich fundamentalnego znaczenia²⁵². Cały proces wprowadzania ograniczeń musi być również zgodny z zasadą proporcjonalności²⁵³, która wynika z zasady demokratycznego państwa prawnego.

Stany nadzwyczajne są rodzajem ograniczenia systemowego. Został im poświęcony cały rozdział XI ustawy zasadniczej. Zawarty w tym rozdziale art. 228 wprowadza instytucję stanów nadzwyczajnych: „W sytuacjach szczególnych zagrożeń, jeżeli zwykłe środki konstytucyjne są niewystarczające, może zostać wprowadzony odpowiedni stan nadzwyczajny: stan wojenny, stan wyjątkowy lub stan klęski żywiołowej.”²⁵⁴ Stan nadzwyczajny nie może być wprowadzony bez podstawy ustawowej. Art. 228 ust.5 Konstytucji RP zawiera zasadę proporcjonalności: „Działania podjęte w wyniku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego muszą odpowiadać stopniowi zagrożenia i powinny zmierzać do jak najszybszego przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa.”²⁵⁵ Przez lata analiz wyklarował się katalog zasad odnoszących się do wszystkich regulacji zawartych w rozdziale XI Konstytucji: subsydiarności stanów nadzwyczajnych, wyłączności konstytucyjnych form stanów nadzwyczajnych, dopuszczalności ograniczeń praw człowieka ponad wymogi wskazane w art. 31 ust. 3 Konstytucji, ograniczenia swobody kompetencji ustawodawczej, szczególnej roli egzekutywy w tworzeniu i stosowaniu prawa²⁵⁶. Konstytucja wyróżnia trzy stany nadzwyczajne: stan wojenny, stan wyjątkowy i stan klęski żywiołowej. Trzeci ze stanów wyjątkowych – stan klęski żywiołowej – jest wprowadzany w celu zapobieżenia skutkom katastrof naturalnych. Poza tym jest również stosowany w przypadku awarii technicznych noszących znamiona klęski żywiołowej oraz w celu ich usunięcia²⁵⁷. W znacznie bardziej szczegółowy sposób stan klęski żywiołowej opisuje Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 roku, o stanie klęski żywiołowej²⁵⁸. W celu odpowiedniego zrozumienia istoty stanu klęski żywiołowej należy odpowiednio rozumieć pojęcie katastrof naturalnych. W art. 3 powyższej ustawy występują dwie szczególnie istotne

²⁴⁹ L. Garlicki, op. cit., s. 128-129.

²⁵⁰ M. Chmaj, op. cit., s. 81.

²⁵¹ Art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 nr 78 poz. 483).

²⁵² Tamże.

²⁵³ M. Chmaj, op. cit., s. 93.

²⁵⁴ Tamże.

²⁵⁵ Tamże.

²⁵⁶ P. Tuleja, Pandemia COVID-19 a konstytucyjne stany nadzwyczajne, <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/9-2020/artukul/pandemia-covid-19-a-konstytucyjne-stany-nadzwyczajne> (dostęp: 11.08.2025 r.).

²⁵⁷ Art. 232 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 nr 78 poz. 483),.

²⁵⁸ M. Radajewski, Prawa i wolności człowieka i obywatela w dobie pandemii [w:] Pandemia Covid-19 a prawa i wolności obywatela, red. T. Gardocka, D. Jagiełło, Monografie prawnicze, Warszawa 2020, s.84.

definicje legalne. W pierwszej kolejności, jest to definicja klęski żywiołowej: „rozumie się przez to katastrofę naturalną lub awarię techniczną, których skutki zagrażają życiu lub zdrowiu dużej liczby osób, mieniu w wielkich rozmiarach albo środowisku na znacznych obszarach, a pomoc i ochrona mogą być skutecznie podjęte tylko przy zastosowaniu nadzwyczajnych środków, we współdziałaniu różnych organów i instytucji oraz specjalistycznych służb i formacji działających pod jednolitym kierownictwem²⁵⁹”. Ta definicja nie rozwiewa w pełni wątpliwości, gdyż pojawia się w niej obszerny semantycznie zwrot „katastrofa naturalna”. Szczegółowa definicja zwrotu znajduje się w 2) art. 3: „rozumie się przez to zdarzenie związane z działaniem sił natury, w szczególności wyładowania atmosferyczne, wstrząsy sejsmiczne, silne wiatry, intensywne opady atmosferyczne, długotrwałe występowanie ekstremalnych temperatur, osuwiska ziemi, pożary, susze, powodzie, zjawiska lodowe na rzekach i morzu oraz jeziorach i zbiornikach wodnych, masowe występowanie szkodników, chorób roślin lub zwierząt albo chorób zakaźnych ludzi albo też działanie innego żywiołu.²⁶⁰” Dla zagadnień związanych z pandemią COVID-19 kluczowe znaczenie ma końcowy fragment powyższej definicji, odnoszący się do chorób zakaźnych ludzi. Jednoznaczne jest zatem, iż pandemia koronawirusa spełniała przesłanki i dawała możliwość wprowadzenia stanu nadzwyczajnego. Wprowadzenie stanu klęski żywiołowej nie jest obowiązkiem, a możliwością. Stan klęski żywiołowej nie jest jednak jedynym instrumentem prawnym, jakim dysponuje rząd w trakcie zwalczania szerzącej się choroby zakaźnej. Istnieje możliwość wprowadzenia stanu zagrożenia epidemicznego i stanu epidemii. „Stan klęski żywiołowej oraz stany przeciwepidemiczne są do pewnego stopnia instytucjami komplementarnymi²⁶¹”. Jest tak, ponieważ stan nadzwyczajny nie umożliwia wprowadzenia wszystkich działań, które są potrzebne do zwalczania choroby zakaźnej²⁶². W trakcie pandemii w Polsce wprowadzono stan zagrożenia epidemicznego (od 14 do 20 marca 2020 roku, od 16 maja 2022 roku do 1 lipca 2023 roku) oraz stan epidemii (od 20 marca 2020 roku do 15 maja 2022 roku). W żadnym momencie nie wprowadzono stanu klęski żywiołowej.

Pomimo faktu, iż rządzący nie zdecydowali się na wprowadzenie stanu klęski żywiołowej, to już stan zagrożenia epidemicznego oraz stan epidemii upoważniały do wprowadzenia ograniczeń praw i wolności obywatelskich. Każda sytuacja, która wymaga wprowadzenia tego typu restrykcji jest sytuacją ryzykowną. Z jednej strony, wprowadzane ograniczenia są często niezbędne, gdyż bez takich narzędzi opanowanie epidemii nie byłoby możliwe. Z drugiej jednak strony kluczowa jest równowaga we wprowadzaniu wszelkich restrykcji, by były one skuteczne, ale jednocześnie by nie naruszały istoty danego prawa czy wolności. Jest to zasada proporcjonalności, konieczna przy wprowadzaniu ograniczeń. Kwestie ograniczania praw i wolności w ramach stanów przeciwepidemicznych są ściśle opisane w Ustawie o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi. Zgodnie z art. 46 ust. 2 przywołanej ustawy, w sytuacji, gdy „zagrożenie epidemiczne lub epidemia występuje na obszarze więcej niż jednego województwa, stan zagrożenia epidemicznego lub stan epidemii ogłasza i odwołuje, w drodze rozporządzenia, minister właściwy do spraw zdrowia w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw administracji publicznej, na wniosek Głównego Inspektora Sanitarnego²⁶³”. W ust. 4 art. 46 ustawodawca przywołuje pełny katalog praw i wolności, które można w powyższych rozporządzeniach regulować. Są to: „czasowe

²⁵⁹ Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej (Dz.U.2025.112 nr 62 poz. 558), art. 3.

²⁶⁰ Tamże.

²⁶¹ M. Radajewski, op. cit. s.92.

²⁶² Tamże.

²⁶³ Art. 46 ust. 2 Ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz. U. 2008 nr 234 poz. 1570).

ograniczenie określonego sposobu przemieszczania się, czasowe ograniczenie lub zakaz obrotu i używania określonych przedmiotów lub produktów spożywczych, czasowe ograniczenie funkcjonowania określonych instytucji lub zakładów pracy, zakaz organizowania widowisk i innych zgromadzeń ludności, obowiązek wykonania określonych zabiegów sanitarnych, jeżeli wykonanie ich wiąże się z funkcjonowaniem określonych obiektów produkcyjnych, usługowych, handlowych lub innych obiektów, nakaz udostępnienia nieruchomości, lokali, terenów i dostarczenia środków transportu do działań przeciwepidemicznych przewidzianych planami przeciwepidemicznymi, obowiązek przeprowadzenia szczepień ochronnych, o których mowa w ust. 3, oraz grupy osób podlegające tym szczepieniom, rodzaj przeprowadzanych szczepień ochronnych²⁶⁴”.

W trakcie pandemii pojawiało się wiele nowych aktów normatywnych. Niektóre z nich dotyczyły materii wolności przemieszczania się. Za przykład może posłużyć Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 października 2020 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii. Zgodnie z jego brzmieniem osoby, które ukończyły 70. rok życia, mogły się przemieszczać wyłącznie w celu wykonywania czynności zawodowych lub służbowych, zaspokajania niezbędnych potrzeb związanych z bieżącymi sprawami życia codziennego, sprawowania lub uczestniczenia w sprawowaniu kultu religijnego, w tym czynności lub obrzędów religijnych²⁶⁵. Z kolei Małoletni do ukończenia 16. roku życia, od poniedziałku do piątku w godzinach 8.00–16.00, mogli przemieszczać się wyłącznie pod opieką osoby sprawującej władzę rodzicielską, opiekuna prawnego albo innej osoby dorosłej, chyba że przemieszczanie się ma na celu dotarcie do szkoły lub placówki oświatowej albo powrót z nich do miejsca zamieszkania²⁶⁶. Oba ograniczenia są znaczące, co więcej są wprowadzane na podstawie wieku. Potencjalnym problemem było też egzekwowanie ww. przepisów, gdyż nie do końca jasna wydaje się ścieżka weryfikacji celu przemieszczania się osób, których dotyczą zapisy. Należy zwrócić jednocześnie uwagę na to, iż taki cenzus wieku mógł mieć na celu ochronę grup wiekowych szczególnie narażonych na trudny przebieg choroby, a więc osób starszych i dzieci. Innym przykładem ograniczenia wolności przemieszczania się był zakaz się korzystania z pełniących funkcje publiczne i pokrytych roślinnością terenów zieleni, w szczególności: parków, zieleńców, promenad, bulwarów, ogrodów botanicznych, zoologicznych, jordanowskich i zabytkowych, a także plaż²⁶⁷. Był to zakaz budzący szczególne kontrowersje. RPO uznał zakaz i sposób ich wydania za nie posiadający podstawy prawnej, dodając, iż: „rzecznik uważa też, że w świetle innych przyjętych rozwiązań w związku z zapobieganiem i zwalczaniem epidemii zakaz wstępu do lasu jest zbędny i zbyt daleko idący²⁶⁸”. Na pewnym etapie pojawiły się także ograniczenia w poruszaniu się kolejną za granicę: „Do dnia 9 kwietnia 2021 roku wstrzymuje się przemieszczanie się pasażerów w transporcie kolejowym wykonywanym z przekroczeniem granicy Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącej granicę zewnętrzną w rozumieniu art. 2 pkt 2 rozporządzenia Parlamentu

²⁶⁴ Tamże, art. 46 ust. 3

²⁶⁵ Par. 1 14) Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 października 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz. U. 2020 poz. 1871).

²⁶⁶ Tamże.

²⁶⁷ Par. 17 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 31 marca 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz. U. 2020 poz. 566).

²⁶⁸ Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich – Koronawirus. RPO: Zakazy wchodzenia do lasu – bez podstawy prawnej, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/koronawirus-rpo-brak-podstawy-prawnej-zakazu-wchodzenia-do-lasu> (dostęp: 12.08.2025 r.).

Europejskiego i Rady (UE) 2016/399 z dnia 9 marca 2016 roku w sprawie unijnego kodeksu zasad regulujących przepływ osób przez granice (kodeks graniczny Schengen)²⁶⁹”.

Analizując problematykę ograniczeń w zakresie swobody przemieszczania się, nie można poprzestać wyłącznie na perspektywie prawa krajowego. Wolność ta, obok gwarancji konstytucyjnych, znajduje umocowanie także w aktach prawa międzynarodowego, których Polska jest stroną i obliguje ją to do zachowania określonych standardów. Nie może więc, ustalając te ograniczenia, postępować dowolnie. Generalnie rzecz biorąc, umowy te przewidują, że ograniczeniom podlegają tylko niektóre prawa wówczas, gdy jest to uzasadnione przyczynami wskazanymi przez prawo międzynarodowe i tylko w niezbędnym zakresie, z zastosowaniem środków odpowiednich i rzeczywiście koniecznych dla osiągnięcia założonego celu. Swoboda przemieszczania się jest jedną z czterech podstawowych swobód UE²⁷⁰ i jest zawarta w Traktacie o Unii Europejskiej, Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej- art. 20 i art.21 oraz w Karcie Praw Podstawowych, art. 45. Unijne prawodawstwo przewiduje możliwość ograniczenia tej wolności, ze względu na porządek publiczny, bezpieczeństwo i zdrowie publiczne²⁷¹. Szczególne znaczenie dla Polski ma strefa Schengen - przestrzeń zniesienia kontroli granicznych, będąca jedną z najbardziej widocznych przejawów realizacji swobody przemieszczania się. Dzięki temu obywatele UE mogą przykładowo swobodnie pracować w innym miejscu i podróżować. W 2020 roku przywrócono kontrole na granicach wewnętrznych, gdyż wymagała tego sytuacja. Przepisy Schengen stanowią, że kontrole na granicach mają być proporcjonalne i przywracane w ostateczności. Za monitorowanie, czy kontrole te są zgodne z przepisami unijnymi, pozostaje odpowiedzialna Komisja²⁷². Wiele państw w trakcie pandemii COVID-19 wprowadziło obowiązek okazania negatywnego testu na obecność wirusa SARS-CoV-2, przedstawienia dowodu zaszczepienia lub statusu ozdrowieńca. Unia Europejska przyjęła instrument w postaci tzw. „certyfikatu covidowego” (EU Digital COVID Certificate), który ujednolicił zasady podróżowania między państwami członkowskimi, tworząc standard akceptowany w całej wspólnocie. Unia Europejska nie dawała sama *stricte* ograniczeń, tylko dawała możliwość wprowadzenia ich jej państwom członkowskim. Państwa UE mogły dodatkowo wprowadzać inne ograniczenia zgodne z ich wewnętrznym porządkiem prawnym poprzez m.in. wprowadzenie stanów nadzwyczajnych czy czasowych derogacji.

Pandemia koronawirusa zaskoczyła wszystkich swoją mocą, zasięgiem i liczbą osób zakażonych. Władze zostały postawione w bardzo ciężkiej sytuacji. Decyzje musiały być podejmowane sprawnie. Już w trakcie pandemii, jak i po niej sprofilowały się różne oceny i stanowiska, co do wprowadzanych ograniczeń. Podstawowym kryterium w ocenie stało się pytanie: Czy wprowadzone ograniczenia były zgodne z zasadami zapisanymi w Konstytucji RP? Ważną rolę odegrał w tej kwestii Rzecznik Praw Obywatelskich. Do 15 lipca 2021 roku organ RPO był sprawowany przez Adama Bodnara. Ówczesny RPO w swoich wystąpieniach skupiał się m.in. na kwestii ograniczania wolności i praw obywatelskich. Jedną z platform działania Rzecznika było zagadnienie zakazu organizacji pokojowych zgromadzeń. Adam Bodnar w swoim wystąpieniu z dnia 5 maja 2020 roku mówił o konieczności liberalizacji

²⁶⁹ Par. 2 pkt. 1 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 19 marca 2021 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz. U. 2021 poz. 512).

²⁷⁰ Bogusław Banaszak, op. cit., s. 380-381.

²⁷¹ Europejski Trybunał Obrachunkowy – Sprawozdanie specjalne – Swobodne przemieszczanie się w UE podczas pandemii COVID-19 - s. 4 i s. 7,

https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR22_13/SR_free-movement-phase-I_PL.pdf (dostęp: 12.08.2025 r.).

²⁷² Tamże.

przepisów, by jednocześnie nie zaniedbywać kwestii zdrowia publicznego, ale także realizować wartość organizowania pokojowych zgromadzeń²⁷³. Marcin Wiącka przeprowadził analizę badań i wyników odnośnie zgodności wprowadzania ograniczeń w trakcie COVID-19 z aktami normatywnymi. RPO w swoim raporcie podkreślił, że: „Dziś, w końcu 2021 roku, o naruszeniu konstytucyjnych zasad wprowadzania ograniczeń wolności i praw jednostki możemy mówić już nie w kategoriach hipotezy, ale potwierdzonej setkami wyroków sądów tezy.” RPO zaznaczył, że doszło do wprowadzenia ograniczeń przemieszczania się z naruszeniem konstytucyjnych zasad²⁷⁴. Często składał on kasację na korzyść obwinionego od danego wyroku. Przykładową kasacją jest sprawa o sygn. akt II KK 74/21. 16 marca 2021 roku Sąd Najwyższy uchylił zaskarżony wyrok, a kosztami postępowania w sprawie o wykroczenie obciążył Skarb Państwa²⁷⁵. Taki sam wyrok zapadł w sprawie o sygn. akt II KK 97/21, w której obwiniony 16 kwietnia 2020 roku naruszył zakaz przemieszczania się w czasie epidemii bez niezbędnej potrzeby, tj. jest o popełnienie wykroczenia z art. 54 k.w. w związku z § 5 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 19 kwietnia 2020 roku w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz. U. Z 2020r., poz. 697)²⁷⁶.

PODSUMOWANIE

Wolność przemieszczania się i wyboru miejsca zamieszkania to fundamentalne prawo konstytucyjne, które pozwala jednostce na swobodne poruszanie się po terytorium Polski, wybór miejsca pobytu oraz opuszczanie i powracanie do kraju. Jest to prawo o szerokim zakresie, które ma kluczowe znaczenie, ponieważ umożliwia realizację wielu innych praw.

Należy jednak pamiętać, że nie jest to wolność absolutna. Może zostać ograniczona ustawą, pod warunkiem, że spełnione są zasady proporcjonalności i inne wymogi konstytucyjne.. Dlatego tak ważne jest, aby wszystkie wprowadzane ograniczenia wolności były zgodne zarówno z Konstytucją RP, jak i prawem międzynarodowym. Art. 31 ust. 3 Konstytucji RP powinien być w pełni realizowany przez władze w trudnych momentach dla kraju. Wolności są fundamentem życia człowieka, bo dają mu możliwość decydowania o sobie i realizowaniu własnych wyborów.

Okoliczność, jaką jest epidemia choroby zakaźnej, przeradzająca się w pandemię, to bez wątpienia okoliczność niecodzienna i stanowiąca skomplikowane wyzwanie. Rządzący muszą odpowiednio zrównoważyć swoje działania, by nie naruszyć prawa, a przede wszystkim Konstytucji. Już w trakcie trwania pandemii w polskiej przestrzeni publicznej obecna była debata wokół tego zagadnienia. Pojawiały się głosy twierdzące, iż system prawny popadł w chaos oraz że naruszano art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w którym mowa o tym, że ograniczenia wolności i praw mogą być wprowadzane tylko ustawą. Istniały także głosy uzasadniające stosowanie rozporządzeń do ograniczania praw i wolności w stanach epidemicznych – „W doktrynie oraz orzecznictwie TK warunek ten rozumie się jednak w ten sposób, że jest dozwolone, by podstawa prawna ograniczeń praw i wolności była

²⁷³ A. Bodnar, Działania podejmowane przez Rzecznika Praw Obywatelskich w związku z pandemią [w:] *Pandemia Covid-19 a prawa i wolności obywatela*, red. T. Gardocka, D. Jagiełło, s. 203.

²⁷⁴ *Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich – Raport RPO na temat pandemii – Doświadczenia i wnioski* - s. 7-9,

https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2021-12/Raport_RPO_pandemia_2021.pdf (dostęp: 13.08.2025 r.)

²⁷⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z 16 marca 2021 r., II KK 74/21,

<https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/ii%20kk%2074-21.pdf> (dostęp: 13.08.2025 r.).

²⁷⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z 16 marca 2021 r., II KK 97/21,

https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Uzasadnienie_SN_II_KK_9721_16.03.2021.pdf (13.08.2025 r.).

współkształtowana w drodze aktów podstawowych. Konieczne, (...) by w samej ustawie uregulowane zostały ich wszystkie zasadnicze elementy.”²⁷⁷

W okresie epidemii SARS-CoV-2 doszło do sytuacji, w której władze wprowadziły tymczasowe ograniczenia mające na celu spowolnienie rozprzestrzeniania się wirusa. Ograniczenia te, ze względu na tryb ich wprowadzenia, były niezgodne z Konstytucją. W konsekwencji sądy powszechne i administracyjne uchylały nałożone z ich tytułu kary.

Drogą, której rządzący nie obrali w trakcie pandemii, było wprowadzenie stanu nadzwyczajnego. Istniały przesłanki do wprowadzenia stanu klęski żywiołowej. Wprowadzenie tego stanu razem ze stanami przeciwepidemicznymi w pełni zrealizowałoby zakres możliwych reakcji władz na wystąpienie pandemii.

Z perspektywy roku 2025 widać wyraźnie, że ograniczenia wolności przemieszczania się w czasie pandemii koronawirusa były nie tylko środkiem walki z zagrożeniem zdrowotnym, ale także testem dla stabilności zasad demokratycznego państwa prawa. Analiza wykazuje, że nie wszystkie działania były zgodne konstytucyjnie. Poważne uwagi budził sposób wprowadzania ograniczeń. W tym temacie rodzą się podstawowe pytania, takie jak: Czy nie lepszym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie stanu nadzwyczajnego? Czy doświadczenia pandemii uczyniły nas bardziej odpornymi na przyszłe kryzysy, czy raczej uświadomiły kruchość naszych wolności? I ostatnie najważniejsze- czy państwo wyciągnęło z tych doświadczeń wnioski na przyszłość, aby w obliczu kolejnych kryzysów lepiej godzić ochronę zdrowia publicznego z poszanowaniem podstawowych wolności jednostki.

STRESZCZENIE

Pandemia COVID-19 zaskoczyła wszystkich swoim tempem i siłą. Władze decydowały się na ograniczenia wolności i praw konstytucyjnych obywateli. Jedną z wielu ograniczonych wolności było przemieszczanie się. W artykule przedstawiamy zakres i przykłady ograniczania tej wolności, reakcje rządu, wprowadzane regulacje oraz ocena ich podstaw prawnych. Omówiono w nim również sedno wolności jednostki, sposób prawidłowy wprowadzania ograniczeń oraz stanowisko prawa międzynarodowego wobec takich sytuacji jak pandemia.

SŁOWA KLUCZOWE

Wolność, ograniczenia, przemieszczanie się, Konstytucja, pandemia, COVID-19, stan nadzwyczajny

Summary

The COVID-19 pandemic caught everyone by surprise with its pace and severity. Authorities decided to impose restrictions on the constitutional freedoms and rights of citizens. One of the many restricted freedoms was the freedom of movement. This article presents the scope and examples of these restrictions, the government's response, the regulations introduced, and an evaluation of their legal basis. It also discusses the core of individual liberty, the proper procedure for implementing restrictions, and the position of international law regarding situations such as a pandemic.

Keywords

²⁷⁷ M. Radajewski, *op. cit.*, s. 89.

Freedom, restrictions, movement, Constitution, pandemic, COVID-19, state of emergency.

Bibliografia

Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. nr 78, poz. 483;
2. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny, Dz. U. 1964 nr 16 poz. 93;
3. Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej, Dz.U.2025.112 nr 62 poz. 558;
4. Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi, Dz. U. 2008 nr 234 poz. 1570;
5. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 października 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii., Dz. U. 2020 poz. 1871;
6. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 marca 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz. U. 2020 poz. 566;
7. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 marca 2021 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz. U. 2021 poz. 512.

Literatura

1. Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2015;
2. Chmaj M., *Komentarz do Konstytucji RP*, Warszawa 2019;
3. Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2021
4. Radajewski M., *Prawa i wolności człowieka i obywatela w dobie pandemii* oraz Bodnar A., *Działania podejmowane przez Rzecznika Praw Obywatelskich w związku z pandemią* [w:] *Pandemia Covid-19 a prawa i wolności obywatela*, red. T.Gardocka T., D. Jagiełło, Monografie prawnicze, Warszawa 2020.

Orzecznictwo

1. Wyrok Sądu Najwyższego Sygn. akt II KK 74/21;
2. Wyrok Sądu Najwyższego Sygn. akt II KK 97/21.

Strony internetowe

1. Ministerstwo Zdrowia – Pierwszy przypadek koronawirusa w Polsce, <https://www.gov.pl/web/zdrowie/pierwszy-przypadek-koronawirusa-w-polsce> (dostęp: 2.08.2025 r.);
2. WHO – WHO Timeline – COVID-19, <https://www.who.int/news/item/27-04-2020-who-timeline---covid-19> (dostęp: 3.08.2025 r.);
3. Wielki Słownik Języka Polskiego – Lockdown, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/103148/lockdown> (dostęp: 3.08.2025 r.);

4. Amnesty International – COVID-19 i prawa człowieka,
<https://www.amnesty.org.pl/covid-19-i-prawa-czlowieka> (dostęp: 3.08.2025 r.);
5. Rządowe Centrum Legislacji – Zestawienie aktów prawnych dotyczących pandemii COVID-19 i ich ujednoliconych tekstów,
<https://rcl.gov.pl/prawo/zestawienie-aktow-prawnych-i-ujednoliconych-tekstow/>
(dostęp: 10.08.2025 r.),
<https://rcl.gov.pl/prawo/zestawienie-aktow-prawnych-i-ujednoliconych-tekstow/>
;
6. Ministerstwo Rozwoju i Technologii – Tarcza antykryzysowa,
<https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologia/tarcza-antykryzysowa/> (dostęp: 10.08.2025 r.);
7. Piotr Tuleja – Pandemia COVID-19 a konstytucyjne stany nadzwyczajne,
<https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/9-2020/arttykul/pandemia-covid-19-a-konstytucyjne-stany-nadzwyczajne> (dostęp: 11.08.2025 r.);
8. Europejski Trybunał Obrachunkowy – Sprawozdanie specjalne – Swobodne przemieszczanie się w UE podczas pandemii COVID-19 - s. 4 i s. 7,
https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR22_13/SR_free-movement-phase-I_PL.pdf, s. 4 i s. 7 (dostęp: 12.08.2025 r.),
https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR22_13/SR_free-movement-phase-I_PL.pdf;
9. Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich – Raport RPO na temat pandemii – Doświadczenia i wnioski - s. 7-9,
https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2021-12/Raport_RPO_pandemia_2021.pdf (dostęp: 13.08.2025 r.);
10. Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich – Koronawirus. RPO: Zakazy wchodzenia do lasu – bez podstawy prawnej,
<https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/koronawirus-rpo-brak-podstawy-prawnej-zakazu-wchodzenia-do-lasu> (dostęp: 12.08.2025 r.)

ISSN 2720-3298

WYDZIAŁ NAUK
PRAWNYCH
I EKONOMICZNYCH

UNIWERSYTET ZIELONOGÓRSKI